

■ Dem û Hebûn
■ Baweriya Bi Qederê Dûr Dike Ji Kederê
■ Hecî Qadirê Koyî û Hizra Wî Ya Modernîzmê
■ Hecî: Rîyan û Berhemên Wî
■ Li Gerdûnê Pergaleke "Ecêb: Rojgêran
■ Girê Bêmiraz
■ Di Kovara "Rojî Kurd" de Nîqaşa Alfabeyê
■ Çirokê û Daxwazên Wî

■ Mele Bedreddîn Sarıkaya û Beyta Wî...
■ Ji Kurtceceribînên Suhbetawer
■ Li Kurdistanê Mirovnasî
■ Di Kurmancî de Daçekê "Wekî" û Hemwateyên Wî
■ Îbnî Selah el-Kurdî (577-643)
■ Çerçeve Dî Elmedî Xanî

Kovara Sênehane

Hejmar: 20

Bihar 2015

Xwedî û Berpirsiyarê Nivîsaran

Ercan YILDIRIM

Edîtor

M. Zahir ERTEKÎN

Lijneya Weşanê

Seyfettin AYKAÇ

Zafer AÇAR

Abdulahdi TİMURTAŞ

Abdulcebbar KAVAK

Tîprêzî û Berg

Seyfettin AYKAÇ

Web & e- mail

www.nupelda.net

kovaranupelda@gmail.com

Tîf/Fax

Tel: 0432 215 80 60

Navnîşan

Hastane cad. Nedim Odabaşı iş
merkezi altı No:1 İpekyolu / VAN

Çapxane

Vamedia Ofset San.Tic. Ltd. Şti.

Tel: 0432 215 80 60 VAN

www.vamedia.com.tr

Biha : 5 TL

Nimroya Hesabê Banqê

Seyfettin AYKAÇ

IBANTR45 0001 2009 3390 0001 0192 06

- Nivîsên tîn şandin nayên veğerandin.
- Her nivîskar berpirsiyarê nivîsa xwe ye.
- Lijneya weşanê, di nivîsan de dikare serrastkirin û guherîna çêbike.

NAVEROK

3 - Pîvanên Jiyanê

Umer Umîd

7 - Ez Jî Mîna Te

Seyfettin Aykaç

8 - Di Kovara "Rojî Kurd" de Nîqaşa Alfabeyê

M.Emin Demir

11-Vê Sibehê

Ahmed Said Pakyürek

12 - Rewşên Tavehîvê

Zafer Açar

14 - Baweriya Bi Qederê Dûr Dike Ji Kederê

Cihat Yaşaroğlu

15 - Mîro!

Sidiq Gorican

16 - Dem û Hebûn

Ehmed Zirkî

20 - Ezê Bê

Zîwer İlhan

21 - Hecî Qadirê Koyî û Hizra Wî Ya Modernîzmê

Doç. Dr. Vecihi SÖNMEZ

29 - Hesret

İbrahim Sürücü

30- Jiyan û Berhemên Hezîn

Yakup Aykaç

37 - Ziman

Mihemed Emîn Misircî

38 - Li Gerdûnê Pergaleke 'Ecêb: Rojgêran

Mehmet Bozkoyun

42 - Bê Te

Aqil Mihacir

43 - Girê Bêmiraz

Rojbîn Ozkan

46 - Mele Bedreddîn Sarıkaya û Beyta Wî Ya Li Ser

Ustad Bedî'uzzaman

Mehmet Bozkoyun - Mehmet Aydın

48 - "Dawîya Zilmê Hatiye, Dawîya Zaliman Hatiye"

Aqil Mihacir

49 - Zemanê Kevn û Nû

Mela Bedreddînê Muşî

50 - Ji Kurtceceribînên Suhbetawer

M. Zahir Ertekin

52 - Meke

Mawlana Celaleddînê Rûmî

53 - Li Kurdistanê Mirovnasî

Bilal Macit

56 - Di Kurmancî de Daçekê Wekî û Hemwateyên Wê

Mem Artemêt

59 - Îbnî Selah El-Kurdî (577-643)

Ehmed Kirkan

62 - Kurtejiyana Ehmedê Xanî

Ahmed Öner

70 - Di Çîrokeke Gelêrî de Xusûsiyeteke Mirovî

Emin Agahdar

72 - Şerê Bê Xwedî

Şoreş Xursî

“Barê berpirsiyariyê barekî gelek giran e. Tew ku ew berpirsiyariya di riya vejîna nîfşekî de gaveke pir girîng be, -heke hêviya şiyariyê lê hatibe birrîn- dibe elmas û yaqût, dibe zumurut û gewher, wê çaxê mirin jî li hindê pir û pir sivik dimîne...” A. Mihacir, Dem û Zemîn, r.23.

Gerdûn di gera xwe ya biprogram de bêyî ku biweste, raweste û navberê bide şuxla xwe, kar û barê xwe bi rê ve dibe. Cîhan, rojane, saetane û salîsane di xebata xwe de ye û şaşîti jê peyda nabe. Jiyan bê navber diherike di riya xwe de. Ji-yana ajalan jî mîna ya giya, dar û Beran, bi heman berpirsiyariyê dilebite û bêguman erkên xwe yên ji wan tete payîn, bi cih tînin.

Însan jî bivê nevê bi vê tevgera gerdûnî û heyatî ve têkildar e û ew jî li gorî demjimêra xwe ya resen di vê riya ku jê re hatiye vekirin de dimeşe û dijî. Helbet di vê teqereqê de herkes bi tevgerên xwe ve ‘eleqedar e û li gorî bernameya xwe prosesa jiyana xwe dimeşîne. Helbet di binê vê berpirsiyariyê de însan mîna hev vê ezmûnê derbas nakin. Hin kes serkeftî bin jî, lê gelek kes binketî ne di vê merhaleya îmtîhanî de. Jixwe perpirsiyarî û muxatabiyeta ezmûnbûyîna însan jî li ser vî hîmî hatiye avêtin. Yanî dê hinek bi ser kevin û hinek jî wê li rastan perîşan bibin, ji ber ku berpirsiyariyên xwe pêk neanîne.

El-heq gelek berpirsiyariyên me yên kesane, jiyane, gelane û gerdûnane û dîrokî hene. Ji bo heyateke rasteqîn û musetqîm a herdu cîhanan berpirsiyariyên me hene. Ji bo çand, ziman û dîroka gel berpirsiyariyên me hene. Di vî warî de rind hatiye fêmkirin ku qedera gelan zexim bi takekesên gelan ve girêdayî ye. Hêvî ji kes û gelên din kirin, hêviyeke bêmifa û bêbingeh e. Demê bi rind daye famkirin ku meriv bi benê xelkê naçe avê û heta kar û barên xwe bi xwe nekî, tu xwe nagihîni kaniya bextewerî û serfiraziyê. Madem rewş wisa ye, divê em jî di vê pêvajoyê de li gorî

vê rasteqînê tevbigerin. Da ku riya felatê bibe para gelê me jî. Weke ku di hedîsekê de hatiye vegotin, “Em hemû şivan in û divê em vê şivantiyê bi rêk û pêk bi rê ve bibin”. Weke vê gotina girîng a pêşiyên kurdan “Vî zemanî herkes mîmarê dîwarê xwe ye”.

Belê ne tenê ji bo vî zemanî, helbet ji bo hemû dem û dewranan herkes divê mîmariyê ji dîwarê xwe re bike. Divê ji dîwarên xwe re kevîr, av û xerca herî bikalîtê bikar bîne û bi vî awayî divê berpirsiyariya xwe ya dahatû bi cih bîne. Weke mamoste Mihacir ku dibêje “Di vê qulwara demê de gerek her kes, li gorî berpirsiyariya xwe tevbigere û di vê tevger û helwesta xwe de xebatkar û sebatkar be. Lê li aliyekî din, divê biqasî xebatkariya xwe, belkî hîn zêdetir, bergiriyê bike û tedbîrgir be. Lewra avêtina gaveke ne li rê, hemû avahiyên xira dike, hemû şitilên ku hatine çandin, dişkîne, û hemû kulîlkên rûken, diçilmişîne. Ev rasteqîneke eşkere ye û pir jî girîng e.

Madem rewş wiha berbiçav e, ji gotinên pêşiyên, ji te re mîqyaseke zêrîn:

“Hûr bajo kûr bajo, lê ga meşîne.”

Xwendevanên Hêja!

Bi van hest û dilînan Nûpelda bi hejmara xwe ya bîstemîn li ber destê we ye. Di vê riyê de çi bikeve stuyê wê dixwaze bi rêk û pêk bi cih bîne. Heta ku jê tê dixwaze deng û rengê xwe bigihîne derdora kurdewariyê û gelê xwe. Hêvîdar im ku weke her carê vê carê jî li gorî dilê we hatibe amade kirin. Heta ji we tê hûn jî bi danasîna wê, belavkirina wê alîkariyê bidinê. Jê wêdetir, bi nivîs û xebatên xwe piştgiriyê bidinê. Bi vî awayî dê karibe meşa xwe xurttir û hêjmarên xwe zaftir bike.

Heta hejmareke din bimînin di xêr û xweşiyê, bimînin di nava aramî û aştiyê de.

M. Zahir Ertekin

Pîvanên Jiyanê

Umer Umîd

RÎSALE Û PARTÎ/HÎZB

Doza ku Rîsaleyên Nûr dişopîne ewqas mezin û girîng e ku, li ti partiyan / hîzban hîlnayê û munhasîrî partiyekê-duduyan nabe.

Şopgerên Namilkeyên Roniyê ewqas serbilind û dozba-la ne ku hizb / partî, ti car têra wan nakin; dermanên ku di destên wan de ne, ne seba endamên partiyekê bi tenê, ji bo hemû mirovan in.

Pêşnûmayên ku di vê kana roniyê de ne, ji bo hemû kes-an, ji bo hemû netewan in. Heqê ti kesî tune ku kesên di tarîtiyê de ji vê ronahiyê bêpar bihêlin!

JI XAWÊN Û EZMÛNÊ HAYDARBÛN

Wê ji te bipirsîn: Tu dizanî ku tu yê di dawiyê de bi sernekevî, tu çima wiha bi dilûcan têdikoşî?

Baldar be, dilê wî/ê meşkinê û nezaniya wî/ê biborîne; haya wî ji ezmûnê tune an jî xawênê nizaniye: Digel zanîna hebûna mirina xwe, bi her du lepan xwe bi stuyê jiyanê ve kiriye cûmik...

Bi sebir, bi tebat be; bi zimanekî nerm û yekî şîrîn, bilindî û paqijîya xawênê, giringîya serkeftbûna di ezmûnê de, jê re şîrove bike...

FERQA EZMÛNÊN JIYANÊ JI YÊN DIBISTANAN

Ezmûnên ku meriv di jiyanê de dijîn, ne mîna yên li dibistanan li dû fêrkirina dersan in; ewna berî ders û şîretan tèn jîyîn û li piştî jîyînê ders û şîretên xwe didin.

SEDEMA PEXÎLIYÊ

Heke bi rastî tu ne xirab bî û kesek bi pexîliyeke nefrata-ne li vê kesayeta te dinihêre, bizanibe ku nikane xwe bigihîne asta te ya duristane, loma wisa tevdigere...

FEHMKIRINA HELALÎ û HERAMIYA QEZENCAN

Heke tu di meraqa kana diravên kesekî/ê de yî, li ciyê serfkirina pereyên wî/ê binihêre... Heke li ciyên heram xerc dikiye, ji heramiyê, heke li ciyên helal xerc dikiye ji helaliye qezenc kiriye...

DILNIZM û QURE

Mirovên dilnizm, ti kesan biçûk nabînin û rûyên xwe ji ti kesan banadin; îcar yên qure li dij wan, li ser rûyê erde bi awayekî pozbilind dimeşin û xwe ji ser her kesî re dibînin.

Mirov bi kesayeta xwe dilnizm, çiqas bîhna xweş û qenc belav dike!... Meriv dixwaze her dem li der dora wan bin û bi wan re di nav têkiliyê de be. Îcar dema ku dest bi xwe pesinandinê an jî xwe mezin nîşandayînê dike, çiqas bîhna pîs û xerab jê tê!.. Meriv qet naxwaze li wan semtana bisekine...

Ey Nefsê! Heke te mirovên din nizm nedîtibûna, te yê ji jor da mêzekirina hinekên din gilî nekira!

JI KESAN KESEK BE!

Di cîhanê de dê her dem mirovên ji te çêtir an jî dê ji te xirabtir hebin.

Ji bo vê yeke heke tu şadiyê dixwazî, xwe bi ti kesan re muqayese meke! Ji kesan kesek be, ji rêzê be... Bi dîtina yên ji te qenctir re nefsa te wê xemgîn; bi dîtina yên ji te neqenctir re jî dê qure bibe!..

WEFADAR / NANKOR

Mirovên wefadar, bi marûzmayîna gelek zîyanên ji te jî, çêyiyeke/qenciyeke te, di carekê de jibîrnakin; îcar yên nankor an jî berjewend-perest, ziyaneke tene jî ji te bibine, dê hemû qencyên te jibîr bike.

Dema –neûzûbîllah- mûsîbetek bi sere we de tê, yên nankor dibêjin “*Xwedê çi rind kir ku ez bi wan re ziyandîde nebûm!*” Û ku qencyek

digihêje we, mîna ku di navbera we de nasîn an jî dostî tew tune be, dibêjin “*Xwezî em jî bi wan re bûna da ku me jî ew berjewend bi dest xista!*”¹

PIRSGIRÊKEKE DI PEVRAGIHANÊ DE

Mixabin gelek ji me, di pevragihandinên xwe de, ji bo fêmkirin an jî seba hînbûnê hevûdi guhdarî nakin; bi kutkirina nefsê an jî bi nepi-xandina pêlîd, bes ji bo bersivandinê guhdariya hev dikin!

WATEYA SILAVDAYÎNÊ

Wateya silavê, silm û selametî, aşbûn û aşti ye. Yên ku silavê didin, dixwazin bînin zimên ku, “*Ez aştxwaz im, ji te re aştiyê dixwazim û ji te jî aştiyê hevî dikim!*” Yên ku silavê digrin û bersivê cardin bi silavê didin, dixwazin bibijên ku “*ez jî aştxwaz im û ez jî ji te re aştiyê dixwazim!*”

JI DÊ û BAVAN GELEK NIZANIN

Ji dê û bavan gelek kes nizanin ku zaro di pêvajoya mezinbûnê de, ji bihîstina zêdetir ji dîtina fehm dikin.

Jiber ku gelek dê û bav ji vê rastiyê bê xeber in, li hember ji aliye zaroyan ve pêkneanînên daxwazên wan zû diqeherin û zû hêviyên xwe dişkînin.

PÊKBÎNE!

Ey kes! Hew mebihîze!

Ji bihîstinê zêdetir guhdarî bike!

Digel guhdarîkirinê jê zêdetir, fehm bike!

Digel fêmkirinê jê zêdetir, geregiyên gotinê pêkbîne!

PAQIJÎ

Di van rojên dawî de digel hin wêneyên balkêş danasîneke di televîzyonan de bala min kişand: “*Gemari bûn xweş e!*”

¹ Ayetên 72-73 yên Sûreya Nîsayê. Wate tam nehatiye parastin.

Çi qas li cî ye, çi qas ne li cî ye, ew tişteki din e; lê li ber çavan e ku ew dirûşm, ji bo firoş-tina pakkeran e.

Ez jî dibêjim ku gemarên li ser tiştan an jî şênberan, bi avê tîn pakijkirin; lê yên ku di ke-sayetan cî digrin an jî di dilan de heyvan digrin, wisa bi hêsanî pak nabin!

XWEŞBÎNÎ NÎŞANDAYÎN

Li hember xweşbînan rêzgirtin, geregiya mirovahiyê ye...

Çaxa ku xweşbînekî/ê, xweşbîniya xwe ni-şan da, divê meriv wiya/wêya wek aqilsivik ne-fikire û nehesibîne...

Nêta wî/ê, *“nîşandayîna mirovatiya xwe û mirov hesibandina muxatabê xwe”* ye; nêta wî/ê *“ez aqilsivik im û were li piştî min siyar be”*, nine!

Ji bo vê yekê li ku derê û di çi şertan de dibe bila bibe, li hember xweşbînan xweşbîn û rêzgirtî be!

Kê bi çi nêtê çi kir bila bike, tu bi nêta xawênê û bi xweşbîniyê tevbigere!

XWEDÎXAWÊN

Xwedîxawên, her dem gazî qencyê dikan; bi riya qenc kirina çêyiyê, pêkanîna xweşiyê di-kin.

Heta ku ji desten xwedîxawênan tê, digel kirinan qencîyan, xwe ji hemû gunehan, ji hemû xusetên xirab diparêzin.

Her fermên xwedîxawênan, ji bo rastbûyan in û ji bo pêkanîna geregiyên wan nin! Heya ku hêz û karbidestîya wan hebe, rê nadin xerabî û nerindîyan...²

NEFSPIÇÛK

Dilnizm in hemû nefspiçûk; dixwaze bila cîhanê ji qeydên bendetiyê rizgar bikin, wekî pêkhatina qederê an jî mîna vatîniyeke sirûştî

² Bi berfirehî wateya ayeta 9. a Sûreya Şemsê û ya 3. a Alî Îmranê ye.

li vê azadkirinê dinihêrin û xwe jî di vî karî de wekî navgînekê difikirin; belkî xwe wekî navgîneka gunehgiran, a ku pêdiviya wê/î bi qencyeke wisa giranbuha heye ku pê were bo-randin, dihesibînin...

YÊN RIZGARBÛYÎ

Rizgarbûyî, ligel filitîyên ji qeydan, ji yên ku bi kirinên xwe yên ecibandî ve xilatên mezin bi dest dixin re jî tê gotin.

Yên dilnizm in, yên xwedîxawên in rizgarbûyî... Yê ji pozbilindiyê dûr, yê ji quretiyê paqij in rizgarbûyî...

Rizgarbûyî yê ku di her axaftin û tevgerînên xwe de rastgo û rastrû nin. Yê ku di domandina jiyanên xwe de dûrî derewan û riya-yan in rizgarbûyî.

Rizgarbûyî yê ku hemû kirinên xwe, li gor fermanên pîroz dişekilînin in. Yê ku li hember ezmûnên giran û di pêkanîna qencyên emrîkirî de xwedî tebat in rizgarbûyî...

Rizgarbûyî, yê ku di nava civatê de çikosiye ne, comerdîyê dikan in. yê ku heke derfet hebe her dem alîkarê ketî û bêçareyan in, rizgarbûyî...

Rizgarbûyî, yê ku bi girtina rojîyê ve rewşa xizanan bi rastî fehm dikan in. Yê ku di helwesta pêkanîna geregiyên ji holê rakirina xizaniyê de ne, rizgarbûyî...

Rizgarbûyî, yê ku di hemû lêker û fiêlên xwe de dawênpak in. Yê ku her dem îfeta xwe diparêzin, rizgarbûyî...

SERKEFT

Yê ku di her helwestê de, di hemû kirinên xwe de durist in, serkeft tîn hesibandin.

Serkeft ew in ku, di paş hemû kirinên wan de geregiyên fehmkirina peyamên li ser hebûnan hene...

Çi bi axaftin, çi bi pêkanînan û çi jî bi

tevgerînên serkeftan ve girêdayî hene, hemû bi armanca bîranîn û vegotina xuyabûna navên pîroz in; hemû nîşandayîna comerdîya bi piyartî û bi dilovanî ya pîroz in.³

Serkeft, ne yê ku di gulaşê de raqîbê xwe dibe ye, ew yê/a ku di dema hêrsbûnê de, yê/a ku dikane xwe zêft bike, dikane tebatê ji dest bernede ye.

BIHEDAN

Belkî ji bo Cenabê Yûsif tê gotin: Xwediyê sebrê bûye mîrê Misrê. Ji bo bîdestxistina armancekê bihedan⁴ bûn, şert e.

Xwedî hedan û ji van yên ku di hedanê de ji alîgirên neqenciyan zêdetir berxwedêrtir in, nêzî qezenckirina xelatên mezin yên pîroz in.

Bayezîdê Bestamî dibêje ku: *“Pisikekê ez îrşad kirim!”* Ma pisik, mirovan îrşad dike? Bestamî dibêje ku: *“Min dît ku pisikekê mişkek ferq kir; çû li ber qulikê/kunê sekini... Ez bibêjim seetek tu bibêje deh seet, li wir sekinî. Wê zanibû ku mişkê di wê qulkê de ye û wê îlahîm derkeve der. Heya ku nêçîra xwe negirt wê heywanê, çavên xwe qurç nekirin. Di dawiyê de seyda wî derket û ew zêftkir.”*

SEBA NAMZEDÊN SIYASET MEDARIYÊ ÇEND DAXWAZ

Çend kesên ku ez nasdikim ên akademîsyen, di partiyên ji hev cuda tevli siyaseta bûn. Tercîhên wan in, lê rêzê digrim.

Derheqê siyasatmedarên wisa de bi kurteyî çend daxwazên me hene:

-Maşalê ew kesayet û heqperestiyên wan ên ku tînan zanî ti car xera nekin;

-Maşalê bi cîgeh û piştmiydan nexapin û li gor îstîqameta rastiyên ku dizanin bi bawerî tevbigerin;

-Maşalê ti caran rê nedin diziyan û tawîzan nedin dizan;

-Di riya sererastkirina neheqî û xeletiyên ku jê haydar in, divê her dem xwedî xîret û ezmên zindî bin;

-Ji bo qezenckirina hemû mafên gel û bi pêş de birina welêt gerek e her dem wiredar bin.

-Di demeke herî kin de, seba vekirina dibistanên wekî Daru't Talîman ku dê bi zimanê Kurdî perwerde bikirana pêşniyazên qanûnê bidin meclîsê û ji bo pêkhatinê têbikoşin;

-Ji bo vekirina hersê beşên zanîngeha Medreset'z Zehraya ku dê bi zimanên Erebî, Kurdî û Turkî perwerde bikirana, tawil dest bi peyanê⁵ bikin.

³ Ayeta 35. a Sûreya Ehزابê. Wate tam nehatiye parastin.

⁴ Bihedan: Xwedî sebr.

⁵ Peyan: Teşebbus.

Ez Jî Mîna Te

Seyfettîn Aykaç

Bihêle ez jî mîna te hestiyar bim
Destê xwe nede hêsirên min
Bila were dapalînkirin
Ji dilê min ê hişk û kûr
Gîhayê pêşya malê
Ka bisekine, di cihê xwe de bi xweşî
Destê xwe nede rondikên min
Ez xulam bihêle
Ez jî mîna te bigirîm

Bihêle ez jî mîna te serbikevim
Destê xwe nede tevgera min
Xwazginiyên hemî xizman
An 'alimê hemî 'ilman
Hinekî rê bide
Destê xwe nede 'eqî û mêjiyê min
Ez heyran bihêle
Ez jî wek te xwedan xêl bim

Bihêle ez jî mîna te bi evîn bim
Destê xwe nede giyana min
Kurmê darê
Hinekî jî ji bo gulê be
Destê xwe di xwînê de newerde
Ez beî bihêle
Ez jî mîna te îro bijîm

Bihêle ez jî wek te bifikirim
Destê xwe nede hicra min
Kîtêba dîrokê!
bergên xwe negre
Hinekî din jî, sebra Xwedê bike
Destê xwe nede pêşeroja min
Ez gorî bihêle
Ez jî wek te bibim ronahî

Bihêle ez jî mîna te, te hez bikim
Destê xwe nede evîna min
Strîka gulê
Hinekî bêhna xwe biştîne
Destê xwe nede evîna min
Ez qurban bihêle
Ez jî mîna te, te hez bikim

Di Kovara “Rojî Kurd” de Nîqaşa Alfabe

M.Emin Demir¹

Domandina hebûn û çanda milletekî bi xurtbûna pênuşa wî ve girêdayî ye. Xurtbûna pênuşê jî girêdayî nivîs û perwerdehiya wî gelî ye. Gelê kurd jî dîrokê heta îro jî bo ku hebûn û çanda xwe bidomîne di her warê jiyane de têkoşînên mezin daye. Ev têkoşîn carcaran bi şûr û carcaran bi pênuşê çêbûne. Lê mixabin têkoşînên kurdan li hemper neyaran pir caran bi şûr çêbûne û herdem ev têkoşîn tîk çûne. Tevî her tiştî gelê kurd hebûn û çanda xwe heta îro parastîye. Di destpêka sedsala 20an de jî gelê kurd jî bo ku ziman û nivîsa xwe xurt bike nîqaşên girîng kiriye. Lê ne bi şûr, bi pênuş ev nîqaş kiriye. Ev nîqaş jî hêla rewşenbîrên kurdan ve di “Kovara Rojî Kurd” de ya ku li paytexta Osmaniyan li Stenbol derdiket de hatiye kirin. Nîqaş jî bo xurtkirina ziman, nivîs û perwerdehiyê li ser alfabe û guhertina alfabe tî kirin. Kurdan jî dîrokê heta îro gelek alfabe bi kar anîne, lê jî bilî alfabe ya êzidiyan bi xwe alfabe çênekirine. Alfabe ya ku bi kar anîne jî milletên cîranên xwe standine û li gor zimanê kurdî rewîze kirine. Di dema Osmaniyan de hemû kurdan alfabe ya erebî bi kar dianîn. Lê di dawiya heyama osmaniyan de kurdan jî bo guhertin û rewîzeyê alfabe ya nîqaşên girîng kirine. Ji van nîqaşan yê tewrî muhîm jî jî hêla nivîskarên “Kovara Rojî Kurd” ve hatine kirin. Em ê jî di vê nivîsa xwe de li ser nivîsê ku di “Kovara Rojî Kurd” de hatine weşandin ên ku li dor alfabe ya hatine nivîsandin bisekinin...

Gelê kurd jî dîrokê heta îro li gor dem û pêdiviyên xwe nêzîkî 10 alfabe bi kar anîne.

Alfabe ya ku kurdan bi kar anîne ev in:

- 1 – Nivîsa Bizmarî
- 2 – Alfabe ya Aramî û Yunanî
- 3 – Alfabe ya Bîn û Şad û Masî Sûratî
- 4 – Alfabe ya Awesta

¹ Serokê Komeleya Ehmedê Xanî ya Rihayê.

5 – Alfabe ya Pehlewî

6 – Alfabe ya Kirilî

7 – Alfabe ya Erebi

8 – Alfabe ya Latînî

9 – Alfabe ya Êzidî ya ku pirtûkên olî yê êzidiyan pê hatine nivîsandin.

Kurdan jî van alfabe ya ku me li jor nivîsîn her 5ê ewil beriya Îslamê bi kar anîne.² Di roja me de piraniya kurdan (Kurdên Bakurê Kurdistanê û beşek ji Rojavayê Kurdistanê) alfabe ya latînî piştî ya erebî (Başûrê Kurdistanê, Rojhilata Kurdistanê û beşek ji Rojavayê Kurdistanê) û piştî jî alfabe ya kirilî (beşek ji Kurdên Sovyetê). Ji van alfabe ya ku kurdan bi kar anîna tenê alfabe ya êzidiyan ya netewî ye. Ew jî îro nayê bikaranîn.

Nivîsê ku di “Kovara Rojî Kurd” de hatine weşandin.

Bir Hitab (Xîtabek) – Ebdullah Cewdet³

Bir Hitab nivîsa Ebdullah Cewdet e. Nivîsa Cewdet di hejmara yekemîn de derketiye. Cewdet di nivîsa xwe de li ser meseleya dîrok û alfabe ya disekine û jî bo çareserkirinê bangî ciwanan dike. Meseleya alfabe ya dispêre ciwanên kurdan. Daxwaza wî jî ciwanan ew e ku jî bo ku rêjeya hejmara xwendevaniyê herî kêr derkeve %40î bixebitin. Piştî tîpên kevin û paşdemayî werin terikandin û li dewsa wan tîpên nû ên ku zarokên 7-8 salî di hundirê mehekê de bikaribin bixwînin û binivîsînin, werin pejirandin. Ebdullah Cewdet di nivîsa xwe de girîngiyê mezin dide meseleya alfabe ya ku li gor wî hewce ye ku tîpên erebî bêne terikandin û li dewsa wan tîpên latînî werin pejirandin. Ebdullah Cewdet tîne ziman ku hînkirina

² Kadri Yıldırım, Kovara Kürt Tarihi, j. 5, Stenbol, 2013, r. 25

³ Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, Di Sedsaliya Wê De Rojî Kurd, Stenbol, 2013, r.99

xwendin û nivîsandinê bi tîpên latînî hêsantir e. Herwiha dibêje ku zarokê 7-8 salî dikare di hundirê mehekê de bi tîpên latînî xwendin û nivîsandinê bi'elime û jê fam bike.

Alfabe û Hêsankirina Xwendinê – Mesûdê Silêmanî⁴

Mesûdê Silêmanî di nivîsa xwe de balê dikişîne ser tevlihevbûna alfabeya erebî û dibêje ku: Ji bo ku mirov 6 tîpan bi'elime hewce ye ku meriv 80 şiklên tîpan bi'elime. Nivîskar li ser nûjenkirina alfabeyê disekine û ji bo zimanê kurdî 40 şiklan hildibijêre û bi wan tîpan deqekê wek mînak dinivîsîne. Silêmanî zêdebûna şiklên tîpên erebî wek pirsgirêk dibîne û dixwaze alfabeya erebî li gor zimanê kurdî ji nû ve were nûjenkirin û şiklên tîpan werin kêmkirin.

Mindal Bo Çî Zû Fêrî Xundin Nabê – Silêmanî Ebdulkerîm⁵

Ev nivîsa Ebdulkerîmê Silêmanî di hejmarê yekemîn de bi soranî hatiye nivîsandin. Nivîskar bextreşîya zarokên kurdan tîne zimên ku zarokên kurdan ji ber zehmetbûna fêrbûna tîpan dereng hînî xwendin û Qur'anê dibin. Nivîskar pirseke wanî dike: “Zarokên me ji bo çî zû fêrî xwendinê nabin û çî zarokên freng (biyanî) di demeke pir kin de fêrî xwendin û nivîsandinê dibin?” Ev ne tawanbariya zarokan e. Nivîskar tîne zimên ku zarokên me di heft salan de Qur'anê di'elîmin, lê zarokên frengan di heft salan de dibin musteşar û burokrat. Ev ne qebeheza zarokan e, zarok zîrek in, pirsgirêk tîp û pergala perwerdehiyê ye.

Milletinîze Karşî Vazifenîz (Li hemper gelê we peywîra we) – Bulgaristanlı Togan⁶

Toganê Bûlharistanî jî wek Ebdullah Cewdet bangî ciwanên kurdan dike. Toganê Bûlharistanî dixwaze ku li her derê welêt dibistanên seretayî werin vekirin. Ji bo zû hînbûna xwendin û nivîsandinê hewce ye ku meseleya alfabeyê were çareser kirin. Berpirsiyariya vê meseleyê jî li ser ciwanên kurdan e. Togan di nivîsa xwe de ji bo pêşveçûna gelê kurd meseleya alfabeyê wek jiyandî dibîne. Pêşveçûna gelê kurd bi çareser kirina meseleya alfabeyê ve girêdide.

4 b. n., r. 112

5 b. n., r. 116

6 b. n., r. 134

Hurûfumuz ve Teshîl-i Kırâ'at (Alfabe-ya me û Hêsankirina Xwendinê) – M.S.Ezîzî⁷

M.S.Ezîzî ji bo zimanê kurdî alfabeya ku ji 40 tîpan pêk tê ya ku “Tamimi Maarif ve Islahî Huruf Cemiyeti” amade kiriye, pêşniyaz dike. M.S.Ezîzî di nivîsa xwe de qala hêsanbûn û taybetmendiyên vê alfabeyê dike û bi vê alfabeyê nivîsekê, wek mînak dinivîsîne. Li gor wî kesekî nezan jî bi vê alfabeyê tewrî zêde di hundirê 3-4

mehan de dikare xwendin û nivîsandinê bi'elime. Ezîzî dixwaze ku hinek li ser navê “Hêvî” yê bi cemiyetê re têkevin têkiliyê û encamekê bistînin. Piştî encam standinê dixwaze ku pirtûkeke rêziman were nivîsandin.

Cemiyeta Tamim-i Maarif ve Islahî Huruf⁸

Li ser niqaşên alfabeyê ku di “Kovara Rojî Kurd” de tê kirin Cemiyet jî fikir û pêşniyazên

7 b. n., r. 143

8 b. n., r. 144

xwe di derbarê meseleya alfabeyê de nivîsekê dişîne gerînendetiya “Kovara Rojî Kurd”.

Cemiyet bi nêrîneke ummetî tevî vê niqaşê dibe û çarenûsiya gelên misilman bi hev ve girêdide. Herwiha Cemiyet paşdemayîna civaka Îslamê bi alfabeya wan ve giredide. Cemiyet ji bo çareseriyê li gel hin mînakên li alfabeyê zêdekirina tîpan pêşniyaz dike. Herwiha dixwaze ku tu qewmekî misilman dev ji tîpên erebî bernede da ku tîkiliya wan ji kevneşopiya wan û ji milletên misilman ên din qut nebe.

Haddeî Efkar(Lêkolîna Fikiran)⁹

Nivîskarê vê nivîsê ne diyar e. Nivîskar di nivîsa xwe de li ser meseleya alfabeyê sekiniye. Li gor nivîskar meseleya alfabeyê gelekî girîng û zehmet e. Nivîskar dixwaze ku meriv ji bo çareseriyê meseleya alfabeyê bifikire, lê tu pêşniyazeke wî ji bo çareserikirina alfabeyê tine.

Ziman û Nezaniya Kurdan – Modanî X.¹⁰

Xeyalî di nivîsa xwe de bangî mela, şêx û xwendevanên kurd dike da ku bi zimanê xwe binivîsin. Herwiha zehmetbûna alfabeya erebî tîne ziman û sedema dereng hînbûna xwendin û nivîsandina zarokên kurdan bi zehmetbûna alfabeya erebî ve girêdide. Xeyalî ji ber ku rêber û mezinên civaka Kurdistanê mela û şêx in, rexneyan li wan dike û ji wan dixwaze ku ji bo zû xwendin û nivîsandinê şêx û mela Mûsil, Amed, Bedlîs, Wan, Erzerûm, Bexda, Sîne, Silêmanî, Kerkûk û Xerpûtê fikir û pêşniyazên xwe binivîsin û ji me re bişînin da ku civak çareseriyekê bibîne da ku ji belaya nezaniyê xelas bibe.

Kurdlerin Tealîsi (Pêşveçûna Kurdan) – Babanzade Îsmâîl Hakkî¹¹

Babanzade di nivîsa xwe de paşdemayîna gelê kurd li hember gelên din dîne ziman û dibêje ku kurd encax bi perwerdehiyê ji vê rewşa xerab xelas bibin. Herwiha ji bo pêşdeçûyîna gelê kurd vekirin û geşkirina dibistanên seretayî pêşniyaz dike. Babanzade di meseleya alfabeyê de dixwaze ku di alfabeya erebî de hin rastkirin û guhertin werin çêkirin. Bi vê nûjenkirinê nivîsandina zimanê kurdî dê bikeve rewşeke sade ya zimanê nivîsandî. Babanzade dixwaze ku ji alfabeya erebî yên ku

hatine amadekirin ya herî baş li gor zimanê kurdî were rastkirin û guhertin. Babanzade bi awayekî tund li hember alfabeya latînî disekine û dibêje ku ger kurd Arnawîta teqlîd bikin ew ji bo wan mirin e.

Ziman – Modanî X.¹²

Xelîl Xeyalî wek nivîsa xwe ya ku di hejmarê duduyan de derketiye di vê nivîsa xwe de jî rexneyan li mîr, şêx û mela dike. Xeyalî tîne ziman ku wan ji bo pêşveçûna milletê xwe tu fikirek pêşniyaz nekirine û ji bo tifaqa milletê xwe nexebitîne. Xeyalî banga xwe digihîne kurdên bi xîret da ku bibin yek û gelê xwe pêşde bibin. Xeyalî ji bo pêşveçûna kurdan 10 xalan pêşniyaz dike û di nav van xalan de meseleya alfabeyê wek xala sereke dinivîsîne.

Her du xalên ewil:

1 – Ji bo zû xwendin û nivîsandinê herfek

2 – Bi terzeke nû alfabeyek.

Xeyalî ji bo pêşveçûna gelê kurd guhertiya alfabeyê wek bingeh qebûl dike.

Encam

Em di destpêka nivîsa xwe de li ser alfabeyên ku kurdan bi kar anîne û girîngiya alfabeyê û nivîsê sekinîn û me wateya nivîsê ji bo hebûn û çanda gel bi kurtahî anî zimên. Di dewama nivîsa xwe de em li ser nivîsê ku di “Kovara Rojî Kurd” de ji bo alfabeyê hatine nivîsandin sekinîn. Di dinîvan hate dîtin ku yek deng û yek agehg nîn e. Her rewşebîrekî kurd bi şeklekî xwe nêzî vê mijarê kiriye û hemû pêşniyaz ne mîna hev in. Lê, mixabin em dibînin ku piştî 100 salî jî gelê kurd pîrsgirêka alfabeyê çareser nekirine. Girêdayî pîrsgirêka alfabeyê zimanê kurdî jî paşde maye û negihîştîye asteke bilind. Sedema çaresernekirinê ya herî mezin bîdewletbûna kurdan û parçebûna kurdan bi çar parçeyan e. Ger kurd îro li ser axa Kurdistanê desthilatdar bûna em jî li ser pîrsgirêkên di ber 100 salî nedisekinîn. Ev meseleyên ku milletên din di ber 100 salî çareser kirine, gelê kurd hîn li ser wan nîqaşê dikin. Em hêvîdar in ku kurd rojekê pêş de li ser axa xwe bibin desthilatdar û ziman, wêje, çand û hunera xwe bi pêş bixin.

⁹ Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, Di Sedsaliya Wê De Rojî Kurd, Stenbol, 2013, r. 150

¹⁰ b. n., r. 160

¹¹ b. n., r. 170

¹² b. n., r. 186

Vê Sibehê

Ahmed Said Pakyûrek

Gûnê min zerbûyî,
Dengê min ketî,
Heya do jî,
Per û baskên min şikestî bûn;
Çongên min bê derman,
Dil û çavên min bê ronahî bûn...

Vê sibehê
Ez carekê sekinîm û min wa li paş xwe mêzekir,
Bi meyizîneke xweşbînî û pîrozane...
Bi min ve xuya bû ku,
Gupikên şitilan devên xwe diqelişandin,
Sosin û rihanan bîhn belav dikir.
Li bax û baxçên me...
Dengê çamanî û perbelean
Dihatin bihîstin,
Bilbil bi gula xwe kêfxweş
Û tûtî bi hevala xwe pir şa dibû cardî,
Li hewş û taxên me...

Vê sibehê
Bi hev ra kincên biharê li xwe dikirin
Deşt û zozanên me,
Mêrg û newalên me,
Û digel balindeyan diçûne dîlanan...

Vê sibehê
Sadîlan diqelaştin rûyê erdê
Li pê banga berbangê
Bilbilan serê xwe radikirin
Bi biharê ra dikeniyên,
Li şûv û zeviyên me...

Vê sibehê
Şitilan gupik, gulên berbirojan jî
Gulpik dibişkivandin...
Bi hesret û şewata evîna xwe
Bilbilan gelek helbest dixwendin
Ji gulan ra, di gulîstana me de....

Vê sibehê
Direviya tarîtiya şevan
Li pêşberî şewqa şefaqan
Xwe vedişartin pirçemaskan
Li hember ronahiya pîroz
Dinya min şiyar dibû
Bi xwendina dîkên dilsoz
Li Rihayê, li Amedê, li Serhedê...

1993 Diyarbekir

Rewşên Tavehîvê

Zafer Açar

Li ber pencerê li albuma fotografên gewr dinêrim ku min berê ji fotografan û kişandina wan hez nedikir. Wê demê, dema alema gewr û dîmenên belek bi bîr tînim. Ceyran diçe. Perdê didim alî, hinek jî li ber roniya heyvê li albûmê dinêrim. Fotograf hinekî din jî tarî dibin lê wan nas dikim. Û fotografan û tavehîvê li hev tînim. Diçim çend dîmenên berê, çend demên tavehîvê û çend alemên gewr.

Li ser deşteke rast, li ser axeke kaxçîn û xîzîn, di nav dinyayeke gewr de bûm. Gundê me biçûk, malên wê kerpîç bûn. Mi go biçûk lê ewqas ne biçûk bû yanî bi qasî ku mektebek têde hebe mezin bû. Ez jî bi bermilkeke reş û berstûkeke spî û poşetekî maqarneyan ê pêncîloyî ku defter, qelem, jêbir û qelemtraşa min têde bû çûm mektebê. Mekteb di nav baxçeyekî fire de bû ku wekî gund ew jî bê dar û hêşînayî bû. Di baxçeyê mektebê de du avahiyên mezin û du heb jî yên biçûk hebûn ku di demên cuda de hatibûn çêkirin. Ez jî çûm mektebê. Cara ewil min mamosteyek didît. Qatek kincên gewr li xwe kiribû, qravatek di stû de bû û cotek jî solê qemer pêkiribûn.

Eynî mamoste dema ez diçûm pola sêyemîn jî hê mamosteyê min bû. Wê demê êdî ez hatim hev û bûm pişkûriyê mamoste. Wî jî êdî ez wezîfedar dikirim û hin kar bi min dida kirin. Rojek ji wan rojan mamoste ez şandim avahiya kevin, sar û gewr. Dema ez bi mereq û bi tirs hinekî jî bi kelecane ketim hundir min serdemeke cuda dît; dîwar, derî û pencereyên mezin, rûniştekekên gir, xwendevanên pola 4-5, hewayeke giran û tengezar. A balkêş hemî eşya -bermilk û berstûk jî têde- kevin bûn. Mamosteyê pola 4-5 behsa heyvê dikir. Dema ez li ber xwe dîtîm bi ken li min pirs kir:

-Heyv çira ye, yan neynik e?

-Çira.

-Spî ye yan zer e?

-Gewr e.

Mamoste dibişire,

-Sî roj e yan sî û yek roj e?

-Sî roj e.

-Nêr e yan mê ye?

-(...)

Min pirsra dawiyê fêhm nekir. Wî jî dema dît ku min fêhm nekir dirêj nekir û destê xwe danî serê min û ez şandim. Nizam çi bû min got an jî min da belkî jî min xwest/stand û ez bi destê ji sinifê derketim, ber bi avahiya nû ve meşiyam. Dema ketim sinifa xwe bêna min hate ber min û min “aferîn” a mamoste jî bi ser de kir.

Dîsa ji wan rojan rojek bû. Pîqaba gund –yanî em niha jêre dibêjin mînbûs- ji duryana riya mezin qetiya û kete riya gund a şîn. Na! ya gewr, yanî dema nêzik bû şîn bû lê ji dûr ve gewr dikir. Temam bila gewr be. Min heta wê rojê ferq nekiribû lê pîqaba 2,5 Diesel êdî pîr bûbû û li ber mirinê bû. Ew ê niha bihata ji nav û ji ser; bi qasî 20-30 mirovî, çend mirîşk an jî çend elok, belkî çend mîh, tûrên ard, şekir û tenekeyên rûn, kelmelên din ên malê bi tevî poşetên sebze û mîweyan dê ji wê pîqaba 15 kesî peya bûna û ji hev belav bûna.

Mamoste em berdan û em hatin malê. Li derê malê pîrika min li ber curn rûniştibû, di dest de şîşikên gewr, goreyên rîs çêdikirin. Şîşik dibiriqîn. Diya min dezgeyê tevna xwe zûde danîbû û li ser, çewalên genim dadixistin. Li ser tevnê tenê ew hebû, carna pîrika min midaxele bikira jî wê karê xwe dizanibû.

Min bi destê hinek rûnê nivîşk ser destenanê stûr

da û çûm cem hevalên xwe yên wekî min pozxîtik.

Li binê gund zarok li dora çerçî civiyabûn. Keskeya çerçî vagoneke biçûk a çartek bû û li ser vagonê konekî spî hebû ku ji ber qirêjê rengê wê guherîbû. Çerçî kal, westiyayî û bêxuh bû û hê jî têt nebibû. Nizam çiqas giro bûm lê dema vegeriyam malê min li ber devê bîrê sabûneke reş –rastî rengê wê kes nizanê lê eqrebayê keskê ye- û şeyekî seriyên dît. Dora bîrê fire bû û bi çîmentoyê hatibû zexm kirin, gewr bû. Devê bîrê jî hesinekî gilover bû û ku ez ne şaş bim devê bîdonekî mazotê bû. Carna di tavehîvê de ew, satala li ber û zincîra di nav wan de dibiriqîn.

Erê heyv derketibû, wekî taseke paxir a spî dibiriqî, req bû. Tîbûna min hate bîra min, nizam ji ber westê bû yan ji ber kêfê bû min hema serê xwe xiste teştê avê ya berxan û ava ku di nav de bû vexwar. Min ew heyv bi wî şiklî careke din jî dîtibû û pêlêkiribû. Dîsa wan salan bû. Ez û diya xwe em bi hev re çûn mala apê wê. Mala me bi qasî spîkirin û xwarina çend ribêsan ji ya wan dûr bû. Li serê rê mala xalê bavê min hebû ku qunceki wê dihate ser rê, bi siwax û gewr bû. Ji bilî avahiyên mektebê ji du malên gund ên bisac yek jî ew bû. Ji dûr ve tava heyvê dioland û dibiriqî. Li ser rê avgolên biçûk hebûn. Min ê li ser yekê re baz da lê min heyv di nav de dît û hema min da ser. Dema em çûn malê herkes li sivderê li ber qutiyê reş rêzefilmek temaşe dikirin. Min wê demê tv nas kir. Rêzefilma Sûper Pîrê dilîst. Ez jê tirsîyam û min li pişt diya xwe, xwe veşart. Her tiştê tede gewr bû.

Ez çûm malê. Li ber derî solên qebîleyekê hebûn. Ez ketim hundir. Êzelîka mezin a bixeml hêj li ciyê xwe bû. Wêneya bi çarçove ya kalîkê min jî. Maseya texte ya yekçavî li goşeyê xwe û çiçekê herdem li ser, dîsa li ser bû. Li goşeyê hember zarokê radîza. Hema bêje ji du deriyên cuda ez û çira bi hev re ketin hundir. Ceyran hatibû gund an ew ê bihata nizam lê lembeya gazrûnê dişixulî. Çûm odeya din, li ber pencereyê rûniştim. Li pencereya din xwîşka min bi alîkariya tavehîvê Quran dixwend. Min jî li esmanê sayî û heyva zîvîn dinihêrî. Gotinên pîrika min ên di derbarê heyvê de na lê yên di derbarê guriniya ewran de hatin bîra min. Dema dibû guriniya ewran, me ew deng dipirsîn wê

digot: “Ew dengê nelên hespên Êris e.”

Min got hesp ne wisa! Li gundê me hespek tenê mabû. Ew jî hespa cînarekî me bû. Bi israr lê xwedî derdiket. Gem, zîn, nel, timar û hemî perçe û binbeşên hespolojîyê diparast û bi kar dianî. Dema li hespa xwe ya boz siwar dibû simbêla xwe mûç dikir û pişika xwe fire dikir. Wî ez jî carekê li hespa xwe siwar kirim û hew. Ew mereq, ew kelecane, ew serpêhatiya şîrîn di gewriya min de ma.

Dema diya min ji bo şîvê gazî me kir ez û xwîşka xwe me berê xwe da sivderê û em li ser sîniya sîfir a mezin rûniştin. Savarê nîskan, toraq û çend qevd hêşînayî û avdew. Min hem xwarina xwe dixwar hem jî behsa serboriya xwe ya mektebê dikir. Piştî şîvê diya min nivînê me danî. Ez, xwîşk û birayên xwe, me bi lava û rica ji pîrika xwe çîrok xwestin. Pîrika min ji çîrokên hirçê yên Devera Sîpan çend çîrok gotin. Yan ji tunebûna diranê wê bûn an jî hema ew zarşîrîn bû, me ji tama çîrokan savarê nîskan ji bîr kir.

Herkes raza, pîrika min ji bo di dema wê de rabe û nimêja sibê bike raza û ez jî heta sîheyva nava sivderê wînda bû hişyar mam, paşê razam.

Bi hatina ceyranê ji nav wan xeyalên gewrîn radîbim, albûmê radîkim, ji bo razanê nivînê xwe radixim û ceyranê ditemirînim. Wê demê sîheyvê di nav odê de dibînim. Heta ji min tê hişyar dimînim û wê temaşe dikim. Paşê di xew re diçim.

Baweriya Bi Qederê Dûr Dike Ji Kederê

Cihat Yaşaroğlu

Îro ji rojan şemî ye. Ji bo xwendekarên ku liseyê diqedînin rojekê gelek girîng e. Ezmûna ji bo ku bikevine zanîngehê îro ye. Xwendekar gelek bikelecan in. Ku meriv li çavên wan dinîhêre, dika-re kelecana wan di çavên wan de bibîne. Wê çima bi kelecana nebin? Îro wekî roja man û nemanê ye. Belkî wisa ye, belkî ne wisa ye. Lê belê disa jî ro-jeke girîng e.

Roja ku ez ketibûme ezmûnê kete bîra min. Min lîseya Îmam Xetîbê nû xilas kiribû. Dema ku em di liseyê de, di pola yekemîn de bûn, birya-reke nexweş hate danîn. Gotin; “Ên ku ji liseyên meslekî ne em ê puanê wan bişkînin. Bila puanê wan û puanê kesên ku ji liseyê din dikevîne azmûnê yek nebin.” Qesda wan ji Îmam Xetîban re hebû. Dixwestin ku Îmam Xetîban ji kokê ve rakin, derê wan bigirin. Ew biryara nebaş, cara yekemîn li ser

me hate bikaranîn. Dema ku em ketine ezmûnê, me wekî hevalên xwe yên ku ji liseyên din in bersiv dida, lê ji wan re zêde puan, ji me re kêman puan dihat. Di navbera 15- 25 puanan de puanên me dihate birîn. 15-20 puan ne wisa puanek hindik bû. Wek mînak, ez puanê xwe bibêjim. Min ji ezmûnê 145 puan stand. Gerek ji min re 187 puan bihata. Bi wî puanî ez dikaribûm biketima Fakulteya Hiqûqê, li Zanîngeha Marmarayê. Lê belê 23 puanên min hate birîn û ez bi zorê çûme beşa mamostetiya polê, îja bi çend puanan. Bi 165 puanan. Hevalê min ên ku ji min berjêrtir puan standibun, çûne beşên gelek xweştir.

Ev halê ha, ji min bi xwe re ne mesele bû. Lewra baweriya min bi Xudayê Heq hebû / heye. Ew baweriya me ji me dixwaze ku em tewekkul bikin. Tewekkul jî dixwaze ku em hem li dinê hem li axiretê mesûd bibin. Çi rind gotiye Ustad Bediuzzaman: Îman tewhîdê; tewhîd teslîmê; teslîm tewekkulê û tewekkul jî seadeta her du cîhanan dixwaze.” Di gotineke din de jî “Kesê ku îman bi qederê bîne, ji kederê (xemê) emîn e.” Belê baweriya me ew e ku her çi tê serê me, di qederê me de hatiye nivîsandin. Eger ez qasekî ber xwe bikevim an jî li menfeeta xwe binêrim; Xudayê teala bi hezaran ji min zehftir di derdê min de ye. Ew (c.c) ji min zehftir ji min hez dike. Çi bê ji Wî, ser seran ser çavan. Her tişt ji wî ye, qet mesele nîne. Ji xwe bê emrê wî tu tişt nayê holê. Belê, Baweriya bi qederê, dûr dike ji kederê.

Mîro!

Sidîq Gorîcan

du bihar
du havîn
du z'vistan
du payîz revîn û çûn
çûn û ketin şikefta maziye...

temen e ev, mîro;
sal bi sal e
û tu bûyî zaroka du sale!...

hêj berxik î
hêj karik î
hêj hûrik î...

canê min ê berkenok
mîrê min ê gavbiçûk
delalê min ê kiştekok,
îro j'adarê bîst û sisê ye
rojxwedêdana te ya l'dinê ye...
her rê ber bi xêrê
her miraz li te xweş
û dîr bî tu

j'dem û danên şemitok...

adar23, 2015wan

Dem û Hebûn¹

Ehmed Zirkî

Heke car caran pirsên wekî “*gelo dem heye?*”, “*dem çi ye?*” û “*ma dem ligorî ye an yek e?*” an jî yên wekî “*li her derê heman dem derbasdar e?*” û “*dem hew anek e?*” bi stûkura we jî digre û mêjiyê we jî dihejîne, werin em tev hinekî li ser vê têgehê bifikirin.

Şekil 1: Seetên Rojê yên ku ji aliye Misilamanan ve hatibûn çêkirin. Pergala vê amûrê, li gorî bingehgirtina siya bizmarekî ya ku diket ser mermerekî an jî ser keviyekî, hatiye sazkirin.

Xoceyekî nas, demeke li berî nuha, pirsek pirsîbû: “*Gelo dem / zaman çi ye?*” Pirsek e xweş bû û li cîh bû; lêbelê bi hizra min ewqas jî kûr û liyaqî bersivandinê û vekolînê bû...

¹ En nivîs, bi pirranî ji nivîseke birêz Ahmet Demir hatiye wergerandin.

Di rastiyê de li gorî hâlê ruhê me î ku em tê de ne, an jî li gorî meşxaleya ku em pê re karîwer in, pirseke bersivasan e. Pirseke wisa ye ku bersivandina wê mîna hêrfonekiya gotina seeta xebatê, wekî ya şev û rojê, fena ya heyv û salê, nolî ya qirn û serdemê, û hwd. hêsan e.

Û heta bêje tu kanî wergerînî hênekane, mîna ku xoce bi xwe jî gotiye zaman, berovaciya bilêvkirina “*namaz*”ê ye, an jî navê mewquteyekê ye.

Lê naçizane, bi destura we ez dixwazim hinekî cihê li ser van pirsan bifikirim û tiştên ku ez ê di vê fikirînê têbigihêjim û tespît bikim, bi we re parve bikim.

Dem, biqasî ku ez jê fehmdikim, têgeheke ne bi serê xwe, yeka bi aferîdeyan re girêdayî ye. Ew têgeha, bi livîna afirandiyên derdikeve holê û li gorî hêza livînê wan tê pîvan û wana dide pîvandin.

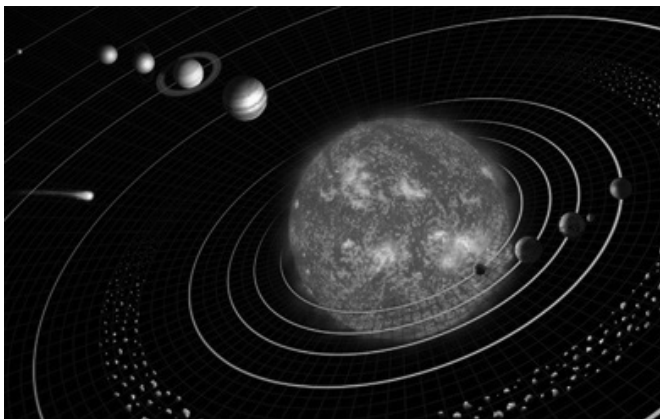
Heke hûn bixwazin demê “*li gorî zivirîna cîhanê ya li dor rojê*” bipîvin, saleke we dibe 12 mehên 30 rojî, bi tevahî dibe 365 roj (kusûratê najimêrim), rojeke we dibe 24 seet, her seeteke we dibe şêst deqe (parvekirinên hûrgulî yên din hûn bifikirin!)...

Heke hûn bixwazin demê “*li gorî gera heyvê ya li dor cîhanê*” bipîvin, saleke we 12 mehên 29.5 rojî û bi tevahî 354 roj, şev-rojeka we 24 seet (kusûratê najimêrim), her seeteke

we şêst deqe (parvekirinên hûrguliyên din car-din hûn bînin bîra xwe!) ne...

Gerstêrka merkurê, zivirîneke li dor xwe, bi dema cîhanê 58,65 rojan diqedîne; di nava vê demê de ji gera xwe ya li dor rojê jî, beşeke $\frac{2}{3}$ an temam dike; ji bo vê yekê li ser zemînê vê gerstêrkê hereketa / xuyabûna rojê pir hêdî pêktê. Li cîhekî merkurê, di navbera du caran hilhatina rojê de, 176 rojên cîhanê hene; bi gotîneke din, du rojên merkurê, bergendî saleke cîhanê ye.

Ez dibêjim qey ji van mînakên ku li ser cîhanê, cîrana cîhanê ya herî nêzîk heyvê û hevala cîhanê ya nêzîktirîna rojê merkurê hatine dayîn, têra xwe îzafibûna / ligorîbûna demê berbiçav û eşkere kirine. Yanê a nuha li gor agahiyên ku fizîka ezmanî dide me, em ji yekeyeka demê ya ku li her derê derbasder e, ne agahdar in. Li gerstêrkan giş, hebûna (xuyabûna) demên ji hev cuda, rastiyeke bêguman e.

Şekil 2: Tava stêrka rojê, ligel gerstêrkên din hem merkurê, hem cîhanê, hem jî heyvê ronî dike. Rojên demî yên hersêyan ji hev cihê ne.

Em niva dikanin li dû vê tespîtê gaveke din bavêjin: “*Hêza geryana “sazûmana rojê” ya li dor navenda galaksiya kakêşanê / kadizê, di seetekê de 720.000 km. ye; lê di gerdûnê de hêza vê galaksiyê, di seetekê de 950.000 km. ye. Ev geryana bêrawestîn ewqas*

bihêz e ku her sal, cîhan û sazûmana rojê bi qasî 500 milyon km. yî, dûrî gergeha sala xwe ya çûyî dikeve.”

Jiber ku *sazûmana rojê*, -ku cihana me jî endameke wê ye-, *di salekê de 500 milyon km. ji çiyê xwe yê berê dûr dikeve û li gor selmandina Edwin Hubble -ya di sala 1929an de pêkhatiye û ev peyîtandin ji aliye zanyarên îro ve jî tê pêjirandin-, hemû galaksî ji hev dûrdikevin*. Ev selmandin, peyîtandin û pejirandin, bi şêwazeke bêguman firehbûna gerdûnê şanî hemû xwedîhişan dide. Belê, eger ev rastiya zelal û bilind, di hiş de were girtin, qebûlkirina hebûna demên bi cîsmên ezmên ve girêdayî û rewşên wan ên lêveger / muqabîl, mecbur dibe.

Heke bi vî awayî şek û şubheyên li derdora hebûna demên ku bi afirandiyên gerdûnê ve girêdayînin, bi vî awayî asanane û zanistane ji holê werin rakirin, em niva dikanin bi ser doneyên / daneyên fizîk, ezmannasî û fizîka ezmanî re derbasî egersersîza nasînek û danasîneke demê ya hêsan bibin.

Wiha ku,

Di warê aferîşa / afirandina gerdûn û mutemîmên wê de bîrdoza ku bi awayekî gelemperî hatiye pejirandin, a “*Big Bangê / Teqîna Mezintirîn*”ê ya *Georges Lemaitre* ye. Li gor vê bîrdoza ku di nava cihana zanistê de hatiye qebûlkirin, xulqîna gerdûnê ji sifirê dest pê kir û bi hêzeke pir mezin fireh bû. Gerdûn bi vê tevgera xwe ve, digel hemû daneyên ku ji destpêka xwe heya roja îro derxistine holê, bi tevahî piştevanîyê li doza bingeîn ya vê bîrdozê dike.

Heke mirov, ji vê rastîyê hereket bikira û pîrsa “*gelo seba fehmkirina demê, gihîştina sînorê firehbûna gerdûnê li kêr were an na?*” bipirsiya, ji bo têgihîştîneke rastîn û fehmkirina wateya têgeha demê, dê bi heqî sûd jê bigirta? Pîrseke balkêş e ne wisa ev pîrs? Tê

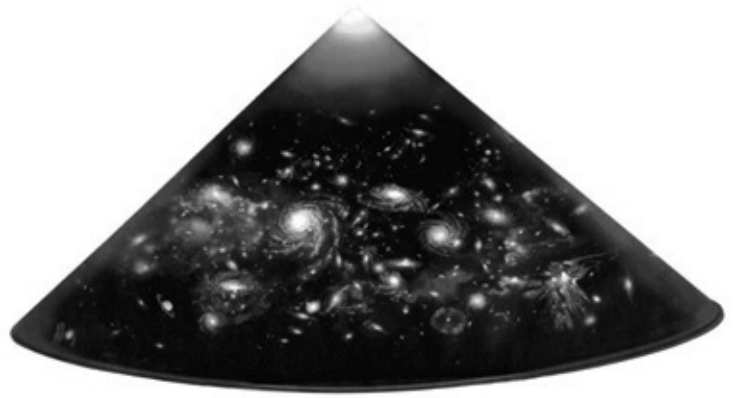
hizirîn ku, vê pirsê û bersiva wê, dê alîkarî bî-kira.

Baş e; lê mirovatiyê bi van derfetan heya nuha bes xwe bi zorê gîhandiye ser heyvê û çend navgîn şandiye ser merîhê û çend gerhistêrk û heyvên wan! Û mixabin heya nuha, derketineke derveyî sazûmana rojê ji aliye me nişteciye erdê ve nehatiye pêkanîn!

Ji bo ku di vî warî de çavdêriyeke rihet were kirin û hizirîneke dûrî şikestina zanistî û fikrî were pêkanîn, pêdivî bi tevgerîneke bi *teory of relativity* / *bîrdoza ligoriyê* ya Albert Einstein re hev kêş heye. Divê em xiyal bikin ku hin makîneyên super, yanê yên ku bikanibin li hember hemû mercên gerdûnê rêwîtiyê bikin, bi destê teknolojiyê hatine çêkirin. Ev navgînên mutasawwer, bila di heman demê de kanibin xwe bigihînin leza roniyê (lewre heke em vêya qebûl nekin, em nikanin xwe bigihînin lezayîya cîsmên ezmanî yên ku ji “big bang”ê heya îroj dûrî hev dikevin!). Van makîneyên ferzkirî, bes bi leza roniyê tevbigere, meriv dikane bigihêje çirûskên ku ji aliye cîsmên ezmanî ve tîn belavkîrin. Mirov, anca bi gihîştina vê lezê ve dikane bi hêla roniyên cîsmên ezmanî bifirre û dikane bibe cîsmek ji cîsmên wê ahenga ku ji cumbuşa rengan pêk hatiye. Yanê mirov bi vê suretê digihêje herikîna demê; bi gotineke din dem, li hember vê sureta makîneya me, herikîna dîterkîna û radiweste.

Lêbelê divê were teqdîr kirin ku ev leza, ji bo îdraqkirina gerdûnê û dema ku encam an jî fêkiya livîna hundirîn ya gerdûnê ye, dê tîra me neke, dê seba bersivandina pirsên li ser demê yên di hişên me de ne, qîm neke. Çimkî wê çaxê em ê hew xwe bigihînin leza firehbûna gerdûnê ya ku pê fireh dibe.

Ji bo vê yekê, divê leza makîneya me ji leza roniyê zêdetir bibe; da ku derfeta li dawiyê hiştina leza firehbûna gerdûnê û temaşekirina leza vê firehbûnê pêkwere. Divê bîrxistineke

Şekil 3: Gerdûn, li gor bîrdoza “teqîna mezintirîn”ê di demeka pir kin da gellek mezin bû.

piçûk bi bîra we bixînim ku em zû an jî dereng wêneyên hebûnan, bi saya biriqîna wan an jî xêra leza roniyê ku ji wan belav dibe, dibinin.

Bila bê ferzkirin ku vê makîneya me ya xiyalî, lezeke ku leza belavbûna roniyê û ya firehbûna gerdûnê li dû xwe dihêle, bi dest xist. Mirov li dû rêwîtiyekê dirêj ya bi vê leza ku ji leza roniyê lezdartir e, digihêje sînore dawî yê firehbûnê; hebûn, bi hemû binebeşên xwe ve li dawiyê dimîne... Helbet divê were zanîn ku di lezeke wisa de ne bedeneka fîzîkî dimîne, ne jî navgîneke şênber! Ji bo vê yekê, di vê ger û geştê de mecbûriyeta qebûlkirina bîr û îdraqeke ferzkirî heye.

Heke me bi vê leza ji leza roniyê lezdartir rêwîtiya xwe domand û sînore gerdûnê û yê firehbûna wê li dû xwe hişt, em ê hingê bibin ku gerdûneke mezin û firehbûneke girtirîn û nayê salixkirin, li dû me dimîniye; em di pêş de ne, gerdûn li dû me ye... Li hember vê dimênê em wekî jixweçûyî, wekî matmayî ne; bi xesyet û bi heyret vê şopîna bê mînak, vê hatin û çûyîna gewretirîn, vê bazdan û şopanîna girsegir temaşê dikin diherin.

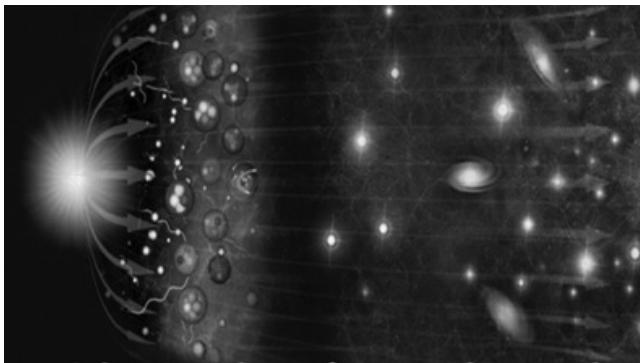
Bi gotineke din, em nîva di nava demê de ber bi paş ve diherin... ne cîsmî yanî bi wêneyî be jî bi gumanekî mezin an bi an, seet bi seet, sal bi sal, serdem bi serdem ber bi paş ve ye çûyîna me nîva... Ji aliyê me ve di her rawestgehekê de, demên kevn û bûyerên qewimî tîn dîtin. Di vê qonaxê de

dixwazî silavekê li Nûjenkarê ji xawênê bide, dixwazî jî li Selahaddînê serbilind... Dixwazî bi wan qîm meke, rasterast xwe bigihîne Kana Ronahiyê û spasiyên xwe bê navgîn ji wî (s) û rêhalên wî re peşkeş ke...

Di dawiya vê rêwîtiyê de a kû pêkhatiyê, gihîştina destpêka demê, gihîştina qada belavbûna wêne û dengên destpêka hebûnê ye. Di vê gîhanekê de hemû tiştên ku pel bi pel ji teref çavan ve tînin, hemû tiştên ku pêl bi pêl ji aliye guhan ve tînin bihîstin, bê şek û şubhe aîda pêkhatina geregiyên fermana “Bibê!”yê ne.

Bi vê şêwazê, ji teref hiş û mêjiyan ve tîgihîştina afirandin, şekilandin û sêwirandina vê gerdûna berbiçav ku ji hebûnê bêtîmar çêbûye û yek bi yek hemû demên bi wan hebûnan ve girêdayî, bi awayeki erjeng û şaşwazkirî li pêş çavên hiş, hewn, hidam û aqilan pêk tînin...

Han, di vê qonaşê de, erê tam jî di vê qonaşê de xuya dibe ku dem û hebûn, cîsm û livîn di nava hev de ne û beşên bi hev ve yê yeka yekane ne. Han, di vê pileyê de çawaniya yekbûna seetek û salekê, rojek û sedsalekê zelal dibe; demî bûn û ne demî bûn tê fehm-

Şekil 4: Li gor tespîten George Gamow gerdûn, di destpêkê de, ji nuha gellek tîrtir û germtir bû.

kirin... Digel deman çi şênber, çi melekût, ew afirandin, ev navhevî, ev yekîti, ev tevger, dest û lepên hemû îdraqan girê dide û mecbûrî teslîmê dike...

Ji hember ve temaşekirina van hûnandinên kemilî û van afirandinên mukemel yên ku li gor fermanên Pêşnûmakerekî Muezzem, yên Endazyarekî Bêminak... ji gişan wêdatir ji hember ve sêrkirina afirandin û afirîşên li gor dîrektîfên Aferînerekî Bênazir, baş bi hişan fehmkirin dide ku çima ji Ruhê Wî pîfa bedena mirov bûye? Çima hemû ferîşteyên ezmanan li hember mirov ketibûn kemerbesteyê û secde kiribûn? Di nava hebûnê de çima hew mirov wekî xelîfe hatiye hîlbijartin?

Di gerûgeşteke wanî de em heya çav û pozê xwe van rastiyên bala fehmdikin... Li-gel piçûktiya me, dayîna vê mezinayiyê û digel tengezariya me, bexşandina vê hêzdariyê dibînin û bi van hemû dîtin û hîskirinan ve em mest û sermest dibin; an jî berovaciê, bi şiyarbûna hemû hucreyên tîgihana xwe ve, em li hember vê mukemeliyê û Hostayê wê, di nav tekqdir û pesinandineke bêdawî de radest û teslîm dibin... Bi vê rewşa xwe ve, li ber hemû nav û wesfên pîroz yên li ser demê û heyînê dibiriqin, di nav perestîna de wekî matmayî bi awayekî stûxwarî bejna xwe ditewînin... Bi hemû binebeşên xwe ve gerdûn, û ew perçeyên demê yên ku di navbera wan binebeşan de mîna qenewîçan hatine neqşandin, yek bi yek bûne xuyangehên pîroz... Û bi dîtin û hînbûna van gerpêçeyên nûwazeyan, hemû per û baskên mêjiyan ji nû ve dihejin, vedijîn û ji nû ve bi firîna dikevin.

Bi dîtinê van rûdanên ji rêzê der ve, em ji Vekerê bergehên fikirîna re, ji Gîhanerê gencîneya ku bi “bixwîn”ê destpêdike -ku hemû şîfreyên hebûn û paş hebûnê dihundirîne-, gîhandiye me re, ji Rastkerê sirf bi armanca duristkirina riya mirovahiyê re, ji Firehkerê asoyê hizirîn û fikirîna mirovahiyê re û ji Dildayê mirovahiyê ku sirf ji bo wan jî bigihîna meqamê Qabê Qawseyne, ku ji wir daket nav me re, wekî deyndayînekê, bi qedirzanî û bi wefadarî, hezar carî spasiyên xwe û hezar carî selat û silavan diyarî dikin...

Ezê Bêm

Zîwer Îlhan

Rizqê me li gorî tevgerên me bûn.
Hê li wê qiraxê nebûye êvar
Hê ew ava dîrokzan nexurifiye.
Li mizgefta El-Rizq
Sineta bikin ezê bigihê me ferzan.

Ez li şerekî ku dijmin êşkere be digirim.
Ezê xwe bikim lehengekî şerê dengbêjan
Ez nayê me nav wî şerê herimî
Dengbêjo, dest bi kilamê bike
Ezê bibim lehengekî te û bêm.

Ez welatekî bêxwedî
Bajarekî kinemîne
Maleke bêsemyan im.
Ezê kilamekê bavêjim ser xwe û bêm

Di navbera me de
Herdem astengiyên jibîrkirina te hebûn
Tu nêzikî şahrega min, ez dûrî rizaya te bûm
Serî û kezeba keda min bila ji belengazan re be
Ezê vê nefse qurban bikim û bêm.

Ku bajar qulqulkî dibe
Kîjan alî serkeft dibe?
Dibe şarîstaniya kê ev qebhet?
Ji bo serkeftina nefse xwe
Min şoreşeke qure li xwe qewimand
Di her evînê de min pûtek çikand
Ez çakûç davêjim kîjan perestîja xwe
Yê ku diheje ez im.
Dilê min Kabeya beriya Îslamê
Ez ji notirwaniya pûtxaneyê îstifa dikim
Ezê wê kêzika Hecê bifirînim û bêm.

Hemû pirs li gorî min bûn
Min beleheq cihê azmûnê digûhert
Ez ji bin xwe şil bûm
Bazdana min, ji tîrsa rihê min bû
Bar, pirsîyarî ye
Pirsîyarî, salvegera çavên te ye
Ezê wê azmûnê xelas bikim û bêm.

Bilbilitî ne ti kar bû
Ew xwîna li ser te germ
Çend sala beleheq herikî
Dema nivîsê,
Bû dawîya perwaneya dora çirayê
Evîna beşerî
Bû pevçûneke kezebreşî...
Ku tu çavşîrîn, rihşîrîn û peyvşîrîn be
Ezê ciledab û dilxerab bim
Helbet wê dil şergeh û pevçûnxane be
Bilbil xwînî, perwane şewitî
Evîndar, penaber
Hayê rojnamevan jê nîne
Gul dibe ku çilmisî be
Sorî, di ber heqxwîna dilê min de
Nexweşeke dudilî, têkîliyeke di erênayê de
Hest bi jahrî ketine
Dil ji duritiyê dixele
Ezê şerîeta berberiya dilan bibirim û bêm.

Di vê goristana Yasînkurtandî de
Herkes nabe mîratxûrê herkesî
Di vê dîroka kêlnameyan de
Min xwe kir mîratxûrê destxetan.
Cewahirê herkesî ne weke hev e
Zêr, ji hinekan re bîranîn in
Ev war tije çîrokên cihê xezîneyan e
Evîna lêgerînê ji xwe nayê dîtîn
Ezê wî kupê tije zêr bibînim û bêm.

Ezê xwe vekîşînim ji beleheqiyê
Ezê hişê xwe bînim serê xwe
Ezê xwe bidim ser hev û bêm
Bisekinin ez va hatim
Ezê wesiya xwe bikim
Tobeya xwe bikim,
Eşheda xwe bînim û bêm.

Hecî Qadirê Koyî û Hizra Wî Ya Modernîzmê

Vecihi SÖNMEZ¹

KURTE

Di vê nivîsarê de tê armanckirin ku; fikra neteweparêziyê ziman e, di gelek rewşenbîran de netewparêzî bi zimanparêziyê ve xwe dide der ku yek ji van rewşenbîran Hecî Qadirê Koyî ye. Di civatekê de nivîskar ew kes in ku ji her kesî bêhtir nêzikî nîrx û çanda neteweya xwe ne, ev yek jî ji ber nêz(ik)bûna wan a li zimên û mijûlbûna wan a bi zimên re pêk tê. Ji ziman heta bi dîroka hevpar em ê bidin rê û di ser hayjêbûnê re jî dahûrînê li gotin û bilêvkirina hest û boçûnên şa'îrê Kurd ê gewre, netewperwerekî romantik û welatparêz Hecî Qadirê Koyî(1815-1897) bikin. Koyî him şahidê tekçûna kurdan e him jî şahide şiyarbûna kurdan û netewperweriya kurd e. Koyî ruhê Kurdistanê xwe girtî û serbixwe ye.

DESTPÊK

Herêman ku dîroka çand û edebiyatê de xwedî mîraseke dewlemend in, hene. Em di he-man demê de jî şopên vê mîrasê di gelek qadan de dibînin. Bi taybetî ku dema dîne îslamê tê van herêman hejmara medreseyan zêde dibe û bi vî awayî hejmara rewşenbîr û aliman jî zêde dibe. Em dikarin bibêjin ev rewş dibe sedema gihandina alim, hunermend û helbestvanên girîng. Yek ji van rewşenbîran jî Hecî Qadirê Koyî (1815-1897) ye ku di nav edebiyata modern ya Kurdî de jî helbestvanekî navdar e. Koyî helbestvanekî şoreşger û welatparêz

e. Koyî di helbestê xwe de gelemperî li ser dijîtiya hin şêxan û çîna ruhban û dewletên dagirker nivîsandiye. Koyî di helbestê xwe de behsa fen û ilm û teknîk û pêşketinê bike jî di aliyê rêveberiyê de wek berê difikire. Ji bo rêveberiya Kurdistanê serbixwe modela wî mîrekiyên kurdan ên feodal in.

Koyî, Xaniyê duyemîn e. Ji bo wêjeya kurmancan Ehmedê Xanî çî be ji ba soranan jî Koyî ew e. Li gorî Qanatê Kurdo, Koyî dema ji zarokên Bedirxaniyan re mamostetî dike bi rêya wan re di Xanî û berhemên wî nas dike û di bin tesîra wî de dimîne û wî ji xwe re dike pêşeng. Fikra Xanî ya “heta kurd hurmet nedin kurdî, tu car nabin netewe; lewre civaka kurd wî çaxî nikare xweyî li serpêhatiya paşerojê derkeve” dipejirîne û li gorî wê hereket dike. Koyî netewperwerekî romantik û welatparêz e. Meriv dikare bibêje Koyî evîndarê welêt, mîr û mîrtiyên kurdan ê berê ye.²

Piştî Xanî, teorîsyenê netewperweriya kurd ê duyemîn bêguman Koyî ye. Peyamên Xanî yê di mesnewiya Mem û Zîn de li ser netewperweriya kurd, yê herî pêşî dibîne Koyî ye. Ji bo hişyarbûna kurdên bakur û başûr şexsiyetekî pir girîng e. Têvel medreseyan Kurdistanê perwerdehiya xwe kiriye û pişt re hatiye paytexta Osmaniyan Stenbolê, ketiye nav jiyana Stenbolê ya edebî û siyasî. Li wir tesîreke mezin hîştîye ser rewşenbîrên kurd ên vê heyamê.

¹ Doç. Dr. , Kargêrê Enstîtuya Kurdolojiyê ya Zanîngeha Wanê

² Erdoğan Alparslan, “Kurdistan Post-Romantik bir milliyetçi Hecî Qadirê Koyî”, http://eu.kurdistan-post.eu/uploads/posts/2011-10/13_portre_haciqadri_koyi1.jpg

1- Jiyana Hecî Qadirê Koyî

Hecî Qadirê Koyî (1815-1897) bi mîladî di 1815an de li gundê Gorqeraçê ku dikeve başûrê rojavayê bajarê Koyê li başûrê Kurdistanê hatiye dine. Hecî Qadirê Koyî, navê wî Qadir yan Evdîlqadir kurê mela Ehmed kurê mela Salih kurê mela Ehmed ê mezin e, dayîka wî jî (Fatê=Fatim) e, her wekî di malikeke xwe de dinvîse:

*Bawkim Ahmed bû nawî fikrim dê
Xelkî ladê bû daiyîkî min Fatê³*

Peyva “Hecî” ku pêşnavê wî ye ne ji ber çûna hecê ye, çunkî Koyî hec nekirî ye. Navê wî Qadir yan Ebdulqadir bûye û di heyva hacîyan ji dayik bûye, lewma di zarokî de bi Hecî Qadir mexles peyda kiriye⁴. Koyî hêj zarok bûye û di nava pêçolkê de bûye bavê wî miriye ji ber ku ew feqîr û desteng bûne dayika wî û pêçolka wî rakiriye û çûne bajarê Koyê. Li wir Koyî kêmek mezin bûye, dayika wî bi alîkariya hin zelmên baş û xêrxwazên bajarê Koyê ew şandîye dibistanê. Paşê Hecî Qadir bûye feqî û li mizgefteke miftîyan mijûlî xwendina fiqha Îslamê û rêzimana Erebî bûye. Piştî wî jî çûye bal Mela Ehmedê Homergunbetî û zanista Îslamê xwendîye.⁵ Piştî Koyî, wekî feqiyekî li çend cihan digere, wekî Hewlêr û navçeya Balekayetî, Silêmanî û paşê diçe Rojhilatê Kurdistanê; li Serdeşt, Sabilax û Şino, heta sala 1862an li wê derê dimîne û îcaza melatîyê distîne û paşê dizivire bajarê Koyê. Li Koyê di encama gelek fişarên bi dare zorê û derekî û derûnî de Koyî diçe Stenbolê.⁶ Li Stenbolê Koyî bûye nasê şervanên azadkirina Kurdistanê, çend salan bûye mamosteyê kurên Bedîrxan Paşa di mala wî de bûye nasê berhema

3 Dîwanî Hecî Qadirê Koyî, lêkolînewe û lêkdanewey: Serdar Hemîd Mîran û Kerîm Mistefa Şareza, pêdaçûnewey: Masûd Mihemmed, Sine, 2707 î hetawî.

4 Maruf Xeznedar, *Mêjûyî Edebî Kurdî*. Berga 4, r.131.

5 Qenatê Kurdo, *Tarîxa Edebiyata Kurdî*. çapa yekemîn. Tîrmeh 2010, r.264

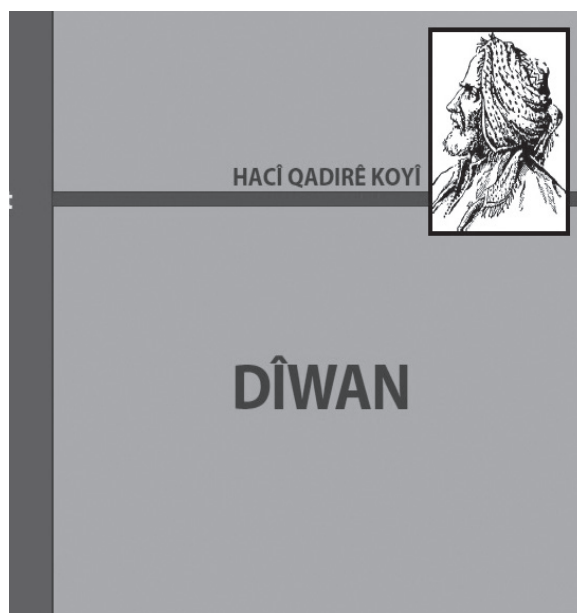
6 Ebdula Yasîn Elî Emêdî, *Peydabûnî Rexney Edebî li Şîrî Kilasîkî Kurdî de Ta Cengî Gêti Yekem*, Nameya Master, Zanîngeha Silahedîn – Kolêja Edebyat, Hewlêr 1989, r.118.

Ehmedê Xanî, romansa wî, Mem û Zîn xwendîye û dibaceya wê gelekî bi wî xweş hatiye. Bîr û baweriya welatperwerî û neteweperwerîya Ehmedê Xanî di dil û hişê wî de rûniştîye, bi vê ew dibe xemxurê gelê xwe. Helbestên xwe di derheqê rewşa gelê xwe û paşdemayîna wî de dinivîse. Di helbestên xwe de derdikeve gihorepana ronîkirina gel. Heta dawîya jiyana xwe li Stenbolê bûye, piştî emrekî dirêj ku zêde nalebar û zehmet bû ji bo wî û ji bo neteweya wî bextewerî bû, li Stenbolê sala 1897 çûye ber rehma Xwedê⁷.

Helbestvanê mezin Hecî Qadirê koyî di jiyana xwe de nezewiciye û zarokên wî çênebûne. Vê jî di malikeke xwe de dinivîse:

*Her minim êsta warisî Îsa
Bê kur û mal û bê jin û meîwa⁸*

Hecî Qadirê Koyî helbestvan û birewerekî neteweyî û kurdperwer bû. Ew li Stenbolê aşnayetî û dostatî digel malbata Bedîrxan Paşa çêdike û li cem Bedîrxaniyan dibaceya Ehmedê Xanî xwendîye. Herwiha wekî mamoste dersên kurdî ji zarokên malbata

7 Xeznedar, b. n., r.134.

8 Gîwî Mukirîyanî, *Hacı Qadirî Koyî*, çapî 3, Hewlêr, 1969.

Bedirxaniyan re gotiye. Hecî bi tenê li 4 cihê helbestê xwe de navê xwe bi (Hecî Qadir) aniye, di hemî helbestê dî de, navê xwe bi (Hecî) aniye. Lewra gelek lêkolîner û nivîskarên kurd dema ku behsa helbestvanê navhatî dikin tenê dinivîsin “Hecî”.

2- Helbestên Hecî Qadirê Koyî

Hemû helbestên wî bi navê “Dîwana Hecî Qadirê Koyî” hatiye çapkirin. Di sala 1925an de li Bexdayê bi navê “Komeleya Şîîren Hecî Qadir Koyî” komeleyek ava dibe û hin helbestên Koyî çap dikin. Li gorî vê komelê Koyî kurê Mele Ehmed e, di gundê Gorqeraçê de ji dayik bûye, ji eşîra Zengenê ye.⁹ Koyî jî wek helbestvanên Soran; Nalî û Şêx Riza diçe Stenbolê, dikeve nav civaka wêjevan û helbestvanên Stenbolê. Pîrî helbestvanên kurd ên vê heyamê farisiya xwe li ber destê Koyî xwendine. Celadet Bedirxan di gotara xwe ya bi navê “Klasîkê me” de, di derheqê Koyî de wiha dibêje: “Dîwaneke Hecî ya mezin heye, an hebû. Min dîwana wî dîtiye; bi destnivîseke hûr qedera 800 rûpelî hebû. Hecî dîwana xwe du nusxe nivîsandibû; nusxeke wê tirkî şewitandiye, heye ku nusxa din rojekê bikeve destê me.”¹⁰ Dîsa Celadet wiha dibêje: “Ez dikarim bibêjim min Hecî dîtiye, lê nikarim bibêjim ez Hecî nas dikim. Ji ber ku Hecî çû ber rehmetê ez hêj nû ketibûm ser lingan.”¹¹

Helbestên Hecî ku zêdetir bi zimanê kurdî hatîne nivîsandin û hinek jî bi zimanê farisî hatîne nivîsandin, bi awayekî balkêş behsa siruşt û babetên civakî û pirsê neteweyî dike, lê pîrsa herî girîng û pîr balkêş jî helbestên Hecî de ku di heman demê de zêde kêr li serî hatîye helweste kirin, ew helbest in ku Hecî piştî awarebûnê wî li nîştimana xwe û akincîbûna wî li Stenbolê hatine nivîsandin.

Rast e ew edebiyat e ya ku bi edebiyata

menfa an jî bi edebiyata xurbet û xerîbî tê nas-kirin. Li ser astê cihanê rêyeke dîrokî û kev-nar heye, herwiha li ser asta edebiyata kurdî jî halbesvanên dî hebûne ku xurbet û xerîbatî kirine nav helbestên xwe, dikarin helbestvanê mezin (Nalî) ku ew jî li Stenbolê koça dawî kiriye, bi pêşeng û serqafle navdar bikin digel ew babetên xerîbî yên li helbestên Hecî de şêwaz û taybetmendiyên xwe hene.

Hecî ew helbest ku li Stenbolê nivîsandine, piştî koçkirina wî li başurê Kurdistanê belav kiriye, bi şêwazekî zeq û aş-kere behsa dîrketna xwe li welat û kes û karê xwe dike. Herwiha naveroka van helbestan tijî kirine, li peyvên cur bi cur ên wekî: (sozî dil, xurbet, xerîbî, hîciran, yad, dîrî, fîraq, fîrret, pestî, nale, nalîn, zarî, bêkesî, hawar, efxan, birjan, giriyan, qirçan, sefer, sirûşîk, agirî ce-rig, eyamî cewanî, giriye çaw, derdî dîrî û pîrî...).

Hecî Qadir dema ku li Koyê dijiya tenê helbestên evînî, sofîtî û tiştên wisa dinivîse. Di helbestên wî de tu netewîti tunebû. Piştî ku Mem û Zînê dixwîne, dest bi helbestên netewî dike. Koyî helbestvanekî şoreşger û welatparêz e. Koyî di helbestên xwe de gelemperî li ser dijîtiya hin şêxan û çîna ruhban û dewletên dagirker nivîsandiye. Ji ber êrişên wî yên li ser hin şêxan navbera wî û hin şêxên Koyê xirab dibe, li ser vê diçe Stenbolê.

Koyî di helbestên xwe de ne tene dijî çîna ruhbanan derdîçû, ew zêdetir jî dijî dewletên dagirker derdiket û hewl dida ji bo hişyarkirina netewa kurd. Li gorî Elaaddîn Seccadî guherîna naveroka helbestên Hecî û şêweya helbestên klasîk ev e: “vexwarina ava bîr û baweriyên Bedirxaniyan bû.” Li gor Gîw Mukriyanî jî ev netewperweriya di Koyî û helbestên wî de peyda bûye bi binemala Bedirxaniyan ve girê dide. Ev di beyta jêr de jî xuya ye:

Bedirxanî li ser la çê le mew paş

9 Herokol Ezîzan, “Klasîkê Me” Hawar, hejmar 33 sal 1 Cotmeh 1941.

10 Ezîzan, b.n.

11 Ezîzan, b. n.

Le her lawe detanharin weku aş¹²

Di vê helbestê de xuya dibe ku Bedirxanî li ciyê baweriyê ne û Hecî dibêje: “Ger Bedirxanî di qada xebat û şoreşê de bi-çin, dijmîn wê wekî aşî dikêrin. Ji bo pêşxistina civaka kurd û serxwebûn û yekîtiya Kurdistanê bi hemû hêza xwe dixebite.”¹³ Em dikarin bibêjin Koyî him netewperwerê kurd ê nûjen ê yekemîn e him jî modernistê wêjeya kurd ê yekemîn e. Koyî him şahidê tekçûna kurdan e him jî şahide şiyarbûna kurdan û netewperweriya kurd e. Koyî ruhê Kurdistanê yekgirtî û serbixwe ye.¹⁴

Hasanpour di bin vê sernavê de behsa serpêhatiya zaravayê Soranî ya wêjeyî dike û di wir de ser Koyî disekine. Li gor wî zaravayê Soranî di şexsiyeta Koyî de Ehemedê Xaniyê xwe afirandiyê. Her çiqas wek berhemê Koyî ya wek Mem û Zîna Xanî tunebe jî lê helbesta wî jî her tim teşvîkkirina welatpareziyê dike û bi gelemperî tê xwendin û berkirin. Wek selefê xwe Xanî, Koyî jî xwe fedayê geşedana zimanê xwe dike. Hassanpour di wir de li ser rewşa kurdî ya dijwar disekine û tengasiyên sedsala Hecî û Xanî muqayese dike. Ew şertên Xanî ji bo geşedana kurdî pêşve dibir yanî hebûna dewleteke kurd di serdema Koyî de jî pêk nehatibû. Di nava sedsala XIXan de pariyê mîrekiyê kurd ji holê hatibûn rakirin. Di vê demê de rewşa zaravayê soranî zêde ne baş bû, di demeke wiha de Koyî derdikeve holê û behsa ziman û netewperweriyê dike.¹⁵

3- Statuya Zimanê Kurdî

Koyî jî dizanibû ku kurdî zimanekî hatiye îhmalkirin e, lê li gor Koyî, ji aliyê dewlemendiyê ve ji farsî ne kêmtir e:

¹² Dîwana Hecî Qadirê Koyî, <http://www.nefel.com/>, 05. 05. 2015.

¹³ Mukriyanî, b.n.

¹⁴ Kerîm Şerîf Qereçetanî, *Nexosî û Girîfte Derûnî û Komelayetîyekan*, çapa duyem, çapxana Pêwend, Silêmanî, 2010.

¹⁵ Amîr Hassanpour, *Li Kurdistanê de Zîman û Netewperwerî*, Weşanên Avesta, çapa yekemîn 2005, Îstanbul

Melên fesahetî kurdî be farsî naga Belaxetêkî heye hîç zimanê naygate Le bête'esubî bêrewac û beha.¹⁶

Koyî di wir de dibêje ku: “Nebêjin kurdî zimanekî narîn nîne wek Farisî, lê qet yek ziman wek kurdî narîn nîne. Di cihekî din de Koyî gazî çîna ruhban dike:

Kurdî axir blê çî ye 'eybî?

Her kelamî heqqe niye 'eybî

Ya legel farsî çî ferqî heye

Boçî ew rast e, boçî em kemiye?¹⁷

Bêjin kêmasiya kurdî çî ye? Tiştê bêkêmasî kelama Xweda ye. Çi ferqa kurdî, li farsî heye, çima yek rast e ya din xelet e.

Hecî, kêmpêşketina kurdî giredayî du sedeman dike. Yek ji wan ev e ku, piraniya şêx û melayên bi erebî û farisî nivîsandine û bi van zimanan ders dane û guh nedane pîrsgirêkên zimanê xwe. Ya duyem jî ev e, paşdemayîna kurdan a ji aliyên zanistî û teknikî ve û fikra yekgirtî ye û dema çîna ruhban bêqeyd zimanê xwe yê zikmakî dibin, Hecî hêrs dibe û dibêje; şiklê perwerdehiya dînî geşedana zimanê kurdî qop dike

Hassanpour di vê beşê de behsa geşedana ziman û helwesta Koyî dike. Ji bo geşedana ziman li ser pêşniyarên Koyî disekine. Ji bo Koyî nivîs û pirtûk çiqas girîng e derdixe ber çav û bala me dikşîne ser navaroka helbestên Hecî. Hassanpour di wir nîşan dide ku peyvên herî pir di helbestên Koyî de derbas dibin, “nivîs û pirtûk (nûsîn û kitêb) in.

¹⁶ Dîwana Hecî Qadirê Koyî, <http://www.nefel.com/>, 05. 05. 2015.

¹⁷ <http://www.nefel.com/>, 05. 05. 2015.

Ji Bo plansaziye “Şûr û Pênûs”

Pênûs yanî perwerdehî û zanistî, ya din jî şûr; yanî dewlet û statû ye. Ew pêwistî di sedsala me de jî giraniya xwe diparêze.

4- Modernîte Çi ye?

Modernîte, navê organîzasyona pergalê nîrxên civakî ya li Ewrûpa nêzikî di sedsala XVIIan de derketiye holê û di nava demê de belavî cihanê bûye ye. Bi gelemperî kevneşopî digel dijberî û jêbûna wê; keseyatî, civakî û veguherandina hemû qadên jiyana polîtîk an jî guherandina wan e. Li gorî Anthony Giddens ev wesfên modernîteyê dixê resen yek jî taybetiya vê ya bîdewamî ye. Modernîte, hemû qonaxên jiyana takekesî û civakî him kurahî him jî aliyekî berfireh pêçaye û guherandiye. Peywendarê modernbûnê û modernîzmê ye, lê têgiheke wek wan nîne. Peywendîke wan hebe jî di aliyê dîrokî û îfadekirina wateyê de li hev diqetin.

Modernîte, hêza xwe ya felsefî li felsefeya ronakbûna sedsala XVIIIan standiye, hiş û mirov wek navend nîşan dide û jiyana civakî rasyonelîze dike, dîne di jiyana civakî de davêje paş û laîkîtiyê wek hêman dipejirîne. Biker û belavbûna hêzgirtina fikra azadiyê û navenda hemû van fikrên siyasî û felsefî ve wate digre. Wek kurtasî modernîte; bi aliyê fikrî heyama ronakbûnê ve, wek polîtîk Şoreşa Frensî ve û wek aborî jî girêdayî Şoreşa Pişesaziyê ye.¹⁸

5- Modernîteya Kurd

Li gor me modernîteya kurd bi hatina Hecî Qadirê Koyî li Stenbolê dest pê dike. Yanî di 1839-1840an de dest pê dike. Paşê jî netewperwerê mîna Xelîl Xeylî, Hemzeyê Muksî, Ebdirehîm Rehmî Hekarî, Pîrêmerd, Cemîlpaşazade û bi Bedirxaniyan

ve berdewam dike heta roja me. Modernîteya Kurd, modernîteyeke derengmayî ye. Çima derengmayî ye? Ger em modernîteya Rojava prototîp bigrin ku wî çaxî bersiva pîrsa me yê derkeve holê. Modernîteya Rojava sedsala 17an dest pê dike û serbixwe ye. Yanî ne bi destê dewletê ne jî tenê bi destê rewşenbîran çêbûye û di nava xwe de totalîter e. Modernîte di Rojava de bi bilindbûna kapîtalîzma aborî ve dest pê dike. Ji bo pêşketina vê netewew-dewlet civakeke rasyonelîst û bûrjûva an jî çîna navîn lazim e. Di vê modernîteyê de takekesî derdikeve pêş û li hember ilm û fenê têkçûna otorîteya dînî çêdibe. Bi kurtasî mirov bibêje wiha ye sanayî û sekulerî pêwîste ji bona modernîteyeke zexm.¹⁹

Ew tiştên me li jor behs kirin yek jî di modernîteya kurdan de tune ye. Ne netewew-dewleta wan heye ne jî çîna wan a bûrjûva heye ne jî Kurdistan ji aliyê ilm û fenê ve pêşde çûye û ne jî sanayiya wê heye. Dîsa bingeha wê modernîzmê di nava gel de jî tune û hê jî otorîteya dînî têk neçûye. Modernîte ger lêgerîna kesayetiya kirdeyê be û ev bi têkçûna metafîzîkê gihîştibe merhaleya dawîn, yê derengmayî (xasma jî modernîteyên Rojhilatî) di ber vê têkçûnê re derbas bûne. Çi ye ku kevneşop di van de wek warekî hatiye parastin. Veqetandineke mezin çênebûye, serboriya kesayetiye ya bi têkiliya ruh re ber bi çêbûna “kirde”yê ve nekemiliye. Lewma nakokiya van modernîzasyonan ev e: An li ser zemînekî bê praksîs (peyk, tetbîq, pratîk) xwestine modernîteyê ava bikin an jî modernîteyê wek praksîsek dîtine ku li wê dere metafîzîk tu derb nexwariye.²⁰

Li gor Abbas Walî, entelijansiyaya kurd modernîteyê bi modernîzmê re terîf dikin û li hember modernîteyê nêrîneke wan a pozîtîvîstî heye. Modernbûyinê bi tenê wek zanist, teknoloji hwd. terîf dikin.²¹

¹⁹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Modernite>, 07. 05.2015.

²⁰ Hassanpour b. n.

²¹ Abbas Walî, *Rehên Netewperweriya Kurd*, (Di bin vê beşê de nivîsên Abbas Walî, Amîr Hassanpour û Martîn Van Bruinessen

¹⁸ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Modernite>, 07.05. 2015.

Li gor Firat Aydinkaya, modernîzma kurd tune ye lê belê modernkerên kurd hene. Mixabin qet yekî wan modernkeran jî xwedî projeke civakî û amedekirina rêvebirineke fikrî û utopyaya civakî nînin. Li gorî berevajîya modernbûyina Ewrûpî hema hema di modernbûna kurd de qet di cihekî de bûrjûvazî tune ye. Heta çîna navîn jî nû, yanî; di serdema me de tev wê modernbûyinê dibe.

Li gor Aydinkaya rola kovara Hawar û Celadet Elî Bedirxan li ser modernîteya kurd pir e. Ji bo wê Aydinkaya dibêje ku “heger dewleta Kemalîstan hebe Hawara kurdan heye.” Hawar ji bo civaka modern zimanekî standart û perwerdehî diafirîne û dizane ku heger ziman çênebe civak jî çênabe, ji bo wê gelekî li ser ziman disekine. Ji Koyî dest pê bikê heta Celadet li binhişîya modernîstên kurd de du tema hene: şûr û pênuş. Ev retorîk di Xanî de jî heye. Ji bo pêşveçûna zimên dewletek lazim e, ev dewlet jî bê çek û ilm û fenê nayê avakirin. Celadet di helbesta xwe ya “Xencera min” de ji bo serkeftin û parêza Qelemê li ser rola sîlehê disekine. Aydinkaya dibêje ku; mirov dikare metafora “Xencer” a Celadet muqayeseyî “Kêrik” a Fanon bike. Bi rastî Fanon ji bo li dîjî tunda mêtîngîrîyê, bi kêrîkekî be jî divê mirov têkoşîn bide. Celadet jî wisa difikire, divê mirov her tim li dijî serdestan têkoşîna çekî bide.

Bi kurtasî, modernîteya kurdan modernîteke derengmayî û kirdeya wê ne çînî ye li wir kirde rewşên bîrên aristokrat in.²²

6- Modernîteya Koyî

Di modernîteya Koyî de teoriya mafên gelan ya Rojava tune ye. Di modernîteya Koyî de pêşveçûna ilm û fenî heye. Li ba Koyî Rojava li aliyên teknîk û fenê ve pêşve çûye, lewma niha serbixwe û azad in. Heke em dixwazin azad bin divê em jî bi aliyê ilm û fenê ve pêşve herin.

hene.), Weşanên Avesta, çapa yekemîn, Stenbol, 2005.

22 Remezan Alan, *Bendname*, “ ‘Em’ di Eyna Dîrokê de”, Weşanên Avesta, 2009 Stenbol.

Ehlî japon be fenn û sin’etî çak Seyrî çon Çînî girt û kirdiye xak²³

Ev beyt nêrîna Koyî ya li ser modernîzme bi zelalî derdixe ber çavan. Li vir dibêje bi saya ilm û teknîkê neteweke çil milyon (japon) dikare neteweke çarsed milyonî bigirta û wî bikira dîlê xwe.²⁴

Modernîteya Koyî ne wek modernîteya Rojava ye. Her çiqas Koyî demokratîkbûna şeweya jiyana kurd bixwaze jî demokrasiya wek a bûrjûva neafirandî ye. Di Koyî de têgiha mîna serdestiya gel ya ku li Îngilistan, Fransa û Amerîkayê hatiye avakirin tune ye. Armanca wî ya bingeîn ne demokrasi ye; serxwebûn e. Li tevgerên Ermenî, Sîrb û Bulxaran ên serxwebûniyên li dijî Osmaniyan îlham digire. Lê qala şoreşên Frensî yê di 1789 û 1848an nekiriye. Ji bo kurdan re bibe model behsa serhildana Sudanê (1881) dike. Lê behsa komîna Parîsê (1871) nake, ev di van heyaman de şoreşa civakî ya herî girîng e. Ev jî nîşan dide ku Koyî, ji şoreşa civakî an jî serdestiya modern zêdetir bi tevgerên azadiyê re eleqedar dibe.

*Bulxar û sîrb û yonan, hem ermenî û qeretax
Her penceyan be te’dad (nifûs)nabî be qeddî
(qasî) baban
Her êke musteqîll in kullêkî dewlletê in
Sahîbî ceyş (artêş) û rayet, erkanî herb û meydan
Hem heqayene ermen xîretkeşî yektir in.
Wek ême nîn le gell yek de’wa biken be şîran
Bo fennî herb û sen’et, bo zept û rebfî millet
Deynêrine Urûpa gewre û biçûkî xoyan.²⁵*

Ji van rêzikan jî diyar e ku Koyî serketina van netewan girêdayî bi xîretî, xebat, yekîti û pêşveçûna teknîkî dike. Dibê ev pênc netewe serhev weke serjimara Kurd nabe lê mixabin ev niha serbixwe ne lê em hê bindest

23 Mîran & Şareza, b.n.

24 Walî, b. n.

25 Mîran & Şareza, b.n.

in. Heger em jî bixebitin û li aliyê fen û ilmê ve Ewrûpa mînak bigrin em ê jî serdest bin. Ew fikrên Hecî ne dûrî fikrên rewşenbîrên Rojhilat ên vê dewrê ne. Him rewşenbîrên Osmanîyan him jî rewşenbîrên Rojhilatê ên wê dewrê wiha difikirîn. Dibêjin sedema paşdemayînan tiralî û bêxîretî ye. Rewşenbîrên vê dewrê yên wek Muhemmed Abduh, Cemaleddîn Efganî û Reşîd Riza wiha difikirîn; li gor wan, pêşketina hevdem, rewşeke tabîî bû û ev yek di nav ayetên Quranê de jî hebûn. Ev fikrên reformîst rê li ber vedikir ku dema misilman bixwazin ji Ewrûpayê hin fikrên siyasî û hin dezgehên rêveberî werbigrin, karê wan dê hêsan bibe. Mesela bi vî awayî fikra otorîteya dewletê ya ku bi meramnameyekê sînor bûye (meşrûtiyet an jî cumhuriyet) di nav rewşenbîr û elîten vê cografyayê de belav bûye.²⁶

Kiwa waliyî Senenduc, begzadey Rewanduz

Kiwa hakimani Baban, mîrî Cizîr û Botan

Kiwa ew demey ke kurdan azad û serbexo bûn

*Sultanî mullk û millet, sahibî ceyş û 'irfan*²⁷

Koyî perwerdehiyeke modern dixwaze, ji bo wê; dibê bila rojname û pirtûk werin derxistin û dîn di bin tesîra xurafeyan derkeve. Koyî ji wî alî ve ji bo civaka kurd jiyanê demokratîk dixwaze. Ji aliyê mafên jinan jî pêşve çûye, dixwaze jin di dibistanên modern de bixwînin û perwerde bin. Koyî li ser şopa Xanî ve diçe û terîma 'milla, millet' dixê terîmeke etnîk û sekuler û kurdan ji netewên din vediqetîne. Dîsa têgiha 'dewletê' jî wek bikaranîna zimanê Rojava weke 'statû' dipejirîne. Wiha dibêje; zimanê kurdî di aliyê nivîsê de pir dewlemend nîne, divê rewşenbîr û nivîskarên kurd berhemên devkî berhevkin û têxin nivîs. Koyî di vê fikra xwe de nêzikî romantîkên Ewrûpayî difikire. Li gor romantîkên Ewrûpayî ziman û xwerûtiya teşeya jiyanê û ji bo şopandina wekxweyê,

kevneşopiya devkî dinêrin. Lêkolînerên Rojava bi gelemperî cihê Koyî yê di nav projeya netewperweriyê de çavê xwe digrin û rola wî ya li ser netewperweriya kurdan nabînin. Têne Edmonds, di qala Koyî dike di derheqê wî de wiha dibêje: "Koyî, mizgînavanekî teşeya netewperweriya kurdan ê nûjen e. Li vî alî ve Koyî ji Xanî diqete. Koyî li dijî paşverûtiya civaka kurd e, li dijî kevneşopê helwesteke tund digre. Huner û zanistên nû, teknolojiyen ragihandinê yên nû, belavkirina xwendin û nivîsandina zikmakî, perwerdehiya jinan, werger kirin li zimanên biyanî, derxistina rojname û pirtûk bi zimanê kurdî û zelalkirin û rizgarkirina dîn ji xurefeyan û demokratîkbûna jiyanê kurd dixwaze û diparêze. Heger kurdayetiya Xanî mêr be, ya Koyî jin e. Teamulên wî yên demokratîk û xwastina wî ya ji bo jinan jî perwerdehiya zikmakî, kurdayetiya wî dixê modern. Ev nîşan dide ku Koyî modernîstê kurd ê yekemîn e û fikrên wî jî gelek pêşve çûye."²⁸

Mebesta dewleta Koyî ji ya Xanî cudatir e. Li Gor Koyî, damezrînerê dewleta kurd divê gel be. Ji bo vê armanca xwe pêk bîne gazî gel dike û dibê; "çekdar" bin. Serokê kevneşopê berê di dewleta Koyî de tu cihê wan tune. Û gel dê cihê wan kesan sinordar ke.

Li gor Alan, pêşketina Koyî di aliyê ilm û fenê de ji ya Xanî cûdatir e, yanî pêşketina Koyî maddî ye. Koyî li gorî dewrê difikire û hereket dike.²⁹

Li gorî Walî, nîşankirina Hassanpour li ser Koyî di cih de ye. Hassanpour dibê ku Koyî haydarê nûjeniya avakirina dewleteke kurd e. Ji bo vê Hassanpour wî wek pêşengê Kurdayetiye dibîne. Her çiqas rehên wî bigihêje entelijansiya kevneşopa dînî jî Koyî di bin tesîra bûyerên siyasî û çandî de ye. Sekularîzma wî ya siyasî û çandî, nêrîna wî ya nûjen û têgihên wek; "gel", "gelê kurd" ji bo îspatkirina wê bes in. Koyî, alîgiriya fikrên siyasî û rêbarên çandî di pêşerojê de cih bigre, kiriye. Li gorî Walî, wek

26 Bnr., Xeznedar, b. n.

27 Bnr., Elaeddîn Seccadî, *Mejûy Edebî Kurdî*, Ma'arif Pres, Bexda; Mîran & Şareza, b. n.

28 Bnr., Walî, b. n.

29 Bnr., Walî, b. n.

kirdeyê di pêvajoya guherîna siyasî de têgiha “gelê kurd” cara pêşî Koyî derxistiye holê.

ENCAM

Di destpêka helbestvaniya Hecî Qadirê Koyî de helbestên netewehestî tunebûn. Piştî ku Mem û Zînê dixwîne dest bi helbestên netewî dike. Li gor me modernîteya kurd bi hatina Hecî Qadirê Koyî li Stenbolê dest pê dike. Yanî di 1839-1840an de dest pê dike.

Koyî di helbestên xwe de behsa fen û ilm û teknîk û pêşketinê bike jî di aliyê rêveberiyê de wek berê difikire. Ji bo rêveberiya Kurdistanê serbixwe modela wî mîrekiyên kurdan ên feodal in. Em eger hinek li ser naverok û armanca helbestên Koyî bisekinin wisa dibînin ku Koyî di helbestên xwe de li ser sê mijaran disekine, ev jî: evînî, komelayetî (civakî), nîştimanperwerî (neteweperwerî). Koyî wekî hemî helbestvanên di derî de li dergeha helbestên evînî çûye nav cihanê.

Koyî di derdora dildarî de demek xwe xerîk dike piştî wê jî vê perdeyê derbas dibe û perdeyeke di hildide ku halên civakî nîşan dide³⁰. Helbestên Koyî li wê dewrê de zêdetir civakî ne û ku Koyî wekî şîretkarek hala xirabî û bê edaletî û paşkevî mîletê xwe destnîşan kiriye. Koyî bi wî awayî li nav civakê de tê û diçe. Ew jî vê jî derbas dibe û perdeke di hildide û dikeve aliyekî di ku ev jî cihana nîştiman û nîştimanperwerî ye. Di derbarê zimanê Kurdî de jî em dibînin ku Koyî gelek giringî pêdaye.

Koyî xemxurekî mîletê xwe bûye. Wî fam kiriye û gelek xem xwariye ji bo mîletê xwe û bi hemî awayek wî xebat kiriye ji bo hişyar kirina wan.

ÇAVKANÎ

Alan, Remezan, “Bendname, “ ‘Em’ di Eyna Dîrokê de”, Weşanên Avesta, 2009 Stenbol.

Alparslan Erdoğan, Kurdistan Post, “Romantik Bir Milliyetçi Hecî Qadirê Koyî”.

Ezîzan, Herokol, “Klasîkê Me” Hawar, hejmar 33, sal 1. Cotmeh 1941.

http://eu.kurdistan-post.eu/uploads/posts/2011-10/13_portre_haciqadri_koyi1.jpg

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Modernite>

Hassanpour, Amîr, *Li Kurdistanê de Zîman û Netewperwerî*, Weşanên Avesta, çapa yekemîn 2005, Îstanbul.

Hilmî, Refîq, Şîir û Edebiyata Kurdî, çapa duyem, çapxana Aras, Hewlêr, 2010.

Kovara Dîpnot, hejmar 1, Avrêl-Gulan-Pûşper, 2010.

Kovara W, hejmar 21, Tîrmeh-Gelawêj 2008, Hevpeyvîn Reşîd Fîndî re.

Kurdo, Qanatê, *Tarîxa Edebiyata Kurdî*, çapa yekem, Tîrmeh, 2010.

Kurdo, Qanatê, *Tarîxa Edebiyata Kurdî*, Özge yayinlari, 1992, Enqere.

Qereçetani, Kerîm Şerîf, *Nexoşî û Girifte Derunî û Komelayetîyekan*, çapa duyem, çapxana Pêwend, Silêmanî, 2010.

Seccadî, Alaeddîn, *Mejuy Edebî Kurdî*, Ma’arif Pres, Bexda.

Xeznedar, Meruf, *Mêjuyî Edebî Kurdî*, berga çarem, çapa duyem, çapxana Aras, Hewlêr 2010.

Xeznedar, Merûf, *Mejuy Edebî Kurdî*, Ma’arif Pres, Bexda.

Uzun, Mehmet, *Destpêka Edebiyata Kurdî*, İthakî yayinlari, çapa şeşemîn, Stenbol, 2008.

Walî, Abbas, *Rehên Netewperweriya Kurd*, (di bin vê beşê de nivîsên Abbas Walî, Amîr Hassanpour û Martîn Van Bruinessen hene.)-Weşanên Avesta, çapa yekemîn 2005, Îstanbul.

Mîran, Serdar Hemîd & Şareza, Kerîm Mustefa. *Dîwana Hacî Qadirê Koyî*, şarekîtêbî mîdiya, Sine 2007.

30 Elaeddîn Seccadî, *Mêjuyî Edebî Kurdî*, bilavkirîya Kurdistan, çapa 2, r.344

Hesret

İbrahim Sürücü

Borî ‘emrim ji çil salan bendewarê zilfa te
Çok şikandim întizarem bêheş im ji eşqa te

Bêheş im sersem û mestan digirim çol û çîyan
Hevalbend im bi hovan re ez bûme mecnûnê te

Mexafetger dil û kezeb hem dişewte xurbetê
Nalînam girîn û gazî’j bo wusleta rehma te

Agirê gulyan birêje da şewitim j’hestiyan
Nemîne’j dinê tu hekîm da bibim muhtacê te

Guh bidê dengê lawaz ma’j bo gotina bihrûyan
Duxanek girt herdu çavê ber xeyala husna te

Na na xezal meke rehmet ez nebînim rondikan
Yek îşareta çêsmê reş dê bibim fedayê te

Siyabend im ketim deştan nelor bes xeca zerî
Şeh bike gulyan henayê şa nebin neyarên te

Ez biçûk bûm ser dilê min bes hebû çûkek biçûk
Payêtext bû lê xerab bû lew dilê mabû bê te

Xew revî ji şevên tarî tenê me nîne tu kes
Agirê kulan danîne ser text û mekanê te

Were dibêm lê dizanim qet tune’j te re veger
Her bizane dê ferax be kursî û ‘erşanê te

Bişkîne kemendên lîngan azad bike Mîrzayî
Dê bimîne ser giyanim birîna mijangê te

Jiyan û Berhemên Hezîn

Yakup Aykaç

Jiyana Mela Husnî Hezîn a bi ilmê û berhemên wî yên qîmetdar ve tîr û tîjî

hêja ye ku bê zanîn û jê bê îstifadekirin. Me di vê nivîsa

xwe de jiyan û berhemên Hezîn vekola. Beşa yekem bi giştî di derbarê jiyana Hezîn de ye. Di beşa duyem de jî me çar deh berhemên Hezîn dan nasîn û yek bi yek nîrxandin.

1. JIYANA HEZÎN

Navê Hezîn a rastîn *Husnî* ye. Hezîn, ji ber karê xwe yê melatîyê wek *Mela Husnî* tê nasîn. Ji ber ku gelek suxte û feqî li ber destê wî derbas bûne û bûne mela, navlêka *Seyda* jî lê hatiye zêdekirin. Seydayê Mela Husnî di helbestên xwe de piranî mexlesa *Hezîn*, kêman caran jî *Husnî* bi kar aniye.

Rabe Hezîn wek bulbulan boy sunbulan zarîn mekey

Rojek digêjî şorgulan ger tu bibî her wekî ba
(5/12)

Bîzarî ket dilber ji te qayîlbûna geyran çî ket

Qayîl bibit zâtê ehed Husnî bi dildaran çî ket
(23/16)

Malbata Hezîn

Navê bavê Husnî, Zeynel navê diya wî Hewa ye. Zeynel kurê Sofî Bekir e û di sala 1886'an de li gundê Tûmîkê¹ di malbateke dîndar de tê dinê.

1 **Tûmîk:** Gundekî girêdayî navçeya Azarpêta (Adaklı) Çewlîgê ye lê nêzikî navçeya Gêxî ye. Navê gund bi tirkî Kamışgölü ye. Ji bo

Zeynel, li gundê Qewmanê di medreseya Şêx Mustefayê Sîsî² de heya ku kitêba Muxteserê³ jî diqedîne, dixwîne.⁴ Lewra navê wî Feqî Zeynel dimîne.

Salbûn û Cihê Jidayîkbûna Hezîn

Hezîn di sala 1943'yan de li gundê Tûmîkê ku nêzikî Gêxî⁵ ya Çewlîgê⁶ ye, tê dinê. Di biçûktiya xwe de li cem bavê xwe, Feqî Zeynelê Tûmîkî, Quran û Mewlûdê dixwîne. Li gundê xwe diçe ber xerxên mala xwe, berxvanî dike û heta şeş saliya xwe li gundê xwe dimîne. Piştî wefata bavê xwe, bi hosiya bavê xwe dike û diçe medreseya

agahiyên zêdetir bnr. <http://ku.wikipedia.org/wiki/Tûmîk>

2 **Şêx Mustefayê Sîsî:** Di sala 1847'an de li gundê Sîsê yê Lîcê hatiye dinê. Navê wî Mustefa Fewzî ye. Binemala wan jî Hewlêrê hatine Amedê. Perwerdehiya xwe li cem xelîfê Xewsê Hîzanê, Şêx Xalîdê Orekî û Şêx Evdirrehmanê Taxî dîtiye. Piştî îcazeya xwe ji Seydayê Muhemmed Hadî (Seydayê Lîcê) wergirtiye. Dûre întisabê Şêx Evdîlqadirê Hîzanî kiriye û bûye xelîfê wî. Di sala 1914'an de li Qewmanê çûye rihma Xwedê û li wir hatiye binaxkirin. Ji bo agahiyên zêdetir bnr. Şêx Muhemmed Hadiyê Qewmanî, *Dîwan*, amd. Muhammed Seydaoglu, weş. Nûbihar, Stenbol 2011, r. 7-10.

3 **Kitêba Muxteser:** Muxteserul Me'anî. Yek ji wan pirtûkên dawiyê ye ku di medreseyan de tê xwendin. Piştî vê du pirtûkên din jî hene ku piştî wan êdî xwendina medreseyê xilas dibe.

4 Mela Husnî Hezîn, *Bîranînên Seydayê Mela Husnî*, p.ç., r. 1.

5 **Gêxî:** Yek ji navçeyên Çewlîgê ye. Bi tirkî naye wê Kiğı ye. Ji bo agahiyên zêdetir bnr. <http://ku.wikipedia.org/wiki/Gêxî>

6 **Çewlîg:** Yek ji bajarên Bakûrê Kurdistanê ye. Bi tirkî navê wî Bingöl e. Ji bo agahiyên zêdetir bnr. <http://ku.wikipedia.org/wiki/Çewlîg>

Şêx Muhemmed Hadiyê⁷ Qewmanî.⁸

Rêwîtiya bo Xwendinê û Xewna Wî

Dayîka Hezîn piştî wefata mêrê xwe Feqî Zeynel, hosiya wî dike. Kurê xwe teslîmî kurapekî wî dike û dişîne medresa Qewmanê. Roja çaran Hezîn û kurapê wî digîjin gundê Qewmanê. Di vê rêwîtiyê de şevêkê dibin mewanê Mele Huseynê Koçetî. Wê şevê Hezîn xewnekê dibîne. Di xewna xwe de li gundê Tûmikê bavê wî Feqî Zeynelê Tûmikî di nav qatek nivînê pir bedew û pak de ye û nexweş e. Dengê lêxistina dêrî tê. Hezîn radibe diçe ber dêrî, dipirse: “Tu kê yî?” Yê li ber dêrî bersiv didê: “Ez Melayê Cizîrî me.” Hezîn dibêje: “Heta ku tu dersekê nedî min, ez dêrî li te venakim.” Melayê Cizîrî dibêje: “Veke, dersekê bidim te.” Hezîn dibêje: “Min derî vekir. Min dît ku Mela mirovekî dirêj e, nûranî ye. Cilên ser wî rengsor in. Kumê wî jî sor e. Li dora wî kefiyeke zer pêçandîye.” Hezîn, di bîranînên xwe de dibêje “Mela û Keko (şikra bavê xwe dike) çi axivîn nayê bîra min, lê ji sureyê Tewbe wekî ders ev du ayet dan min.”⁹ Ew herdu ayet ev in:

الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

يُبَسِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ¹⁰

Şîroveya Xewnê

7 **Şêx Muhemmed Hadî:** Di sala 1884'an de li gundê Sisê yê Lîcê hatiye dinê. Kurê Şêx Mustefayê Sîsî ye. Di pênc-şêş saliya xwe de çavên wî kor dibin û êdî nabîne. Ji ber vê yekê di perwerdehiya medresê de çî kitêb hebe hemû jiber dike. Şêxê Norşînê Şêx Mesûm derbarê wî de “min di jiyana xwe de gelek hafîzê Quranê dîtine lêbelê heta niha min hafîzê ilmê ji bilî Şêx Muhemmed Hadî ne dîtîye ne jî bihistîye.” gotiye. Ji bilî wî edîbekî mezin bû. Gelek xezel û qesîdeyên wî hene. Bi navê Şêxê Qewmanê namdar bûye. Di sala 1956'an de çûye rihma Xwedê. Tirba wî niha li gundê Qewmanê, li cem bavê xwe ye. Ji bo agahiyên zêdetir bnr. Şêx Muhemmed Hadiyê Qewmanî, *Dîwan*, amd. Muhammed Seydaoğlu, weş. Nûbihar, Stenbol 2011, r. 23-26.

8 Mela Husnî Hezîn, *Guldan*, weş. Nûbihar, Stenbol 2011, r. 4.

9 Hezîn, *Bîranînên Seydayê Mela Husnî*, r. 13-14. û Yakup Aykaç, “Hevpeyvîn: Seydayê Mela Husnî Hezîn”, mp3., 02.02. 2014, Stenbol.

10 Ew ên ku wan bawerî anî, hîcret kir û di riya Xwedê de bi malên xwe û canên xwe cîhad kirin, li cem Xwedê mertebeya wan mezintir e, ha ew, ên rizgarbûyî bi xwe ne. Xwedayê wan, bi dilovaniyeke ji cem xwe, bi razîbûnekê û bi bihiştên ku di wan de ji wan re ni'metên seraqetî hene, mîzîniyê dide wan. Sûreyê Tewbe, 20-21. (M. Huseyn Êsî û yên din, *Wergera Qurana Pîroz Bi Zimanê Kurdî*, weş. Nûbihar, Stenbol 2008, r. 190-191.)

Hezîn piştî ku digîje Qewmanê, ji Şêx Muhamed Hadî re behsa xewna xwe dike. Şêx jî wiha şîrove dike: “Înşallah piçek ji eşqa Xwedê ji te re jî bibe nesîb!”¹¹ Dûre Seydayê Hezîn di bîranînên xwe de ji bo vê xewna xwe wiha dibêje:

[...]Jhem jî dîtina Mela nîşan e, ji qabiliyeta şî'rê re, lewra Mela şa'ir bû. Cîlsorî nîşana Neqşebendiyê bû, lewra nîşana nîsbeta terîqa Neqşebendî rengê sor e. Dirêjiya Melê nîşana meziniyê bû. Dersdana ji Quranê nîşana mehareta di Quranê de bû. Ji sureya Beraet/Tewbê nîşana tewbe û vegera bi bal Xwedê ve bû. Piştî borîna zemanan hate zanîn ku Husnî angora xewnê bi rê ve çû û kemala xwe dît.¹²

Perwerdehiya Hezîn

Hezîn perwerdehiya xwe ya yekem di sala 1950'yan de li gundê Sisê¹³ cem Şêx Muhemmed Hadiyê Qewmanî dibîne. Li zivistanê dest bi xwendinê dike û heta meha gulanê dewam dike. Piştî cardin vedigere tê gundê xwe.¹⁴ Hezîn di bîranînên xwe de gelek caran behsa şa'irtiya Şêx Hadî dike, pesnê wî yê edebî dide.

Gundê Muxbêdê û Medreseya Hecî Mesûd

Hezîn piştî Medreseya Qewmanê diçe gundê Muxbêdê¹⁵ û li wir di medreseya Hecî Mesûd¹⁶ de dixwîne. Piştî du salan Hezîn dixwaze biçe cihekî baştir bixwîne û xwe pêştir bixe. Lewra Hezîn û hevalekî wî biryara çûyîna Medreseya Norşînê didin û bi hev re diçin Norşînê.

Medreseya Norşînê

Rêwitiya Hezîn û hevalê wî tam deh

11 Hezîn, *b.n.*, r. 14.

12 Hezîn, *b.n.*, r. 15.

13 **Gundê Sisê:** Gundekî navçeya Lîcê ya Amedê ye. Bi tirkî navê wî *Yolçatı* ye. Ji bo agahiyên zêdetir bnr. Hezîn, *Bîranînên Seydayê Mela Husnî*, r.14. û <http://ku.wikipedia.org/wiki/Sisê>

14 Hezîn, *b.n.*, r. 23.

15 **Gundê Muxbêdê:** Muxbêd li raserî hop/benda çemê Gêxiyê ye. Girêdayî Dep (Karakoçan) a Elezîzê ye. Gelê wê derê ji eşîra Zimîtgî ne. Ji eşîretên Dêrsîmê ne. Ji bo agahiyên zêdetir bnr. Hezîn, *Bîranînên Seydayê Mela Husnî*, r. 23.

16 **Hecî Mesûd:** Hecî Mesûd kurê Şêx Mustefayê Sîsî ye. Di sala 1884'an de li gundê Sisê tê dinê û di sala 1959'an de li gundê Depê diçe rihma Xwedê û li wir tê veşartin. Ji bo agahiyên zêdetir bnr. Hezîn, *Bîranînên Seydayê Mela Husnî*, r. 23.

rojan didome. Piştî deh rojan digihîjin gundê Norşînê. Hezîn di Medreseya Norşînê de du salan dimîne û di van du salan de li cem Şêx Mesûm, Şêx Muhyedîn, Şêx Meşuq, Şêx Cunde Zubejdê, Mela Elî û Mela Xelîlê Qizilpare dersê dibîne.¹⁷ Tê dîtîn ku Hezîn li cem alim û seydayên mezin ders xwendiyê, xwe di riya ilmê de gelek êşandiyê.

Piştî du salan Hezîn ji Norşînê ji ber sedemên derveyî vediqete û diçe gundê Balekanê. Hezîn veqetîna xwe ya ji Norşînê di bîranînên xwe de wiha tîne zimên:

*Hikûmetê giraniyeke pir da ser feqiyan û mala Seyda. Armanc nexwînin, cahil bimînin, çav li hev bin, dinyayê nebînin. Xûy û xwendina Îslamî ji bin ve rabe û sernermî tenê rejîma vala û betal re çêbibe... Em jî çend hevalên bi havil çûn Balekanê [...]*¹⁸

Mirov dibîne ku li ser medreseyên kurdan gelek zor hatine kirin. Gelek medrese hatine girtin wek Medreseya Axtepî, yan jî nehîştine ku bila mezin be û pêş bikeve wek Medreseya Norşîn û Miksê.

Gundê Balekan

Hezîn, piştî Norşînê diçe Balekanê. Li wir cem Mele Cefer salekî perwerdehiya xwe didomîne û piştê derbasî binxetê dibe.

Gundê Tilme'rûf û Medreseya Şêx Ehmedê Xezna

Hezîn, piştî medreseyên Bakûrê Kurdistanê, derbasî binxet/Rojavayê Kurdistanê dibe û li gundê Tilme'rûfê dibe xwendekarê Medreseya Şêx Ehmedê Xezna. Di medreseya Xezna de dixwîne û jî Şêx Muhemmed Mesûm, Şêx Elauddîn, Şêx Îzeddîn û Şêx Muhemmedê Erebkendî dersan digire. Xwendina xwe ya ilmî li wir, di hîvde saliya xwe de diqedîne. Di nozde saliya xwe de, Şêx Elauddîn îcazeya Hezîn

dinivîse û didê. Hezîn piştî qedandina xwendina xwe dest bi dersdayîna dike û çar sal tenê dersên feqiyan ku li ser kitêba Camî¹⁹ dixwînin, dide.²⁰

Hezîn gava ku li binxetê dixwîne, bênavber heft salan hîç naçe welatê xwe. Piştî heft salan, li ser reşbelekaya dayîka xwe, ji seydayê xwe Şêx Elauddîn destûr dixwaze û di sala 1961'an de vedigere gundê xwe, ango gundê Tûmikê.²¹

Gundê Tûmikê û Leşkeriya Wî

Hezîn, piştî vegerîna xwe ya welêt, li gundê xwe dimîne û dest bi dersdayîna feqiyan dike. Li gundê Tûmikê bi feqiyan re du salan dersên xwe didomîne û dûre ji bo leşkeriya xwe di sala 1963'an de diçe Stenbolê. Li wir xwe fêrî tirkîyê dike. Dûre em dibînin ku Hezîn bi vê tirkîya xwe çar pirtûk dinivîse. Hezîn di bîranînên xwe de behsa kurdên Stenbolê yê wê demê dike û rewşa wan a xirab tîne zimên. Sedema vê rewşê bi du tiştan dinirxîne; ya yekem bîdewletiya kurdan ya duyem jî nexwendina gelê kurd. Wek çare jî xwendinê pêşniyaz dike.²²

Serdema Melatiya Hezîn

Hezîn, piştî vegera xwe ya leşkerî tê welatê xwe û dûre diçe gundê Kamrûdê.²³ Li wir dest bi melatiyê dike. Hezîn li Kamrûdê ji aliyekî ve melatî dike û dîsa feqiyan dide, ji aliyekî din jî bi nivîsîna pirtûkên xwe ve mijûl dibe. Pirtûkên xwe yê *Mîratu'l-Heqâiq we'l-Esrar*, *Dîwana Hezîn* û *Guldan* hingê dinivîse.

Medreseya Hezîn û Feqiyan Wî

Di sala 1966'an de Komara Tirkîyê zagonê derdixe û ji bo melayan kadro dide. Hingê jî Hezîn re jî pêşniyaz dîkin lê ew kadroya melatî

19 **Camî**: Molla Camî. Di perwerdehiya medreseyê de yek ji wan pirtûkên dawiyê ye. Pirtûkeke gelek girîng û giran e. Ji bo agahiyên zêdetir bnr. M. Halil Çiçek, Şark Medreselerinin Serencâmı, weş. Beyan, İstanbul 2009, r. 46-70.

20 Hezîn, *b.n.*, r. 49.

21 Hezîn, *b.n.*, r. 68-69.

22 Hezîn, *b.n.*, r. 83-84.

23 **Kamrûd**: Kamrûd yan jî Karmuruna Jor. Gundekî girêdayî navçeya Azarpêta bi ser Çewlîgê ye. Bi tirkî Hasbağlar Köyü. Ji bo agahiyên zêdetir bnr. http://ku.wikipedia.org/wiki/Karmuruna_Jor

17 Hezîn, *b.n.*, r. 38 û Hezîn, *Guldan*, r. 4.

18 **Gundê Balekan**: Gundekî girêdayî navçeya Norşînê ye. Bi tirkî navê wî *Yemişveren* e. Ji bo agahiyên zêdetir bnr. http://ku.wikipedia.org/wiki/Balekan_Norşîn û bnr. Hezîn, *b.n.*, r. 43.

ya fermî qebûl nake. Lewra wisa difikire ku girêdana bi wezîfeyan sedema sistahiya îrşad û belavkirina ilm û dersdana feqiyan e.²⁴

Hezîn li gundê Kamrûdê li ber melatiya xwe, di medreseya xwe de ders jî dide. Gelek feqî li ber destê wî dixwînin û dibin mela. Hezîn navê wan wiha nivîsîye: Mele Îbrahîmê Mûşiyê Muderîs, Mele Îbrahîmê Xelaniyê Waîz, Mele Ebdurehîmê Terbesanî, Mele Şîrîn, Mele Xalidê Perxengukî, Mele Qasimê Vasanî, Mele Muhemmed Zahid, Mele Muhemmed, Mele Muhemmed Rayîf, Mele Mustefayê Perxengukî, Şehabeddînê Çanî, Mele Elî, Mele Îsmet û Hecî Kemalê Hoçî.²⁵

Derbeya Leşkerî ya 1980'yan û Girtina Medreseyên Kurdan

Di derbeya leşkerî ya 1980'yan de zor û zexta li ser medrese û gelê kurd her diçe zêde dibe. Seydayê Hezîn du salan pirtûkên xwe di axûr û afirên heywanan de vedişêre. Medrese tê girtin û feqî jî belav dibin. Li ber destê wî xêncî Quranê tu kitêb namîne. Tade û zora wê demê di bîranînên xwe de wiha dinivîse:

*Di îngilaba sala 1980'yî de zilmeke zedê li ser gelê kurd çêbû û kudand. Tenê di Bîngolê de 25 medrese hatin girtin. 50 mele rakirin çiyê, dûre bê xêr riza wan şikandin. Feqî belav kirin... Lewra pirtûkên bi xetên erebî wekî afyon û esrarê bûn... Hucre bi neyarê ilm û dîn û exlaqê tijî kirin. Hin ji muderîsan avêtin zîndanên. Tê de hişê xwe wenda kirin. Pirtûkên tefsîr, hedîs û fîqhê jî avêtin ber nigan, pê lê kirin.*²⁶

Hezîn di wê rewşa aloz de êdî nikare xizmeta dersdayîn û melatiyê bike. Zor û zextên li medrese û kurdan her diçe girantir dibe. Ji ber van sedeman bi pêşniyaza Şêx Îzeddînê Xezna di sala 1987'an de diçe Stenbolê bicih dibe.²⁷

Jiyana Stenbolê û Li Stenbolê Medreseyeke Kurdistanî

24 Hezîn, b.n., r. 88.

25 Hezîn, b.n., r. 87.

26 Hezîn, b.n., r. 99.

27 Hezîn, b.n., r. 104.

Hezîn li Stenbolê navçeya Ûmraniyê, di mizgefta Îmamê Şafi'î de dest bi karê xwe yê fermî dike. Hezîn li vir jî feqiyan xwe belav nake û bi rê û rêbaza perwerdehiya medreseyên Kurdistanê dersên xwe didomîne.²⁸ Di sala 2000'an de li Stenbolê teqawid dibe.

Hezîn he jî li Stenbolê dijî. Digel temenê xwe yê mezin li mizgeftan suhbet dike û we'zan dide. Li malê pirtûkan dinivîse.²⁹ A niha li mala xwe dersên akademîsyenên zanîngehan dide, pirtûk û helbestan dinivîse.

Jiyana Hezîn ya Edebî

Hezîn, di bîranînên xwe de dibêje ku gava 17 salî bûye dest bi nivîsînê kiriye. Hingê du pirtûk dinivîse. Ya yekem di ilmê erûza helbestan de *Er-rîsaletu'l-Erûdîyye*³⁰ û ya duyem jî di ilmê Mustelehu'l-Hedîsê de *El-Baqetu'r-Raqîe*³¹ ye. Dûre herdu pirtûk wenda dibin.³²

Jibera Hezîn û Evîna Helbestan di Dilê Wî de

Hezîn di bîranînên xwe de behsa jiberên xwe jî dike. Çi kitêb çi helbest be, hemûyan wiha dinivîsîne:

'Izzî, 'Ewamil, Zurûf, Terkîb, Munî digel şî'rên Şerhu'l-Muxnî, Qewa'id digel şî'rên Hellê, Elfi digel 957 şî'rê Siyutî, Rîsaleya Xaqanîye, Banet Suadû, Qesîdeyên Kurdî, Luccetu'l-Esrar, gelek ji dibaceya qamusa Fêrûz Abadî, gelek ji Meqamata Herîrî, Şafiya Serfê, 'Îsaxûciya Mele Xelîl, Ebû Bekreyn, pirê şî'rên Dîwana Melayê Cizîrî, pirê şî'rên Dîwana Hafîz, pirê şî'rên Muelleqat û Dîwana Ibnu'l Faridî, Menhec ji Babê Bey'an, Feraîda Şêx Elauddîn û gelek ji Qur'ana

28 Hezîn, b.n., r. 106.

29 Hezîn, b.n., r. 146.

30 *Er-rîsaletu'l-Erûdîyye*: Yek ji pirtûka Hezîn e ku li ser behr û weznên helbestan, bi erebî hatiye nivîsandin. Nêzî 20 rûpel bûye. Dûre wenda bûye. Yakup Aykaç, "Hevpeyvîn: Seydayê Mela Husnî Hezîn", mp3., 02.02.2014, Stenbol.

31 *El-Baqetu'r-Raqîe*: Pirtûkeke li ser tesnîfkirina hedîsan bûye. Hezîn di wir de hedîsan wek meqbûl, merdûd, mutewatir, ehed û hwd. senîfandine. Kêm zêde 20 rûpel bûye. Wekî *Er-rîsaletu'l-Erûdiye* bi erebî hatiye nivîsin lê wenda bûye. Yakup Aykaç, "Hevpeyvîn: Seydayê Mela Husnî Hezîn", mp3., 02.02.2014, Stenbol.

32 Hezîn, b.n., r. 146.

Kerîm.³³

Rêya Tesewîf û Terîqetê

Hezîn, cara yekem li cem Şêx Muhemmed Hadiyê Qewmanî dikeve rêya terîqetê û ew ji xwe re şêx qebûl dike. Piştî ji bo xwendinê tê Tilme'rûfê û li wir întisabê Şêx Muhemmed Mesûmê Xezna dike. Piştî wefata Şêx Muhemmed Mesûm (k.d. 1958) întisabê birayê wî Şêx Elauddîn dike. Li cem Şêx Elauddîn perwerdehiya terîqa Neqşibendiyê digire. Hezîn herî zêde di bin bandora Şêx Elauddînê Xezna de dimîne û her tim vê yekê diyar dike. Hezîn, piştî wefata Şêx Elauddîn, vê carê jî întisabê Şêx Îzeddînê Xezna dike. Di sala 1992'an de (piştî wefata Şêx Îzeddîn) dibe xelîfa Şêx Îzeddînê Xezna. Hezîn ji sala 1992'an heta roja îro xizmeta xelîfetiya xwe li Stenbolê didomîne.

Seyahetên Wî

Gava ku em li jiyana Hezîn dinêrin, ew li gelek cihan jiyaye û li wan deran di medreseyan de xwendiyê. Bi giştî em dikarin bibêjin ku Hezîn di dema feqîtiya xwe de hemû Bakûr û Rojavayê Kurdistanê dîtîye. Dîsa em di bîranînên wî de dibînin ku di dema xwendina xwe ya Tilme'rûfê de bi Şêx Elauddîn re diçe deşta Şengalê ango herêma Badînanê li Başûrê Kurdistanê.

Piştî dest bi melatiya xwe dike di bîranînên xwe de jî behs dike ku diçe umrê û hecê jî. Herwiha piştî ku li Stenbolê bicih dibe, fersenda çuyina Qazakîstan, Ozbekîstan (Semerqend û Buxara), Sûdan, Rohîlatê Kurdistanê (Xoy, Mehebad, Urmiye, Senendec, Merîwan, Hemedan), Swêd, Denîmarka, Elmanya û Holandayê dibîne.³⁴

Jixwe gava ku mirov berhemên Hezîn yên kurdî dixwîne hingê dibîne ku ji her herêmên Kurdistanê peyv û gotin hene ku wan, dewlemendiyek mezin dane berhemên wî. Digel van, Hezîn ji bo ku cih û warê mezinên tesewîfê bibîne, dewletên Asyayê ziyaret kiriye. Herwi-

ha ji bo îrşad û dîtina misilmanan çûye dewletên Ewropayê jî.

BERHEMÊN HEZÎN

Hezîn bi sê zimanan berhemên cuda nivîsîne. Ji bo ku danasîna van berheman bi rêkûpêk be, em ê van berheman li gorî zimanên wan di bin sê serenavan de binirxînin.

Berhemên Wî yên Erebî

Mewahibu'r-Rehman Fî Tefsîri Sûret El-In-san³⁵

Ev berhem di sala 1998'an de ji weşanên Erkam derketiye û li Stenbolê çap bûye. Berhem bi tevahî 128 rûpel e. Hedîsên di vê pirtûkê de cî digirin ji aliye Nusrettin Bolelli ve hatiye derkirin. Hezîn ayetên sûreyê Însan ku bi giştî 30 ayet e, bi berfirehî şirove dike, hîzr û boçûna wan, armancên wan rave dike û wan ji aliye rêziman û rewanbêjîyê ve analîz dike.

El-Mewahib³⁶

Ev pirtûk di sala 2000'an de li Stenbolê hatiye çapkirin û bi tevahî 130 rûpel e. Di pêşgotina xwe de nîşan dike ku Hezîn di sala 1992'an de li gundê Tilm'erûfê, bi amajeyekê ji şêxê xwe Şêx Îzeddînê Xeznewî dest bi nivîsandina pirtûka xwe kiriye, û di sala 2000'an de bidawî kiriye.

Di pirtûkê de 35 mijarên bawermendiyê bi gotarên kurt berçav dike û wan dinirxîne. Ew mijar jî ev in: bawerî, çavdêrî, zanist, awa, sinc, lava, rêje û zêdebûn, delîvedîtî, arastekirin, spasî, perestî, dexse, xiyamet, emanet, hezkirin, xwespartin, karîn/şiyar, çarenûs/qeder, mejî, pêwîstiya zanîn, pendîya pîrbûnê, yê bextiyar û yê xemgîn, danûstendin û guftûgo, hevbendî, bîranîn, ronahî, nê, şopandina sinnetan, xweşîkbûn/spehîbûn, parastina giyan, azadî, nêzîkbûn, koletî.

2.1.3. Miratu'l-Heqa'îq We'l-Esrar³⁷

35 Em dikarin navê vê berhemê wek "Behreyê Yezdanê dilovan di şirovekirina sûreyê Însan de" wergerînin.

36 Mewahib peyveke erebî ye û bi wateya "dayînên Xwedê, ew tiştê ku Xwedê ji mirov re dayê. Wateya din jî hobi, tiştên ku mirov gava wî karî dike kêfa wî/ê tê û hercar wî tiştî dike. Bi soranî behr dibêjin."

37 Neynika Rastî û Razan

33 Hezîn, *b.n.*, r. 42. Ji bo agahiyên berfireh (naveroka van pirtûkan, rêbaza xwendina van, rêza pirtûkan û nivîskarê van) bnr. Mela Birhanê Tarînî, *Medrese Ji Her Aliyê ve Medreseyên Me*, weş. Şin, Ankara 2011, r. 97-107.; Çiçek, *b.n.*, r. 46-70.

34 Ji bo van bajar û dewletan bnr. Mela Husnî Hezîn, *Bîranînên Seydayê Mela Husnî*, p.ç.

Ev berhem ji 424 rûpelan pêk tê. Cih û dîroka çapê nediyar e lê Hezîn 1993'an de nivîsandina vê pirtûkê temam kiriye. Amadekariya pirtûkê Selaheddîn Şemsanî kiriye. Nivîskar di berhema xwe de li ser mijarên cûrbicûr dipeyive, ayetan şirove dike, mijarên felsefî diyar dike. Felsefeya Marksîzmê û Îslamê dide berhev û ji wan re delîlên eqlî tîne. Ji bilî van, hin mijarên bi sûd di jiyana rojane de digihîne bawermendan, weha jî di mijarên tesewîfê de diaxive. Hemî kurtegotarên nerînên nivîskar di mijarên jiyana rojane de ne û hin teorî jî hatine diyarkirin.

Berhemên Wî yên Tirkî

Hanımlara Rehber³⁸

Pirtûk 180 rûpel e û navê weşanxaneyê nehatiye nivîsandin. Pirtûk ji du beşan pêk tê. Di beşa yekem de mijarên sereke ev in: Cihê jinan di dînê Îslamê de çi ye, pîroziya jinan, cihê jinan di civakê de, xwe nixumandina jinê û hwd. Di beşa duyem de jî mafên jinê ên li ser mêrê wê, sîfetên jinên baş çi ne, li gorî sûreya Ehzebê divê jin çawa bibin û hwd. hatine ravekirin. Digel van di pirtûkê de behsa zîna, zerara wê û xesara wê ya ku dide malbat û civakê bi awayekî berfireh hatiye şirovekirin. Dûre behsa nexweşiyên ku ji zînayê çêdibe û belav dibe, dike. Ji dewletên Ewropa û Emerîkayê mînakên tîne û bi îstatîstîkan angaştên xwe teyîd dike.

Külliyyat-ı Suğra³⁹

Külliyyat-ı Suğra ji 299 rûpelan pêk tê û di 2012'an de li Stenbolê di weşanxaneyê Asitan de çap bûye. Edîtorê wê Ahmed Nabi Güzel e. Pirtûk ji pênc beşan pêk tê. Beşa yekem eqaîd e ku derbarê îlahiyat û pêxembertî de agahiyên giştî hene. Beşa duyem mewahib e ku di vê beşê de mijara îman, ilim, terîqet, exlaq, irşad, muhebbet, teslîm, rabita, zikir û hwd. hene ku di mijarên tesewîfê de jî sir û heqîqetên terîqetê yek bi yek hatine ravekirin. Beşa sêyem tesewîf e. Beşa çaremîn di derbarê jiyana Şêx Îzeddînê Xeznewî de ye. Beşa pêncem jî dîsa gotin û suhbetên Şêx Îzeddînê Xeznewî ne.

38 Rêber bo Jinan

39 Kuliyata Biçûk

Külliyyat-ı Vusta⁴⁰

Külliyyat-ı Vusta yek ji wan pirtûkên Hezîn yên tirkî ye ku 303 rûpel e û di sala 2010'an de li Stenbolê hatiye çapkirin. Di vê pirtûkê de sê mijarên sereke merîfet, heqîqet û hikmet in.

Külliyyat-ı Kübra⁴¹

Di nav kuliyatê de pirtûka herî mezin e û ji kuliyatê ya dawî ye. Ev berhema li ber çapê ye û nimûneyên wê li ber destê me tune. Mijarên vê berhemê jî di derbarê dîn û tesewîfê de ne.⁴²

Berhemên Wî yên Kurdî

Kûlxaniya Veşartî⁴³

Ev pirtûk di sala 2007'an de di nav weşanên Nûbiharê de bi tîpên erebî derçûye. Amadekariya çapê û editoriya wê Ebdusselam Bêcirmanî kiriye ku pirtûk bi tevahî 85 rûpel e. Di vê pirtûkê de Hezîn, hinek behsa jiyana Şêx Mustefayê Sîsî û Şêx Muhemmed Hadiyê Qewmanî kiriye. Gelek qesîde û helbest di wir de hene.

Rîsaleyên Eqîde û Exlaq û Edebê

Ev pirtûk jî di sala 2007'an de ji weşanên Nûbiharê bi tîpên erebî derketiye. Pirtûk bi giştî 276 rûpel e, pexşan e û ji bo çapê Ebdusselam Bêcirmanî amadekariya wê kiriye. Pirtûk ji çar beşan pêk tê. Beşa yekem eqîdeya îmanê ye. Beşa duyem di derbarê navên Xwedê de ye ku Esmâu'l-Husna, ango navên Xwedê yek bi yek hatine ravekirin. Beşa sêyem edeb û xwastina fitretê ye. Di vê beşê de tîkiliya mîr û jinan, terbiyeya zarokan, tîkiliya seyda û feqîyan û hwd. mijara vê beşê pêk aniye. Herwiha beşa çarem di derbarê we'zê de ye. Di vê beşê de jî mijarên cûrbicûr yên di derbarê exlaq, edeb û tesewîfê de cî digirin.

Reng û Rûyê Peyxember

Ev berhem di sala 2009'an de ji weşanên Nûbiharê derketiye. Amadekariya pirtûkê dîsa

40 Kuliyata Navîn

41 Kuliyata Mezin

42 Yakup Aykaç, "Hevpeyvîn: Seydayê Mela Husnî Hezîn", mp3., 02.02. 2014, Stenbol.

43 Gencîneya Veşartî

Ebdusselam Bêcirmanî kiriye. Berhem bi tevahî 269 rûpel e û bi tîpên erebî hatiye nivîsandin. Pirtûk behsa dirûva Hz. Pêxember (asw.) dike. Hezîn ji ayetan gelek sûd wergirtiye û pirtûka xwe bi gotin û riwayetên sehabîyan xurtir kiriye.

Fiqha Şafi'î

Ev berhem bi tevahî 378 rûpel e û bi tîpên erebî hatiye nivîsîn. Nivîsandina vê pirtûkî 2005'an de xilas bûye.⁴⁴ Mijarên berhemê fiqha şafi'î ye. Di binbeşên pirtûkê de jî mijarên wek paqijî, gemarî, îctîhat, destmêj, adabên mizgeftê, xusl, teyemim, nimêj, zekat, rojî, hec û hwd. hene.

Guldan

Ev pirtûk di sala 2007'an de ji weşanên Nûbiharê derketiye. Di sala 2011'an de jî dîsa ji Nûbiharê çapa duyem derketiye. Edîtorê wê Süleyman Çevik e û bi tîpên latînî hatiye çapkirin. Berhem bi tevahî 216 rûpel e. Hezîn ev pirtûka xwe di sala 1979'an de nivîsiye û xilas kiriye.⁴⁵

Guldan, ji çîrok û qewlikên kurt pêk tên. Çîrokên berhemê watedar in û ji bo ku mirov jê dersek bigire hatine vegotin. Nivîskar çîrokên xwe bi gotinên pêşîyan, biwêj û helbestên xwe ve xemilandine. Kurmanciyeke zelal û herîkbar bala mirov dikişîne.

Bîranînên Seydayê Mela Husnî

Hezîn ev pirtûk di sala 2010'an de li Stenbolê nivîsiye.⁴⁶ Di vê berhemê de mijara sereke jiyanê Mela Husnî ye. Ji bilî van, Hezîn wekî çavdêrvanekî dewra xwe behsa gelek tiştan dike, bo nimûne di derbarê medrese, perwerdehiya medreseyan de gelek agahî hene, lêbelê, digel van Hezîn bi çavekî civaknas û zanayekî kurdewar nêrînên xwe yên di derheqê kurdan, civaka kurdan û misilmanan de nivîsîne.

Dîwana Hezîn

Dîwana Hezîn, ji aliyê çapbûyîne ve ji du beşan pêk tê. Beşa yekem 401 rûpel e û bi tîpên

erebî di sala 1995'an de li Stenbolê hatiye çapkirin. Beşa duyem jî 47 rûpel e û bi tîpên erebî hatiye nivîsîn. Destxetê vê beşê Mela Mustafa Agahî nivîsiye. Ev beş çap nebûye.⁴⁷ Di dîwanê de bi tevahî 149 helbest û 4167 malik hene. Hemû helbestên dîwanê bi erûzê hatine nivîsîn û di dîwanê de malikên erebî û farisî jî hene. Ji aliyê mezinahî û hecmê ve di edebiyata kurdî ya klasîk de mezintirîn dîwan e. Ji aliyê naverokê ve dîwaneke tesewîfî û şîretî ye. Tesewîfeke xurt û kûr di helbestên wî de heye.

Wek encam mirov dikare bibêje, bi van berhemên cihêzimanî jî diyar dibe ku Hezîn alimekî pirzimanî ye û yek ji wan alim û şexsiyetên mezin e ku ji medreseyan Kurdistanê derketiye. Hezîn bi dîwana xwe jî di Edebiyata Kurdî ya Klasîk de wê cihekî girîng bigire.

44 Husnî Geçer El Hezîn, *Fiqha Şafi'î*, weşanxane û cih nîne.

45 Mela Husnî Hezîn, *Guldan*, weş. Nûbihar, Stenbol 2007, r. 210.

46 Ev pirtûk li ber destê me wekî muswedde heye. Bi programa wordê di forma A4ê de 160 rûpel e û bi tîpên latînî hatiye nivîsandin û hê çap nebûye.

47 Seydayê Mela Husnî fotokopiyên muswedeyên beşa duyem ji me re di 08.04.2014'an de ji Stenbolê bi kargoyê şand.

Ziman

Mihemed Emîn Misircî

Ziman mora qederê ye
Cudahî di wê de ye
Dema ku ziman çû
Berê te li wendahiyê ye

Reng û zimanê miletan
Xwedê daye hemûyan
Wezîfa parastinê li tevan
Xuyaye di ayet û hedîsan

Ziman û welat ya me teva
Kê biparêze malîava
Divê bibe kula dila
Xurt bikeve nav hişa

Ziman û kurdbûn ne ji te ye
Tu nikarî berdî bê destûr
Herduya jî Xwedê da ye
Ev eşkereye wek xêzstûr

Li Gerdûnê Pergaleke ‘Ecêb: Rojgêran

Mehmet Bozkoyun

Dema ku mirovên hişmend li gerdûnê dinêrin bivê nevê ders û pendê ji gerdûnê digirin. Gotina girîngtirîn di vê derê de “*mirovên hişmend e*” ji ber vê yekê ev nivîs ji bo kesên hişmend têne nivîsandin. Rêkûpêka di gerdûnê de her dem mezinahiya Xwedê derdixe holê. Mirovên hişmend dema ku li ser kozmolojî û erdnîgariyê dixebite dibîne ku li gerdûnê tiştek ne tesadufî ye, hemû tişt bi rêk û pêk e û bi pergalekê tê îdarekirin. Gerîngehên cîsmên ‘ezmanî, rojbend (solar system), stêrk, heyv, roj hemû bendeyên Xwedê têne xwuyakirin. Di Qur’ana pêroz de Xwedayê ‘alemê bi vî rengî ferman dike: “*Xwedê Te’ala ye, Ew ê ku asîman bê stûn (bi awayê) ku hûn dibînin bilind kirin, paşê li ser ‘erşê xwe (bi awayekî ku layiqî Xwe) îstîwa kiriye, roj û heyv (ji vîna Xwe re) stûxwar kirine ku her yek ji wan heyânî demêke diyarkirî di çerxa xwe de digere. Xwedê, kar û barê Xwe, milk û desthilatdariya Xwe bi rê ve dibe, nîşanên yekîtiyê û qudreta Xwe berfireh ronî dike, da ku hûn bi çûyina hizûra Xwedayê xwe ji dîl bawerî binin.*”¹ Xwedê Te’ala di ayeteke din de jî wiha ferman dike: “*Xwedê Te’ala ye, yê ku ‘erd û asîman û yên ku di navbera wan de hene di şeş rojan de afirandine. Paşê Xwedayê rehman li ser ‘erşê hukimraniyê rûnişt (rûniştinek babetê wî, bê şekil û bê awa). Vêca di derheqê wî de her jê pirsê bike ku Ew agahdarê bi her tiştî ye.*”² Bi vî awayî di dehan ayetan de mezinahiya Xwedê berbiçav e.

Di vê nivîsê de em ê li ser rojgêranan bisekinin. Beriya her tiştî em li ser taybetmendiyên rojgêranan bisekinin. Rojgêran xwedî tevger in ango ew li cihê xwe nasekinin. Du tevgerên rojgêranan hene:

¹ R’ed 13/2.

² Furqan 25/ 59.

1. Li dor tewereya xwe digerin.

2. Di heman demê de li dor stêrkê digerin.

Rojgêran, ronahî û germahiyê nadine dora xwe, bi tenê, ronahiya stêrka nêzikî xwe, wekî awênayekê dibiriqînin.

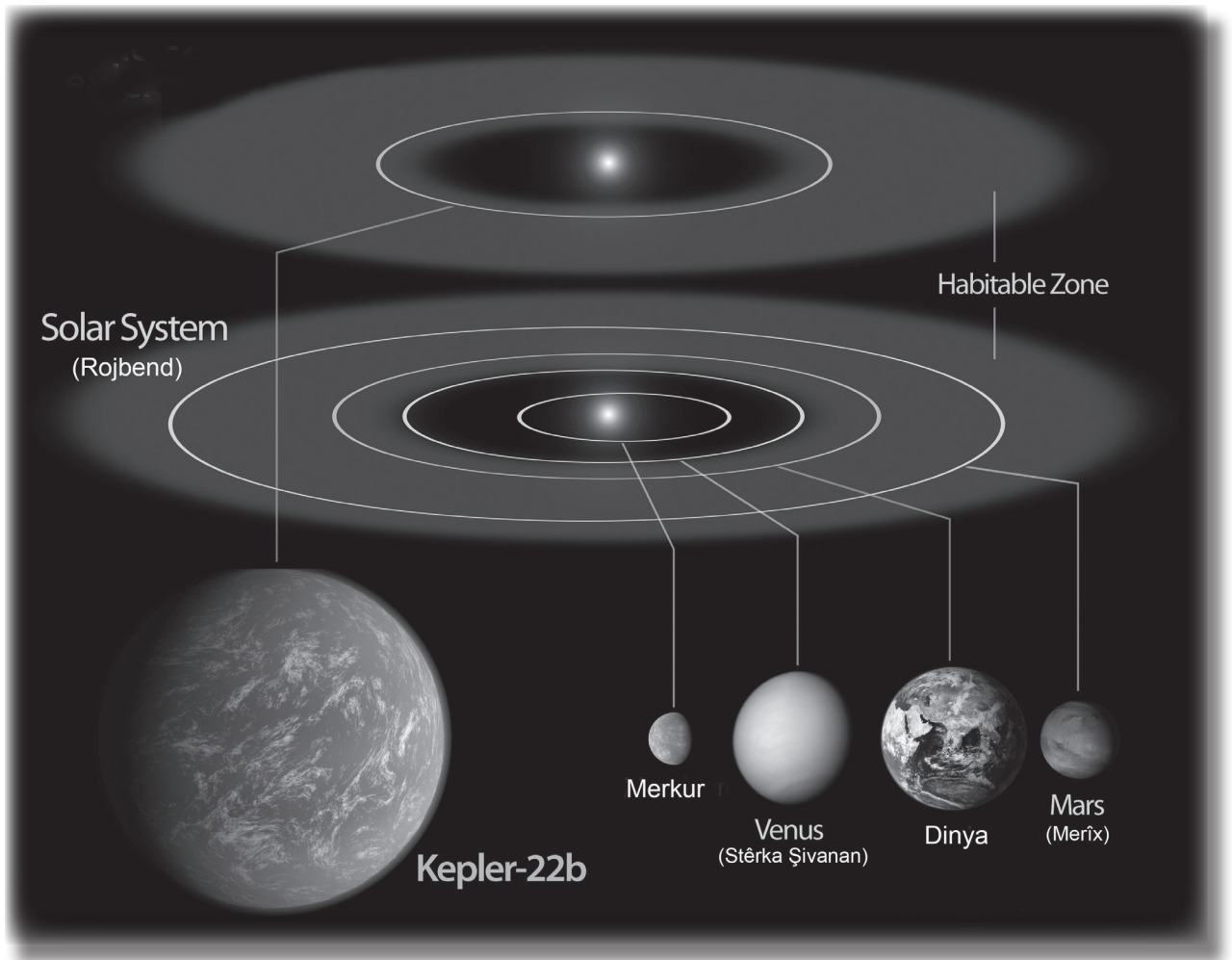
Em ê li vir di derbarê rojgêranên kalsîk de agahiyan bidin. Ji bilî rojgêranên klasîk bi dehan rojgêrananên din hatine dîtin. Mînak:

	Rojgêran
Sala Hatiye Dîtin	
1996	47 Ursae Majoris b
1998	Gliese 876 b
1998	HD 210277 b
1999	HD 134987 b
1999	HD 209458 b
2001	HD 209458 b
2001	Iota Draconis b
2003	PSR B1620-26 b
2004	Mu Arae c
2004	2M1207 b
2005	Gliese 876 d
2005	HD 149026 b
2006	OGLE-2005-BLG-390Lb
2006	HD 69830
2007	HD 209458 b û HD 189733 b
2007	Gliese 581 c

ROJGÊRANÊN KLASÎK

MERKUR (ÛTARÎT)

Di rojbendê de rojgêrana herî piçûk û herî

nêzîkî Rojê ev e. Yewnaniyan dema ku ev rojgêran weke stêrka sibehan dîtîn jê re digotin “*Hermes*” dema ku bi êvaran didîtîn jê re digotin “*Apollo*”. Paşê bi saya serê Pisagor fêhm kirin ku ev stêrka ne du stêrk in, stêrkek e. Merkur, navê xwe di mîtolojiya Romayê de ji yezdanê bazirganiyê û rêwîtiyê digire. Ji 5 rojgêranên ku bê teleskop têne dîtîn yek jî ev e. (Yên din; Venus, Mars, Jupîter û Saturn e). Ji rojê 58 milyon km dûr e. Nîveşkêla wê 2420 km ye. %30 yê wê ji silîqatan, % 70 yê wê jî ji metalan pêk tê. Rûyê wê yê ku li rojê dinêre 300-400 °c, bi şêvê germahî di bin sifirê de digihije -50 °c yî. Di 58 rojan de li dora tewereya xwe, di 88 rojan de jî li dora Rojê dizivire.

Çend taybetmendiyan Merkurê:

1. Di rojbendê de rojgêrana herî nêzîkî rojê ev e.
2. Di nava rojgêranan de xwedî dendika herî mezin e.

3. Di nava rojgêranan de rêjeya hesin herî zêde li vir e.

4. Cudahiya germahiyê herî zêde li ser vê rojgêranê ye.

VENUS (STÊRKA ŞIVANAN)

Di nava gel de wek stêrka şivanan tê zanîn. Di qirnên pêşiyê de di nava Yewnaniyan de du navên Venusê hebûn, “*Phosphorûs*” û “*Hesperûs*”. Ji Rojê dûrbûna wê 108,4 milyon km ye. Ji ‘erdê (Dinaya yê) dûrbûna wê 38 milyon km ye. Nîveşkêla wê 6000 km, tîrahiya wê 5,27 gr/cm³ e. Gera xwe ya li dora Rojê di 225 rojan de diqedîne. Atmosfêra wê ji %95 karbondioksît e, %2,5azot e. Oksîjena serbest li vir tune ye. Fişara atmosferê 100 qatî ji ya dinyayê zêdetir e. Li ser Venusê berahiya wan; 1600-2000 km, kûrahiya wan; 400 m bi dehan krater hatine dîtîn.

Çend taybetmendiyan Venusê:

1. Rojgêrana herî nêzîkî dinyayê ev e.
2. Rojgêrana herî birqok ev e.
3. Germahiya herî zêde li vir e.
4. Rojgêrana ku atmosfera wê herî tîr ev e.
5. Li dora tewereya xwe tewş (qulab) dizivire. Ango li Venusê, Roj ji rojava derdikeve û ji rojhilat diçe ava.

MARS (MERÎX)

Di lîteraturê de bi navê rojgêrana sor jî tê naskirin. Navê xwe di Mitolojiya Romayê de jî yezdanê şer “Mars” digire. Ji Rojê dûrbûna wê 228,6 milyon km ye. Nîveşkêla wê 3377 km ye. Gera di tewereya xwe de di 24 saet û 27 xûlekan de diqedîne. Gera xwe ya li dora Rojê di 687 rojan de diqedîne. Li ser Marsê ba pir tê, leza bê, di saetêkê de digihêje 160 km yan. Ser rûyê Marsê bi çal û mitik in. Çiyayên ku bilindahiya wan digihêje 24 km yan hene (Çiyayê Olympûs), newalên ku kûrahiya wan digihêje 6 km yan hene (Valles Marînerîs). Li ser rûyê Marsê zinar û tozên rengsor hene. Du peykên Marsê hene: “Phobos” û “Deîmos”. Ev peyka di sala 1877an de ji aliyê astronomê Emerîkî Asaph Hall ve hatine dîtin. Lêkolîner dibêjin ku li ser Marsê jî jiyan heye, lê heta niha ev tişt nehatiye îspatkirin. Lê di vî warî de lêkolîn hîn berdewam dikin. Ji bo lêkolînan, niha li ser Marsê pir wesaitên fezayê hene: “Mars Odeyssey, Mars Express, Mars Reconnaissance Orbîter.”

JÛPÎTER

Navê xwe jî yezdanê Romayê yê mezintirîn “Jûpîter” girtiye. Di rojbendê de rojgêrana mezintirîn ev e. Ji Rojê 778 milyon km dûr e. Ji Dinyayê 800 milyon km dûr e û 1300 carî ji dinyayê mezintir e. Nîveşkêla wê 71,555 km ye. Gera di tewereya xwe de di 10 saetan de, gera li dora Rojê di 11,86 salan de diqedîne. 12 peykên wê hene.

Çend taybetmendiyan Jûpîterê:

1. Di rojbendê de rojgêrana herî mezin e.
2. Di tewereya xwe de rojgêrana herî zû

dizivire ev e.

3. Qada manyetîk a herî bihêz li ser vê rojgêranê ye û manyetosfera (mertala ku li hem-ber bayên rojê rojgêranê diparêze. Ango mertala parastinê ye) herî mezin li vir e.

4. Herî zêde xwediyê peykan ev rojgêran e.

5. Peyka rojbendê ya herî mezin *Ganymede*, li dora Jûpîterê digere.

SATURN

Saturn ji Rojê 1,4 milyar, ji Dinyayê 1,1 milyar km dûr e. Gera di tewereya xwe de di 10 saet û 14 xûlekan de, gera li dora Rojê di 29,5 salan de diqedîne. Nîveşkêla wê 60,525 km ye. (Di rojbendê de rojgêrana mezin ya duyem e.) Çar xelekê wê hene ev xelek ji cemed û kevîran pêk tê. 10 peykên saturnê hene, ya herî mezin Tîtan e. Eşkêla Tîtanê 1800 km ye.

Çend taybetmendiyan Saturnê:

1. Di rojbendê de tîrbûna herî kêma a vê rojgêranê ye. $0,69 \text{ gr/cm}^3$ bi vê giraniya xwe li ser avê dikare bisekine. Ango noqî binê avê nabe.

2. Rêjeya nizmîyê herî mezin li Saturnê ye.

3. Xelekên herî pêşdeçûyî li ser vê rojgêranê ne.

4. Hêza bê li ser vê rojgêranê herî zêde ye. Hêza bê di saetê de digihêje 1800 km/saet

5. Baran hezar salî carekê dibare. (Bi awayê şerpîna metanê)

ÛRANUS

Di 13 Adar 1781an de ji aliyê Herschel ve hatiye dîtin. Ji Rojê 2,9 milyar km dûr e. Nîveşkêla wê 23,573 km ye. Gera di tewereya xwe de di 11 saetan de, gera li dora Rojê di 84 salan de diqedîne. Piştî Jûpîter û Saturnê, rojgêrana ku xwediyê herî zêde peykan e, Ûranus e.

NEPTUN

Di 23 Îlon 1846an de ji aliyê *Galle* ve hate dîtin. Ji Rojê 4,5 milyar km dûr e. Nîveşkêla wê 25.000 km ye. Gera di tewereya xwe de di 15 saet û 48 xûlekan de, gera li dora Rojê di 164 salan de diqedîne. Li ser vê rojgêranê germahiya herî zêde digihêje -220°C yî. Ev rojgêran tîrêjen X'ê belav dîkin. Ji bilî van agahiyan 6 peykên wê jî hene.

PLUTON

Di 13 Adar 1930yî de ji aliyê Tombaugh ve hatiye kişfîkirin. Ji Rojê 6 milyar km dûr e. Nîveşkêla wê 3900 km ye. Gera di tewereya xwe de di 6 roj 9 saet û 17 xûlekan de, gera li dora Rojê di 248 salan de diqedîne. Di rojbendê de ji vê rojgêranê re dibêjin bejnhost(Cûce). Rojgêrana herî dûrî Rojê û ya herî piçûk ev e. Heta niha rojgêraniya Plutonê mijara gengeşiyar e.

DINYA

Di rojbendê de rojgêrana sêyem e. (Ji aliyê dûrbûna Rojê ve). Tenê li ser vê rojgêranê jiyan heye. Ji Rojê 147-152 milyon km dûr e. Gera di tewereya xwe de di 24 saet de, gera li dora Rojê di 365 roj 6 saetan de diqedîne.

FERNGOKA KURDÎ-TIRKÎ

Gerdûn: Kâinat

Pêrgal: Sistem, Düzen

Rojgêran: Gezegen

Hişmend: Şuurlu, bilinçli

‘Erdnîgarî: coğrafya

Gerîngeh: Yörünge

Rojbend: Güneş sistemi

Tewere: Eksen

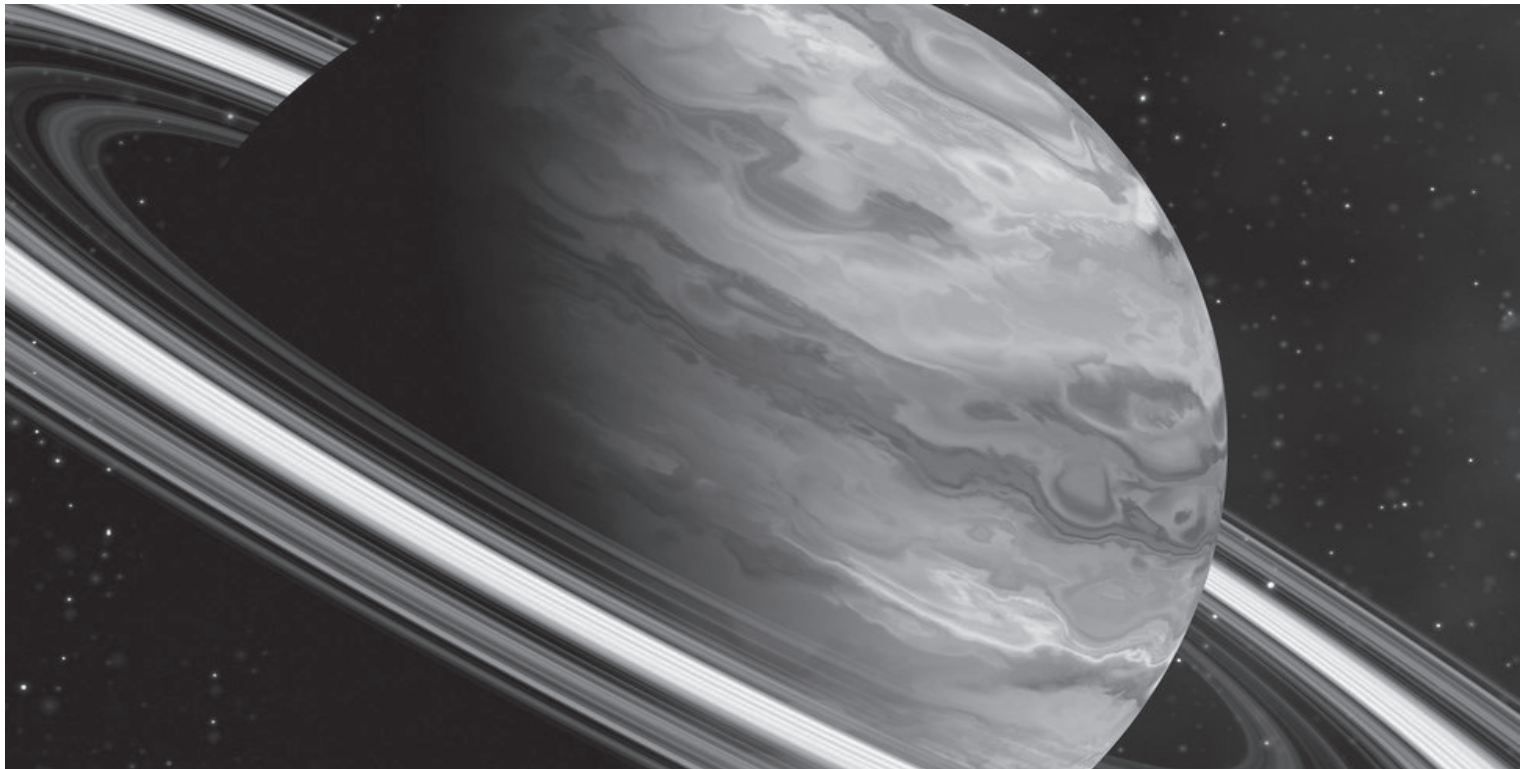
Nîveşkêl: Yarıçap

Tîr: Yoğunluk

Fişar: Basınç

Tewş: Ters

Rêjeya Nizmî: Basıklık Oranı

Bê Te

Aqil Mihacir

bê te bê wate ye jiyîn,
bê tehm e ev hilm û têkoşîn
bê peyam in ev wêne
bê peyxa in rengên êvar û
şevan
li vir, li vî bajarî,
bê te bê wate ye jiyîn!

bê te bê berhem in peyan
bê encam in hemû teşebbus;
bê hêz in pî û zend giş;
bê ronî ne mêjî û çav,
li vî warî, li vî welatî
bê te bê berhem in peyan

ez ne normal im bê te
li ber êgir min sar e,
havîn li min diqerise
di nav avê de ez zuha me,
di nava bîstên de ez birçî me
ne normal im ez bê te

kulîlkek jî nakene bê te
gulîstana rengîn ciyê şînê ye
welat seranser goreke bêdeng e
tu ey xelaskarê pîroz,
tu ey vejînkare wendayî
kulîlkek jî nakene bê te

bê te serbilindî nabe di vî karî de
hemû kuçe ketine destê ezperes-
tan,
qad di destên ezûeztiyan de ye;
xawên û dîlnizmî bûye
nêrdewana mal û payeyan
hemû rê şemitok, hemû pelîdî
xapînok in
bê te serbilindî nabe di vî karî
de...

06.05.2015
Enqere

Girê Bêmiraz

Rojbîn Ozkan

Ez û hevala xwe Berçem em bi texsiya Berçemê ketin rê. Rêya gund bi qasê du saetan ji bajar dûr bû. Wê rojê baran hûrik hûrik dibariya. Di demsala baharê de, siruşt bi şinahiyê xemilîbû...

“Ji te re qewet be xatiya Binevş!”

“Wey tu ser herdu çavên min hatî mamoste!”

Ew sê sal bûn ez li wî gundî mamoste bûm.

“Ev, hevala min Berçem e. Wê çend rojan li vir bibe mêvanê me”

“Bila be. Serçava hatî keça min! deriyê me herdem ji mêvanan re vekiriye”

“Mala te ava xatî.”

Ew sê roj bûn min û xatiya Binevş me mazuvaniya

Berçemê dikir. Nizanim çima, lê Berçemê eleqeyek mezin nîşanê vê gundî dida. Em her roj diçûn nav gund, hema bêje ji hemû pîrejin û kalemêrên gund re ketibû pêwendiyê. Te digot qey rojnemavaneke ketiye pey lêkolînek kûr.

“Xatiya Binevş, ez dibim qey vî gundî mala herî qerebalix mala muxtar e, ne wisa? Lewre ji min re got em neh bira û heşt xwişk in”.

Pirsên Berçemê her zêde li ser malabata muxtar bû. Ya rast hîn gotinên gundiyan ên derbarê vê malbatê de bala min jî dikişand bes min qasê Berçemê mereq nedikir.

Xaltiya Binevş hê pirsê Berçemê nebersivandibû min lê zede kir:

“Tê bira te xaltî ez û tu em par çûn pincarê, binya

Girê Bêmiraz merzelek hebû. Dema min ji jinên gundî pirsî, wan gotin; “merzelek bêxwedî ye”. Lê te got ya xwişka muxtar e bes ew vedişêrin”

Bi vê pirsî min, aciziyek xwe di awirên xatiya Binevşê de da der. Hema berê babetê veguhart:

“Te got pincîr, wa salwexta pincîr hat. Hezdikî em sibe herin hinek keleng û gulik berhev bikin”

“Gelek baş e, xaltî hingê hûn min bibin berpala Gire Bêmiraz, rastî min ew der pir mereq kir. “Girê Bêmiraz” çi navek balkêş gelo çima ev nav lêkirine?”

“Keçê ew der pîrîr dîr e; kê dikare here wir, ez rebera Xweda we çawa bibim wir?”

Ez li benda bersiva Berçemê nemam:

“Em ê bi erebê herin.”

Roja dî em bi dengê xaltiya Binevşê ji xew şiyar bûn. Wê rojê ewr xwe dabûn alikî, tavê konê xwe vedabû ser sirûştê....

“Ez gorî dilovaniya te bim, ey Xwedayê mezin! Tîna tavê naşibe tu sobeyan. Hûn dibînin keçno em di mal de weha germ nedibûn”

“Rast dibêji xaltî, hemd ji Xweda re”.

Me tevê xatiya Binevşê demek dirêj kereng û gulik berhev kirin. Karê berhevkirina pincîrê pîrîr xweşa Berçemê neçûbû. Bi ken ji xatiya Binevşê pirsî:

“Gelo cara yekem, kîjan kurdê bêaqil pincîrêk wek kereng bi dirî kifş kiriye û bûye bela serê jinan.”

“Ka ez êvarê ji te re bipijînim bixwe tê dîsa wisa bibêji gelo?”

Pişti berhevkirina pincîrê, me li ser kaniya berpala gir bêhna xwe veda.

“Ka ew merzelê we qal dikir li ku ye?”

De rabin em êdî vegezin. Xaltiya Binevş pirsî Berçemê nebersivand. Lê Berçem ji daxwaza xwe nehate xwarê. Pirsî xwe dubare kir:

“Xaltî; tu Xwedê min bibe ser merzel”

Xaltî bê dile xwe ji cihê xwe liviya. Bi dengekî

nîzm bû nice nica wê:

“Ez nîzanim tê herî ser merzel çi bikî? Tu bêji heşa qey merzelê Pêxember e.”

Xaltî em birin ser merzel. Tenê kevîrek piçûk wek kêlik di ber serê merzel de hebû...

Min berê xwe da Xaltiya Binevş û jê pirsî:

“Xaltî xêra mîriyên xwe ji me re çîroka vê merzelê vebêje?”

“Keça min dev ji van çîrokan berdî. Serê xwe nekin belayê”

Bela çi xatî! Xwedê ji te razî, em du xerîb in di vî gundî de, îro li vir in sibê diçin. Çi şolê me belayan heye. Ka tu ji kerema xwe re bêje ev çi mesleqe. Soz em ê devê xwe wekî sandoqeq tijî zêr be biqefêlin”

Herçendî Xaltiya Binevş gelek li ber xwe da jî di dawiyê de me ew iqna kir:

“Ez hê bûka teze bûm hatim vê gundî, zêde nasê min tunebûn. Berfê keçîkek hevsalê min bû. Min çavê xwe bi wê vedikir. Keçîkek gelek rûken û dilsoz bû. Rojek birayê min hate serlêdana min, hingê xortek ji gundê me navê wî Xelîl, digel wî hatibû. Ez û Berfê jî wekî hercar dîsa li bal hev bûn. Berê haya min jê nebû lê paşê ez pê hesiyam ku Xelîl û Berfê dil berdane hev. Rojek Berfê hat ji min re got wê malbata Xelîl bîn wê bixwazin. Çûriskên evîne dabû dilê wê, ji şabûna fir dida. Lê malbata Berfê ew nedan Xelîl. Nehîştin ew bi mirazê xwe şa bin. Lê wan dîsa jî dev ji evîna xwe bernedan. Wan zeviya dil ji hev re vekiribûn. Herdu jî di vê zeviyê de tovê evîne çandibûn. Xelîl û Berfê gelek caran hevdu li vê derê didîtin... Ango ev Girê Bêmiraz hêlîna evîna wan bû.”

“De rabin keçno ewqas bes e.”

“Çi ka ji ku bes e? Te dawiya çîrokê ji me re negot. Encam bû çi û ya herî giring ev merzel ya kî/kê ye?”

Berçemê li şuna min jî pirsî xwe pirsî.

“Rojek dîsa weha bihar bû ez û Berfê em bi hinceta berhevkirina pincîrê hatin vir. Bîstek şûn de Xelîl jî hat. Ew û Berfê li ber çavê min wenda bûn. Ez gelek mam li benda Berfê, lê nehat bû reqere-

qa ewran baranek neditî bariya. Ez neçar mam ber bi gund ve reviyam. Dema min xwe gîhand malê heta binkirasê min hemû cil û bergê min şil bibûn. Ez ketim fikarê, min got; “gelo çi bi sere berfê hat?” Bû nivê şeve jî hê deng ji Berfê derneket. Ez wê şevê heta nimêja sibê ranezam.

Piştî banga mele min rabû nimêja xwe kir û ez ji mal derketim ku herim çêlekan bidoşim. Hew min dît teqeteqa dengê sîlehan tê. Gundî bangî hev di-kin, hawar! Hawar! Ew çi deng e?. Kes nizan e çi ye û jî ku tê?. Paşê xeber hat, gotin şivanê gund, Berfê û Xelil di şikeftê de dîtiye û çûye xeber daye birayên wê. Yek jî wan birayên wê jî niha muxtarê gund e. Birayên wê jî hatine bi sîlehan êrişî wan kirine, Xelil mirîye...”

Piştî mirina Xelil kulîlkên evîne ên solina dilê Berfê de aj dabû çilmisî. Piştî wê rojê malbata Berfê nehîştin ew jî mal derkeve.

Hevdîtina me jî qedexê bû. Ew rewş, çend roj wiha domand. Rojek em pêhesiyan ku; birayên wê Berfê jî gund birine cihek nediyar. Hinekan gotin Berfê ducanî bûye jî ber wê biryara kuştinê dane. Guneh stûyê wan, hinekan jî gotin jî ber ku devê gundiyan bigrin ew jî ber çavan wenda kirine...

Heta çend sal berê jî min nedizanî Berfê sax e an mirî ye. Rojek xwişka min hat ji min re got Berfê sax e. Min ew li Stenbolê di nexweşxaneyek de dîtiye, nexweşek giran e. Bes wesiyet kiriye gotiye; “dema ez mirim min di berpala Gire Bêmiraz de veşêrin”. Min xwe amade kiribû ku ez herim carek bi çavê xwe Berfê bibînim lê nebû qîsmet. Sê sal berê gundî hatin gotin ku bi şev miriye anîne jê re di berpala Gire Bêmiraz de merzelek kolane û li wir çel kirine. Hema ez hatim, min xwe avêt ser merzelê hevala xwe.”

Ez gelek di bin bandora vê çîrokê de mam. Qet haya min ji Berçemê nebû bê ka ew çi difikire, berteka wê çiyê. Dema min hestirên çavên xwe paqîş kir û serê xwe bilind kir çi bibînim min hew dît ku Berçemê serê xwe daniye ser kêlika merzelê îske îska wê ye digirî.

“Wey! Keça min çi bi te qewimî? Wele min

bizanibûya tê weha bikî min ev bûyer ji te re nedigot”

Ez xwarê erde bûm min çepilê Berçemê girt û xwest wê rabikim ser piyan. Berdilek di destê wê de bala min kişand, berdila wê di şiklê qelb de bû tede wêne hebû. Dema xaltiya Binevş ew wêne dît wekî sîtilek ava sar ser sere wê de birijînin hema cihê xwe de qerisî û bi matmayî got:

“Wî min porkurê ev wêneya Berfêye!”

Berçemê serê xwe li ser kêlikê rakir li xaltiya Binevşê niherî û got:

“Burfê pirika min bû!

Mele Bedreddîn Sarıkaya û Beyta Wî Ya Li Ser Ustad Bedî'uzzaman

Mehmet Bozkoyun - Mehmet Aydın

Mele Bedreddîn li gor danayên fermî yên dewletê (Di nasnameya wî de) di sala 1948an de li gundê Mele Dawûdê ku girêdayî Kopê ye hatiye dinyayê. Bi rastî dîroka ji dayikbûnê ya Mele Bedreddîn ne sala 1948an e. Li gor agahiyên ku me ji malbata wî girtin Mele Bedreddîn di sala 1942an de hatiye dinê. Bavê Mele Bedreddîn, Mele Salih e ku di wê deverê de melakî bi nav û deng bû. Dayika Mele Bedreddîn Ummî Selme (Ummu Seleme) neviya Şêx Fethullahê Werqanîsî ye.

Mele Bedreddîn perwerdehiya xwe ya ewil li medresa bavê xwe digire. Ji Qur'anê bigre; mewlud, nûbihar, 'eqîde, ji şerî'etê kitêba Xayetul İxtisar û qismekî jî ji nehwe û qismek jî ji serfê dixwîne. Piştî xwendina li cem bavê xwe dest bi xwendina medreseyên din dike. Cara ewil li medresa Mele Muştaqê Şêxweliya (li gundê Xweşgeldiyê ku girêdayî Kopê ye) perwerdehî dît. Paşê li ba Mele Îhsanê Melekendê (li gundê Gulçîmanê ku girêdayî Kopê ye), piştî wî li ba Mele İbrahimê Gulçîmanê, piştî wî li Oxînê (Oxîn girêdayî Motka ya Bilisê ye) li ba Şêx Xalitê Şêx 'Eladdîn xwendiyê. Îcazeta xwe jî li Oxînê ji Şêx Xalit girtiye.

Piştî ku îcazeta xwe girt îcar wî dest bi melatîyê kir. Li gundê Mele Dawûdê, li gundê De'likiya jor (Yukarı Büklü) melatî kir.

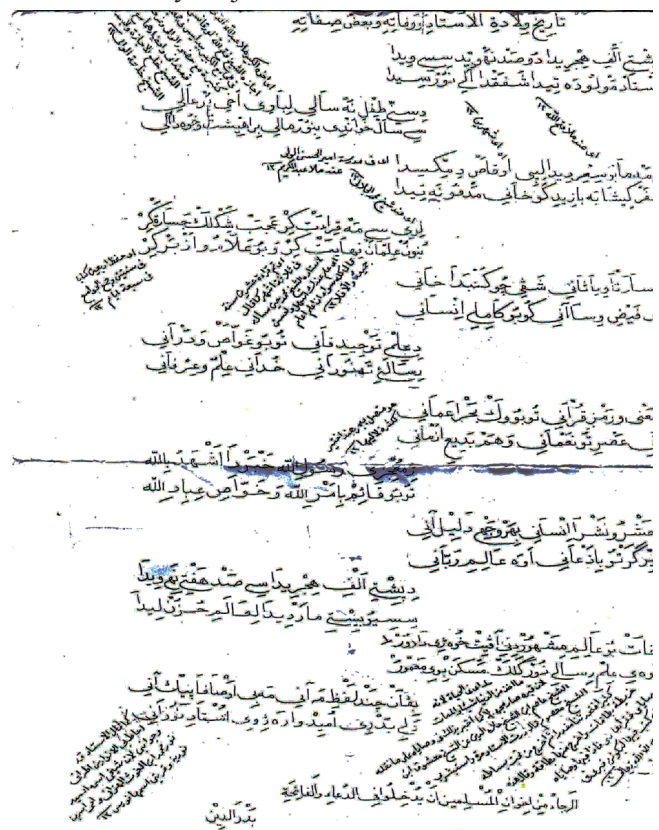
Mele Bedreddîn ehlê tesewufê bû, di tesewufê de li ba Şêx Asimê Oxînê 'emel' dikir. Dema ku Seydayê Şêx Asim ji bo îrşada tesewufê li Mûşê, li Kopê û li hemû herêmên Mûşê digeriya Mele Bedreddîn jî bi xwe re dibir. Bi vî awayî Mele Bedreddîn di derbarê tesewufê de pirr tişt ji Seydayê Şêx Asim hîn bû. Dema ku Seydayê Şêx Asim di hate Mûşê her tim dibû mêvanê Mele Bedreddîn.

Mele Bedreddîn pirr qedr û qîmet dida Bedî'uzzaman û Rîsaleyên Nûr. Dema ku tayîna lawê Mele Bedreddîn, Mele Burhan derkete Norsê Mele Bedreddîn gelekî şad bûbû. Her tim rîsale dixwendin û di we'zên xwe de mînak ji rîsaleyan didan, da ku raman û fikriyata rîsaleyan li nava Kurdan belav bibe. Ji ber ku Mela fêhm

kiribû rîsale ji bo mirovan rêyeke pak û paqij vedike. Mele Bedreddîn piranî Îşarat-ul Î'caz û Mesnewiya erebî dixwend. Mele Bedreddîn her tim ev gotin digot: "Her 'esrekî jê re murşîdek heye, ji vir şûnde Rîsaleyên Nûr heta dinya hebe murşîd e."

Mele Bedreddîn di 13 Rêbendan 1012an de, roja îne li Enqerê, di mizgefta Hecî Bayramê Welî de, di beriya nimêja îne, dema ku nimêja "Tehiyet-ul Mescîd" ê dikir de, di reke'eta duduyan de, di secdê de wefat kiriyê. Xwedê bi rehma xwe şa bike û cihê wî bike bihûşt.

Beyta Mele Bedreddîn ya ku ji bo Ustad nivîsandiye li jêr e:²

2 Agahiyên di derbarê jiyana Mele Bedreddîn, ji hêla kurê wî Mele Nesih Sarıkaya hatiye dayîn.

1 'Emel: Perwerdehiya tesewufê ye

TARÎXA BÛYÎNA USTAD, HINEK SIFETÊN WÎ Û WEFATA WÎ³

Di piştê elfê hicrî da du sed nehwêd sisê wê da
Ku Ustad mewlûde tê da şefeq da alê Nûrsê da

Di sinnê tîflê neh salî li ba wî exê pirr alî
Sê sal xwendî bi normalî bira hişt û xwe da alî

Du meh mabû Si'rd⁴ dê da li pê ew qas di Miksê da
Sefer kêşa be Bazîdê ku Xanî metfûne tê da

Li wê sê meh qiraet kir⁵ 'ecêb şeklek cesaret kir
Butûn ilman nîhayet kir we bû 'ellam û ezber kir

Cesareta wî ya sanî şevê çû kumbeta Xanî
Ewî feyzê wisa anî ku bû kamilê însan î

Di ilmê tewhîdê fanî tu bû xewwas⁶ we durr⁷ anî
Rîsale ê te nûranî xwedanê ilm û irfan î

Di m'ena remzê Qur'anê tu bû wek Behra Ummanî⁸
Di vî esrê tu Nu'man⁹ î we hem bedî'ê ezmanî

Ji mu'cîzê Resûlîllah xeber da eşhedû billah
Tu bû qaîm bî emrîllah we xewwasê îbadîllah

Di heşr û neşra însanî bi her wechê delîl anî
Binêr ger tu bi ez'anî ew e alimê rebbanî

Di piştê elfê hicrî da sê sed heftê nehê¹⁰ wê da
Sisê yû bîstê mardê da li alemê huzun lê da

Wefat bû alimê meşhûr dinê avêt xwe jê da dûr
Xweyê ilmê rîsalê nûr¹¹ gelek mesken bi wî ma'mûr

Bi van çend lefzê me anî mebê ewsafan pêk anî
Welê Bedrî umîttwar e ji wî ustadê nûranî¹²

Rica min ew e ku ji birayên min ê misilman ku min daxilê di'a û fatiheyên xwe bikin. (Bedreddîn)

3 Şerh û xwendina erebî ji aliyê Mehmet Aydın, Mele Burhan Sarıkaya (Lawê Mele Bedreddîn) ve hatiye kirin.

4 Si'rd: bajarê Sîirtê (Li bajarê Sîirtê li ba mele Fethullah xwendiyê)

5 Li Bazîdê li ba Şêx Mihemedê Celalî sê mehan xwendiyê.

6 Xewwas : noqav

7 Durr : încî

8 Durrên Behra Umman pirr in, ji bo vê sedemê mînakê Behra Umman hatiye dayîn.

9 Nu'man : Meleyê 'ezam Nu'man kurê Sabîr

10 1379 Koçî (Hicrî)

11 Rîsale ilmekî wisa ye ku piştî wefata Ustad jî, mirov jê sîudê werdigire.

12 Ustad dibêje : "Derdorê min ji aliyê nûrê ve hatiye dorpêçkirin. Navê Şêxê min Seyîd Nûr Mihemmed e ku kurê Xewasê Hîzanê ye. Navê diya min Nûriye ye, gundê min navê wî Nûrs e.

“Dawiya Zilmê Hatiye, Dawiya Zaliman Hatiye”

Aqîl Mihacir

Berî ku em vê nivîsê ji kovara Nûpeldayê re amade bikin, ji bo sererastkirina kêmanî û zêdeyiyên wê, me ji xwediyê riwayetê birêz Şakir Epözdemir re şand û pê da xwendin. Epözdemir piştî xwendinê tekste, ji me re peyamek şand û bi kurtayî wiha got: Ev riwayet û vegotin ji aliye min ve hatiye kirin; ez berpirsiya rastiya wê didim ser milên xwe û naveroka wê bi her alî ve teyîd dikim.

Ji bo pejirandina aliye bi Faîq Bûcak ê rehetî re têkildar, me telefonî lawê wî birêz Sertaç Bucak kir. Wî jî pêkhatina vê bûyer û gotina Ustêd tev teyîd kir; di gotina xwe de bilêv kir ku, bavê wî di organîzasyona merasîma cenazeyê Cenabê Bediuzzeman de jî cî girtibû. Sertaç Bucak, dibêje bûyer tê bîra min. Li gor vegotina wî, dema Cenabê Bediuzzeman hatibû Ruhayê, ew neh salî bû. Bavê wî Faîq Bûcak, kesekî Kurdperwer bû; li mala wan, hew bi Kurdî (him Kurmancî him jî Dimilî) dihat axaftin. Li mala wan dê û bavê wî pir caran qala Ustêd dikirin. Biqasî ku tê bîra wî, Bediuzzemên digel hevoka ku birêz Şakir vedibêje, gelek tiştên din jî bi Kurdî ji bavê wî re gotibûn. Lê her çiqas bavê wî hûnguliyên wê hevdîtin û axaftinê, bi diya wî re parve kiribûn jî, mixabin ji teref wî ve nivîsîn an jî qeydkirina wan gotinên dê û bavê wî, nehat pêkanîn.

Li dû van herdû teyîdkirinan, em we bi riwayeta derheqê Bediuzzeman Seîdê Nûrsî de rû bi rû bihêlin:

Derheqê Bediuzzeman Seîdê Nûrsî De Ji Birêz Şakîr Epözdemîr

BÎRANÎNEKE GIRANBUHA

Pêncî û pênc salan berî nuha, çaşa ku Ustad ji Enqereyê hat Ruhayê, rojnameyan ev rûdana bi awayekî neyînî dikirin manşet.

Wê çaşê digel Mehmet Durucanê Hilwanî ez li PTT'ya Diyarbekirê memurê têlgrafê bûm. Mihemed Durucan, girêdayî û alîgirê Bediuzzemên bû.

Di wê tangê de têlgrafên ku bi hatina Ustêd re têkildar in, mîna baranê li PTT'e yê dibariyan.

Li ser agahdariya ji vê bûyerê Mehmet Durucan, ji rêvebiriya saziyê destûr stand û ji bo pêşwazîkirina Ustêd, çû Ruha yê.

Jixwe Ustad, ji bo wefatkirinê hatibû bajarê Cenabê Brahîm Pêxember (s). Xwestibû ku dema ruhê xwe teslimî Xwedê bike li wî erdê pîroz be; canê xwe, li ser wê axa bimbarek radestî Xwedê bike.

Piştî wefatkirin û definkirina Ustêd, Mehmet Durucan vegeriya Diyarbekirê hat ser karê xwe. Ez jî çûm sersaxiya wî. Di nava axaftinê de wî ji min pirs Faîq Bucak kir.

Got: “Gelo tu Faîq Bucak nas dikî an na?”

Min jî got “Ez wî kesî ne rasterast, lê xiyaben nas dikim.”

Li ser vê bersiva min Mehmet Durucan rabû li min vegeriya û ji min re ev gotin got:

“Tu dizanî Ustêd pir ji Faîq Bucak hezkir. Bediuzzemên, ew bi heraret hemêz kir û bi dizî hin tişt di guhên wî de gotin.”

Ji ser vê axaftina min û Mehmet Durucan re pênc sal derbasbûn. Bû sala 1965an. Me di wê salê de li Xazîkoşka Diyarbekirê TKDP (Partiya Demokrata Kurdîstana Turkiyeyê) ava kir. Kekê Faîq Bucak, serokê me bû. Min ew bûyera ku Durucan ji min re vegotibû, jê pirsî. Got:

“Tev rast e. Ustêd di guhê min de bi Kurmancî got ku:

Dawiya zilmê hatiye, dawiya zaliman hatiye, mizginiya min li te.”

Zemanê Kevn û Nû

Mela Bedreddinê Muşî

Latînîzekirin: Ümit IŞIK

Ev ‘ilm û şer’a musteqîm, tarîx û siyerê qedîm
Hezar û çarsed bû semîm, jê xas û ‘amê feyde dîn

Vê ‘esra cehl û wehşetê, z’ehf kes ketine zehmetê
Dûr in ji rêya heqîqetê, ji xeyrê musulmanê emîn

Dunya ji xelqê ra mûrad, ev ‘ilmê wek zêrê reşad
Pê xweş dibû meclis civad, sed heyf ku îro jê revîn

‘Alim di nav xelqê neman, muftî îmam ji mekteban
Serqotî ye libasê wan, heqqe ji şer’ê ra girîn

Em ketine zemanek hezîn, nîne heval û hemneşîn
Sebrê bidey tu ya rehîm, ev hal mûsîbete yeqîn

Dunya ji xelqê ra şirîn, zahir û batin bû hebîn
Lê ehlê wî xêr jê nedîn, jê ra heqîqet nîne jîn

Bi qelb û dil herkes divê, hem meqsed e bi roj û şevê
Hey mal xirab hewqa nevê, ka xelqê ber xwe tu bibîn

Wan jî bi mîslê te kirin, hêştin li dunyâê mirin
Xeyrê cewek jê nebirin, hê saxî tedbîrê bibîn

Mal qence bona ta’etê, tedbîra qebr û axretê
Hem pê bikî me’îşetê, lê zêde haja xwe bimîn

Zenb û xetaê me purr in, weh zêde ne ji heddê derîn
Lakin qe lê nafikirin, daim ji qenca xwe dibîn

Ê qenc tewadi’ê dike, roj û şevê ta’et dike
Xewf û ricaê ew dike, ber emrê rebbil ‘alemîn

Ya Reb bi heqqê navê xwe kî, rehmê li me kî çarekî
Me tab’îe yarê xwe kî, ew e şefî’ul muznubîn

Bedrî bike ta’et selef, ‘umrê te purr çûye telef
Lê nefse dujminek bi xef, tu wextê nebe jê emîn

Ji Kurteceribînên Suhbetawer

M. Zahir Ertekin

Însan Nîsan Nîsyan

Di însan de him bêhna Nîsanê heye û him jî tovê nisyanê. Bêhna Nîsanê pê re heye, lewre car caran germ dibe, dikele havîn e însan. Car caran sar e, qeşayî ye, berf e zivistan e însan. Carinan mîna bayê payîza îlonê ye ku li ber kê/kî derbas dibe dixujxuje, hêrs dibe. Herwiha tiştên hişk û kevn diweşîne mîna pelên daran, payîz e. Carinan jî bi coş e, dibare, bi îlham e, dilovaniyê li her kesî dike. Weke coş û xurûşa ava Miksê ye ku Feqiyê Teyran jî ji heman avê û di heman demsalê de bi xurûşê ketibû "Ey av û av" a xwe ya ku mohra xwe li edebiyata Kurdî xistiye, nivîsiye. Yanî bihar e... Nîsan.

Herwisa tovê nisyanê jî bi însên re heye. Dema ku meriv dikole tê dîtin ku însan û nisyan ji heman kaniyê dizên. Weke ku însan jî nîsyan yanî jî jibîrkirinê tê. Loma gelek caran mirov jî bîr dike. Tê jibîrkirin, dide jibîrkirin...

Însan jî bîr dike qencyê...

Wefayê jî bîr dike...

Fidakariyê, hezkirin û bêrîkirinê... û ew bi xwe jî dizane ku çi qas jibîrker e.

Ber bi Mirinê ve

Çiqas peyveke cemedî ye. Halbuki rasteqîneke wisa xurt e ku tu kes nikare îtîraz bike. Peyva mirinê jî ber pêwendiyên me yên bêsînor ên dinyayî, sar e. Ji ber ku dikeve navbera hezkiriyan, aşiq û meşûqan. Loma sar e. Lewra tenê nakeve vê nevbêrê herwisa dibire, têkiliyê jî bînî ve qut dike. Aşiq dimîne li ciyê xwe(dinya). Meşûq berê xwe dide xerabatê...

Dema ku meriv bixwaze mirin dibîşire jî. Lê divê dilekî pak û eqlekî perwerdekirî hebe. Yan

na can û ten tirsonekên tirsonekan in.

Dema mirinê diyar e. Weke dema her tiştî. Demsal, nexweşî, aramî û w.d. Û dema şan, nişet û vexuyanên wê jî diyar in. Weke ku di kurmançî de tê gotin:

“Berî baranê ba tê; berî mirinê ta tê.”

Rondikên Çavan

Hêsir an rondik pira navbera can û tenî ava dikin. Wisa qewî karê xwe dikin ku hemû alavên pêwistiyê vê pirê di hundirê xwe de veava dike. Di hundirê xwe de hemû tiştên xwe yên pêwist bi xwe ye.

Kanî ye, rûbar e, çem e. Di herikînê de çend zirarên biçûk li ser rû ava bike jî, lê di encamê de keskesor konê xwe vedide. Bihar piştî robarên çavan diweşin. Bêhemdî tedawiya dil e hêsir. Piştî çileyên zivistanê zîldayîna binefş û nergizên rewneqdar û gulên bêhnawer in rondik.

Li ser hinarokên zarokan rondik gulbihar û nûbihar in.

Li ser ruyê jinan belengazok û xeberok in rondik.

Li ser ruyê mêran êş e, elem tev. Dikelin û riya ku tê de diherikin jî dikolin kûrtir dikan. Lewra mêrê ku girîya, dizane ku çira digirî.

Carinan jî ber bêdebariyê tu dibê qey hêsir di çavan de dilîzin. Zîz dibin ava şor.

Carinan rê nadin hev rondik. Tavî ne. Naxwazin derek mirovî hişk bimîne. Xwe digihîne çolên Efrîqeya însan jî.

Lê heyf û mixabin ev robare bi adan para her kesî neketiye. Kesên jî hêsiyan bêtir, mîna şarên bêtir nexweşxane ne. Ji bo tedawiya wan Îmamê Rebbanî wiha dibêje:

“Eger hûn nikaribin bigirîn, hewl bidin da ku hûn bikaribin bigirîn.”

Biherike bavo!!!

Birakuji

Tu dibê qey bêtifaqî belavkirine û hemû bûye para kurdan. Birakuji jî di nav de kurd jî xwîna hev hez dikan. Çiqas hevokeke bombeyî. Meriv jê ditirse. Sed sala bêtir û yekê xelk ber bi ezmanan ve xurûş dibin, em hêj di ber xwe didin. Teperep û teqereqa me bi hev re ye. Jixwe neyar jî tim wisa dixwazin. Lê ez dibê Xwedê ‘aqil daye me jî.

Hooooo pismamoo! Ma qey ne bes e loooo! Ligel ewqas zilm û neheqiyên diwarên neyar, wê kengê hişê me xwe li erdnigariya xwe bicivîne. Dê kengî para me ya hişmendiyê jî me re bimîne. Pêkvejiyana me çima ewqas bi zehmet dixuyê. Halevku digel cîran û biyaniyan em ne wisa nin. Ji bo van, ez ê du gotinên pêşyan -bizorê tiliyên min herin ser klavyeyê jî- binivîsim.

“Ji xelkê re masîgiro ji xwe re kûsîgiro”

“Ji xelkê re yar in, ji hev re gur û mar in”

Xwezî mîadê wateya van gotinan qediya bûya...

Xwazila...

Enfal im Dîsa

Ez enkazek im li Enfal. Kavilek im li ber berojkê Enfala ku trajediya dinyayê ye. Bi zordariya neyar û bi xayîntiya heval ve daleqandî me. Asê mame di navbera bêtirîman û kezabreşan û gurçixiraban de. Her cara ku bixwazim aveke

zelal vexwim, di lingên min de qeyd û bend, di gewriya min de zîro, keşal û mar...

Li ber tehtekî gumanbar lê hêviya dek û dolapeke din...

Sekinîme...

Li bendê me..

Kanî kengê dê bigihêje, bişewite ev debara nediyar...

Peyva welat jî dev dernakeve bes, durû ye, berjewendperest e, xwenavend e. Serî radikim li ber sergêjên ku tu mifayê wan nîn e ji min re, ji te re, ji welat û bêvan re. Lewra navê welat jî lewitandin, di binê nigên xwe yên xwexwaz de... tenê xwe...

Famkorên me Kurdistan bînpê kirin, ne tenê dijin...

Çepûrastşasên me ev welat wêran kirin, ne tenê neyar...

Bêfam û xweperestan ev lalezar perîşan kirin, ne tenê xwînxwaran...

Bêaqilên me ev şar û gulistan derbeder kirin, ne tenê xedar...

Heyf û sed mixabin ku îro hêj li ser mijarekê jî tifaq tune. Xuya ku hêvî jî tune...

Xwedayo! tu min şaş derxî...

Xwe Nekuje Birako

Xwedaya, zû ziwa dibe dilê min. Ger tu av nedî, dimirim. Ji kerban carinan xwe ji bîr dikim. Ditirsim Te jî ji bîr bikim. Te ji bîr bikim, dimirim.

Bager û babelîsk dema li min peyda dibin, dest û lingên min tevihev dibin, dikevin nava hev. Alozi li min dibe peyda. Nizanim dê çilo biryarekê bidim. Di wê hîne de destê Te divê, destê Te negirim, dimirim.

Dizanim mirin ne tenê kişandina rih ji can e û ne tenê perwaza giyan ji laş e. Herwiha bêdilînin, bêramîn, bêfikirîn û dilkevîrîn, bêdia û taet mayîn, di nava dinyayê xwe wendakirin... jî mirin in. Di van rewşên kambax de, laşekî mirî digere li ser ruyê erdê. Mîna maşîneke bê şofêr. Dizanim. Ditirsim ku bi vî awayî bimirim/miribim. Ger Tu neyê hawarê, dimirim.

Ger Tu nekî rehmê, way dilê min way dilê min; ger Tu nekî lutfê, agir û sewda dilê min. Dimirim.

Meke

Mewlana Celaledînê Rûmî

Fariskî ra Tadayox: Ehmed Kirkan

Mi eşnawit ke, ti sefer şîyayene qesd kenê, meke,
Sewbîna embazêk û sewbîna dostêk rê meyl kenê, meke.

Ti cihanî mîyan de bi xo xerîb ê, xurbet çi to rê?
Ti kamcî cîgere nêweşî qesd kenê, meke.

Xo ma ra metirawe, ver bi nêşinasîyan meşo,
Bi tirawetena ti nezerê kamî kenê, meke.

Ey aşmî, serûbin bîyayena felekî qandê to ya ya,
Ti ma gêj û xirab û serûbin kena, meke.

Ti çi soz û qerar de yê? Çi peyman de yê? Sond çiçî yo?
Ti sond û peymanan qandê xo sîper kenê, meke.

Ka soz û peyman ke to da bî mi, ezbenî?
Ti soz û peymanan ra xo serfê nezer kenê, meke.

Ey o yo ke meqamê ci bîyayene û çinbîyayene ra berz,
No warê bîyayene ra ti xo teber kenê, meke.

Ey o yo ke cehenem û cenet bendeyê emrê ci,
Ti semedê ma cenetî sey Seqerrî¹ ya kenê, meke

Jehro ke şekerdane to mîyan de yo zirar nêdano ma,
Ê jehrî bi şekerîya ti tevlihevê pê kenê, meke.

Wexta ti rîyê xo nimnenê, aşmî sîmsîya bena xemê to ra,
Ti awanşîyayîşê aşmî ser o îsrar kenê, meke.

Gan bîyo firina adirî, ma no semedê to bes nîyo,
Rîyê mi cîyayîye ra, her tim ti zerd kenê, meke.

Cigirîyayena to ra lew û fek, huşk benê ziwa benê,
Ti çimanê ma bi hesirana pirr kenê, meke.

Eke aqilê to rayîra aşiqan bander bîyayene rê taqet nêano,
Bes o êdî şaş û atiqîyaye, aqilî nezer kenê, meke.

Helwa nêdanê nêweşî, rîyêk huyateyî nêdanê ey,
Lê na nêweşî ti bi xo, xirab bêter kenê, meke.

Çimê heramwerdoxê mi, xirxizê xasekeya to,
Ey cano ke erjaye dizdî, ti dizdeyî kenê, meke.

Sere wedarine ey embaz, wextê vatene nîyo,
Ti xewrîyayena eşqî ra çi meşq kenê, meke.²

2 Na şîire hete Hayrullah Acarî ra zî ameya açarnayene. Ma gama ke na şîire açarnê ey ra sûd gîrewt.

Hayrullah Acar, Kovara Nûbihar jimar 116, rîpel 67, www.lisanifarisi.com, wextê resayene 20/04/2015

¹ Seqer: Nameyêke cehenemî yo.

Li Kurdistanê Mirovnasî

Bilal Macit

Mirovnasî, çanda mirovahiyê, çanda civakî, fizîkî, taybetmendiyên biyolojîk û ji dîrokê heta îro veguherînên ku hatine holê dikole. Di jiyana de pêwistiya yekem xwenasî ye. Mirov ger gava yekem de xwe nas bike, wek sazûmanên din zanîstiya mirovatiyê jî heye. Em di gava yekem de xwe, gava duyem de der û dora xwe ango xweza û jiyana xwezayî ya zindî nas dikin.

Di bingeha mirovnasiyê de antropolojî heye. Antropolojî lêkolînan li ser mirov, civak û werziş, ziman, ol, tendurustî, huner, dîrok û dîroka aborî, têkiliyên ciwakî û netewî dike. Zanîstiya mirovnasî di cihanê de bi navê antropolojî tê nas-kirin, mirovnasî di civakê de zanîstiyek nû ye. Bî firehî lêkolîna antropolojiyê li ser komnasiya dîrokî, ekolojî, fosîlên bermayî û genetîkî ye.

Di destpêkê de ku em li ser axa Kurdistanê behsa lêkolîn û xebatên li ser mirovnasiyê bikin xebata Mela Mehmûdê Bayezîdî tê bîra meriv û ev xebata bi rûmet û pîroz jî bi navê *Adat û Rusûmatnameê Ekradiye* ye. Em li ser navê pirtûka ku Bayezîdî nivîsandiye van agahiyan bidin: “Di serî de, ku bala xwendevanan dikişîne, navê berhemê bi xwe ye *Adat û Rusûmatnameê Ekradiye*, ango dab û neritîyên Kurdên Koçer.

Adat, peyveke Erebi ye; yekjimara wê adet e ango dab û neritî.

Resûmatname, peyveke ji risûmat a Erebî hatiye, ku bi koka xwe rusûm e û yekjimar wê resm e ku ji wateyên wê; qa'ideyên jiyânê û rabûn û rûniştin e. Di Erebî de piraniya resm, risûm e, dema dibe rusûmat, ew piraniya piraniyê bi xwe ye, yani koma komê ye. Resm û risûm wateya wêne jî didin, ango wêneyê ku şewekarek bi rengan yan jî bi qelemê çêdike. Lê li vir wateya wê şeweya jiyânê ye, tabloyeke panoromayî jî jiyana gelek re ye.

Name, bi zimanê Kurdî û Farisî ye, weke paşek li risûmatê zêde bûye û risûmat û name bi hev re peyveke bihevxiştî saz kirine, ku di wateya kitêba adetên de ye.

Ekradiye, ji zimanê Erebî hatiye. Di jêderên Erebî de navê Kurdan ne Kurd e belê Ekrad e, herwiha di berhemên Erebî yê klasîk de, Ekrad bêtir wateya Kurdên koçer dide ku mebesta Bayezîdî bi xwe jî ji wê peyvê Kurdên koçer in.

Di wergerandinê de, me peyv wek Kurd hişt lê her mebest dimîne koçer. Bi vî awayî navê berhemê bi Kurdî dikare wisa bêje: Dab û Neritî, Tevger û Şeweyên Jiyana Kurdên Koçer. Lê ji bo ku nav ne dirêj be, “Adetên Kurdan” li şûna “Adat û Resûmatnameê Ekradiye” wê baştir be. Çi ku Bayezîdî di nav re behsa adetên Kurdên şarnişin û bajarî jî dike¹

Mela Mehmûdê Bayezîdî di vê xebata xwe ya pîroz de yê ku piranî li ser disekine û me agahdar dike ev in: Peywendiyên eşîrî, berdêli, tektîkên şer û cengê, mesela namûsê, reşgîrêdan, şîngirtin, qedrê jinê, jinxwestin, qelen û dîyariyên dawetan, hikumdariya axayan û hwd. Di warê mirovnasiyê de Bayezîdî li Kurdistanê deriyê yekem vekirîye.

1 Mele Mahmûdê Bayezîdî, *Adat û Rusûmatnameê Ekradiye*, (Latînîze: Jan Dost), Weşanxaneyê Nûbihar, Stenbol, 2012, r. 25-26.

Jêdera duyem jî xebata Şerefxanê Bedlîsî ye ew jî *Şerefname* ye. Şerefname yekem berfirehtirîn diroka Kurdistanê ye ku ji aliye Kurdan bi xwe ve hatiye nivîsîn. Şerefxan di vê berhema xwe de girîngî daye sîstema feodal a Kurdan ku sîstema mîrekiyan e. Ev kitêb dokumantasyona diroka dirêj a tekoşîna Kurdan a ji bo dewletbûnê ye. Çîroka jiyana Şerefnameyê hêj nehatiye vegotin. Diroka vê diroke, hem modela hukumdariya kapîtalîst û hem jî modela feodal ronî dike. Di serdema pêş-modern de, Şerefnameyê, di nav rêveberên mîrekiyan de hisa aidbûna Kurdistanê pêş xist. Wisa xuya ye ku gelek rêveberan ew kitêb ne tenê bi qawlê xwendineke sade xwendine, wan Şerefname kirine dirokeke zindî û berdewama desthilatiya dewletê.²

Şerefname ji çar beşan pek tê. Şerefxan dibêje: “Sefheya yekê di derbareyê serpêhatiyên fermanrewayên mezin ên Kurdistanê de ye ku alaya seltene û serxwebûniyê bilindkirine û diroknivîsan ew di rêza siltanan de hesibandine.” Ji bo sefhaya duduyan jî dibêje: “Di derbareyê serpêhatiyên fermanrewayên mezin ên Kurdistanê de ne ku her çendî negihîştine dereceya serxwebûnekê temam, wan bi xwe jî xwe hukumdar ne hesibandine, lê di serbestî û azadiyê de gihîştine dereceyek wisa ku hinek ji wan li ser navê xwe sikke lê dane...” Ji sefhaya sisêyan re jî dibêje: “Di derbareyê hinek mîr û fermanrewayên din ên Kurdistanê de ne.” Sefheya dawiyê ya çaran jî di derbareyê mîrekiya bav û kalên xwe ya Bedlîsê de nivîsandîye. Şerefxan yekem kes e ku sînorê Kurdistanê yê coxrafîk kêşaye û bi awayekî vekirî daye xwiyakirin, dîsa yekem kes e ku bi awayekî zelal behsa qewmîyetê, his û ruhê Kurdayetiyê kiriye.³

2 Art Rengin, *ŞEREFNAME Î TABLOYÊN WÊ YÊN MINYATÛR*, <http://www.avestakitap.com>. (Gihanî: 21.04.2015)

3 Bedlîsî, Şerefxan, *Şerefname Diroka Kurdistanê*, (Werger: Ziya Avci) Weşanxaneyê Avesta, Îstanbul, 2007, rp. 93-98.

Di Herema Rojhilat û Başûrê Rojhilat de gelek komên qewmî bi hev re jiyanêke çandî, olî, aborî hwd. derbas kirine. Ev cure jiyana wan di nav xebatên antropolojîyê de cih digre. Herwiha wek bajarên di Amed, Sêrtê de komên nijadî yên cuda di navbera xwe de ketine berberîyeke çandî, olî, aborî; ew berberî jî dikeve xebata qada antropolojîyê. Wekî mînak li bajarê Mêrdînê ‘ereb, kurd, êzîdî, suryanî û keldanî bi hev re jiyane. Ew jî bi çandî, siyasî, olî, aborî hwd. di nav koman de berberîyekê derdixe holê.

Di nav wan koman de şerê ku diqewime di asteke zanistî de lêkolîner û nivîskar hene. Yek ji wan jî Çakır Ceyhan Süvari ye. Xebata wî ya herî girîng li ser Ezîdiyan e. Di vê pirtûka bi navê “Et-nodînsel Bir İnanç Olarak Ezidilik” de li bajarên Êlih, Merdîn û Rihayê lêkolînek pêkaniye.

Di derbareyê van herêman de xebateke din jî heye ew jî ya Ramazan Aras bi navê “Şeyh Seyda’nın İslahat Hareketleri ve Değişen Müslüman-Hristiyan İlişkileri” ye. Di vê pirtûkê de di Bakurê Kurdîstanê de di qada antropolojîya civakî de olên cuda çawa bi hev re berberî kirine, çawa bi hev re jiyane û piştî van berberîyan çawa bi hev re cuda bûne... nivîskarê vê pirtûkê jî li ser van mijaran sekiniye.

Li vê heremê lêkolîner û pirtûkên navdar yên taybetî ku em minak bidin ev in:

1- Suavi Aydın, Süha Ünsal, Kudret Emiroğlu, Oktay Özen, *Mardin Aşiret Cemaat Devlet*, weşexaneyê Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

2- Martin Van Bruinessen-Hendrik Boeschaten, *Evliya Çelebi Diyarbakir’de* Weşexaneyê İletişim, Ankara, 2009.

3- Ercan Çağlayan, *Cumhuriyetin Diyarbakır da Kimlik İnşası 1923-1950*. Weşexaneyê

İletişim, Ankara, 2014.

4- Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, Weşexaneyê İletişim, Ankara, 2013.

5- A.H. Layard, *Ninova ve Kalıntıları*, Weşexaneyê Avesta, İstanbul, 2000.

6- Lale Yalçın Heckman, *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, Weşexaneyê İletişim, Ankara, 2012.

7- Ramazan Alan, *Gelinlikler Kaçakçılar ve Mahkumlar Türkiye-Suriye Sınırında ve Sınır Bölgesinde Hafıza, Kimlik, Aidiyet ve Mekan*, M.A.Ü. Bilimsel Araştırma Projesi – 2012-2014.

Ji bilî van tiştên me gotî, mirovnasî tenê bi beşa civakî ve bisinor namîne; antropolojî, li bajarê Wanê li Zanîngeha Yüzüncü Yılê di beşa fizikî ango paleoantropolojîyê de roleke çalak digre. Di navbera salên 1997-1998 de bi kolandina xebata kela Wanê, di kolandina vînerîna Sevin.V. Özfırat, A. Kavaklı de li kolandina Wan Altın-tepe (Girazêr) nekrepola Urartuyan de li vê herêmê di derbarê dîroka mirovahiye de xebatên girîng hatine meşandin.

Di Herêma Rojhilat û Rojhilata Başûr de tê zanîn ku mirovnasî jî bo xebatên çandî û kevneşopî re qadeke vekirî ye. Mirovnasî di qada cîhanî de û bi awayekî fireh tê nas kirin û di gelek qadên xebatên zanistî de jî cîh digre û her tim pêş dikeve. Lê mixabin di Bakurê Kurdîstanê de mirovnasî zêde nayê naskirin. Ji bo mirovnasiyê qada xebatê nayê vekirin û li ser vê zanistiyê jî nayê rawestandin. Ji bo vê yekê jî xwendevanên vê beşê piştî ku ev beş qedandin bêkar dimînin. Bêguman ne-naskirin û pêşneketina vê zanistiyê, ji bo herêma me, ji bo geşedana mirovatiyê, ji bo xwenaskirina mirovatiyê kemasiyeke gelek mezin e.

Di Kurmancî de Daçeka “Wekî” û Hemwateyên Wê

Mem Artemêt

KURTE

Wekî ku tê zanîn carna di zimanan de herf an jî tîpek jî qîmeteke heyatî nîşan dide û ew tîp di zimên de dibin stûnên girîng. Îcar rewş di tîpekî de wiha be çima ev girîngî ji bo peyv, gîhanek an jî daçekê derbasdar nebe?

Carna di nivîsekî de nebûna daçekê wê nivîsê bêtehm û bêçêj dihêle. Di vê derê de divê mirov bi daçekan ve nivîsên xwe xurt bike û nivîsa xwe li ser zemînên qewî û berk ava bike.

Bêjeyên ku em di kurmancî de, di bin sîwana daçekan de li ser hûr dibin mijareke berfireh e, em ê di vê nivîsa xwe de hewl bidin ku li ser daçeka “wekî” û hemwateyên wê rawestin û hingî ji destê me bê em ê ji edebiyata klasîk, ya nûjen, stran û qaydeyên gel jî sûdê wergirin û vê mijarê bi zelalî raxine pêşiya we.

DESTPÊK

Ziman tovên neteweyî ên ku di zeviya welêt de hatiye reşandinê ye, destpêka nasnameyê û sedema heyîna mirovayetiye ye û heyîna gelan girêdayî zimanê wan e. Li ser rûyê dinyayê bi sedan ziman hene ku dijîn û hinek jî di sekereta mirinê de ne û hinek jî digel hemû astengiyan serî li kesî netewandiye, hebûna xwe diparêze û ji nû ve aj dide şîn dibe. Erê yek ji wan zimanan jî kurdî ye. Zimanê Kurdî jî digel hemû pêlên pirçiqandin,

asîmilasyon, pişaftin, înkarkirin û neqebûlkirinê jî bi bejna xwe ya tîtalî li ber xwe daye ta gihaye roja ku em tê de dijîn, bêguman divê gelek xebat û lêkolîn li ser kurdî bê kirin da ku kurdî pêş keve û xwe bigîhîne zimanên dinyayê yên pêşketî

Daçeka “Wekî” û Hemwateyên Wê

Wekî ku tê zanîn daçeka wekî û hemwateyên wê bi rêya şibandinê têkiliyê di navbera du tiştan de pêk tînin û ev mijar di kurmancî de digel berfirehbûna xwe mijareke kêmmayî ye, me jî xwest ku daçekên şibandinê di bin sîwana “Di kurmancî de daçeka wekî û hemwateyên wê” de binirxînin û vê kêmasiya di vê qadê de hingî ji destê me tê zelal bikin. Niha em ê daçekên şibandinê bi berfirehî, bi mînakên edebiyata klasîk û nûjen, jiyana rojane û qayde û stran ve li ser mijarê hûr bin.

Daçekên Şibandinê

Daçekên şibandinê di zimên de erka şibînê pêk tîne û navbera du tiştan de eleqe û pêwendiyê datîne.

1-Wek, wekî, weke, weka, weku(ev daçek di qadeke berfireh de tên bikaranîn)

*Bihar hatiye b’çol û ber û behrê/ciwanî jî **wek** bihar tê û diçe(Baba Tahîrî Ûryan, Dubeytî-Wergera Sabah Kara)

***Wekî** çiyayên asê bû ew mirovê qerase.

*Ne ku b'tehlî û dilrehetî û gazind /
Wekî zarokê bêeqî û neguhdar(Ji edebiyata klasîk)

***Weke** merivan bi axiviya dê mesele me-
zin nebûya.

***Weka** hûtên binê behrê dixwar.

*Şêremêrek bûm, dilê min nizanî /
Ecel **weku** şêr bi min êrîş anî(Baba Tahîrî Êryan,
Dubeytî)

2-Mîna, mînanî, mîta.

*Bi îskeîskeke zengarî **mîna** guran tim
dizûrriyam(Ji edebiyata modern: Rênas Jîyan-Jan-
ya)

***Mîna** zarokan hewceyî hezkirinê bû.

*Serê memika sor û spî ne / **mînanî**
fîncanê ferfûrî ne (Ji strana têtî-Dengbêj Îhsanê
Mûşê)

***Mîta** pişikî mîremir neke, pak xeber
de lo!(Ji herêma Serhedê)

3-Nolanî, nolî, notilî, notla, nota

*Malava **nolanî** du dêwan dixwe.

*Ger tu yê **nolî** cara din bikî, qet neyê
baştir e. -Ji leca(şêrê devkî) du hevalan-

***Notilî** gerestêrkeke wenda ye Wan, mî-
rov jê têt nabe.

***Notla** camêran rûnê, ev der ne
dîwanxaneyê bavê te ye.

*Kuro ma min ji te re negot, **nota** kalikê
xwe Sidîq derewan neke?(di herêma Serhedê de ji
devê kalemêrekî)

4-Fena, fenanî, fina (Ev daçeka zêdetir
li herêma Riha û Amedê têt dîtin.)

*Tu kes **fena** kurdan mêvanperwer nîne,

hetanî goreyên xwe jî didine mirov.(Ji wergerekê)

***Fenanî** nukilê du kewaye / **fenanî**
cara xwe girêde bi qayde ye.(ji strana Têtî ya ku
Dengbêj Îhsanê Mûşê dibêje)

*Çavên te **fina** bîrên reş û tarî ne/wek
bahozên cemseyî ne.

5-Şubî, şuphî, şubetî (Bi taybetî li
herêmên Bahdînan û Colemêrgê)

*Lew zer **şubetî** bih im/lew zerê şubetî
bih im. (Ji dîwana Feqiyê Teyran)

***Şuphî** deryayekî ye ev çavkanî, divê
em sûdê jê wergirin.

*Kes neşê **şubî** Colemêrgiyan şêr biket.
(Ji devê Geveriyekî)

6-Qaydê

***Qaydê** mezinan gotî; dê ewladê xwe
diavêje vî zemanî.

***Qaydê** nêçîrvanê ku li benda nêçîrê be
li pey firsendeka keys bû.

7-Bîna

*Ger tu yê **bîna** merivan bixebitî, were
dest pê bike.

***Bîna** mindalên ber şîr im, hewceyî hez-
kirina te me.

8-Cêla (Ebex, Erdîş, Panos)

*Li wê eşîrê bawer neke, **cêla** Romê
xaîn in.

***Cêla** sa(seyan, segan)neke ewtinî, tu
kes guh nade te.

9- Werga

***Werga** însanan bixwaze.

**Werga* keran nezirre hêj zû ye.

10- Layî

*Zilamekî *layî* şêran bû, serî li tu kesî neditewand.

*Ew Filîtê Quto bû *layî* kelheyekî, *layî* çiyayekî û *layî* sed mêran bû.

11-Wey (Şirnex)

*Yên *wey* Berken Bereh stûna vê edebiyatê ne.

**Wey(i)* te jî gotî wext dereng e.

*Ma dinê de heye *wey* Kurdistan welatê xweşik?

12-Qewlê

**Qewlê* mezinan gotî; Ranezê newalên kûr nebîne xewnên dûr.

**Qewlê* neynikê dibirûsî (dibiriqî) serê wî yê keçel.

**Qewlê* Botaniyên me gotî; Ez dexîlê te me.

13-Manendî

*Safî şemirand vexwarî durdî / *Manendî* durrê lîsanê kurdî.

*Dilê min *manendî* şikeftên kûr mezin û bêdawî...

*Hewceyî te me evînê *manendî* mîsalê zaroyên berpêşîr.

ENCAM

Wekî ku me di destpêkê de jî destnîşan kir, carna herf û tîpek jî di zimên de roleke heyatî dilîze. Di zimanên de bikaranîna daçekan yek ji rêyên qewîkirin û xurtkirina vegotinê ye. Wekî ku

me dît di kurmancî de nêzîkî sîh daçekên şibandinê hene û yên ku me tev li vê nivîsa xwe nekir û yên di herêmên cuda de tên bikaranîn jî hene (Notil, wehey, fînanî û hwd.) Me ew daçekên şibandinê û digel van hin daçekên din jî bo careke din hîşt û em ê di nivîseke din de bi berfirehî û dewlemendî qala wan jî bikin.

Bi kurtasî em dikarin mijara xwe wiha biencimînin; mijara daçeka bi serê xwe hewceyî lêkolîneke dûr û dirêj e. Me hewl da ku di vê xebata xwe de hin daçekên şibandinê raxine berçav û jê haydar bin, helbet di herêmên cuda de form û bikaranînen din jî hene û jimara wan jî ne kêmtir in, lê yên ku di destê me de hebûn bi van re sînordar e mixabin û wekî dawî em ji mijarê pê dizanin ku mijara daçeka di kurmancî de cîhekî xweser digire.

Têbinî:

1-Her çiqas me jî bo daçekên wekî û wekuyê çavkanî nîşan dabe jî ev daçek rasterast ji nivîsên Baba Tahirê Uryan nehatiye girtin û ji wergera ku Sabah Kara kiriye hatiye girtin.

2-Gelek mînakên ku me dane ji devê gel Herêma Serhedê û di nav axaftinên ku em bûne şahid de hatiye girtin.

3-Hin daçekên ku di vir de wekî mînak hatine nîşandan ji stranan hatine girtin.

ÇAVKANÎ

Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, j.1, Çile 2015.

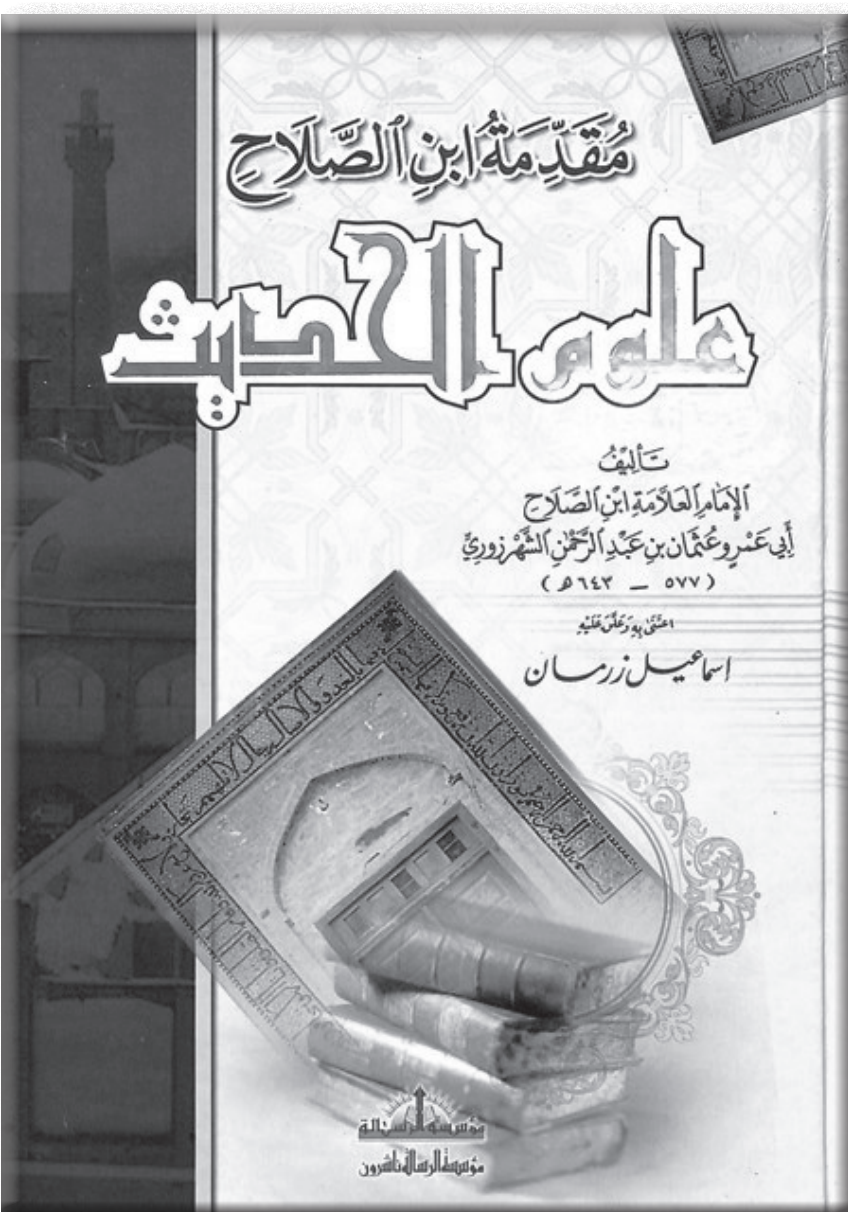
Farqînî, Zana, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, Stenbol, 2004.

Kara, Sabah, Dubeytî(Baba Tahirê Uryan) Weşanên Nûbihar, Stenbol, 2012.

Tan, Samî, *Rêzimana Kurmancî*, Weşanên Enstîtuya Kurdî, Stenbol, 2011.

Îbnî Selah El-Kurdî (577-643)

Ehmed Kirkan

Nameye nê zatî, Ebû Amr Usman lajê Evdirehmanî lajê Usmanî lajê Mûsayî Ebû Nasr Kurdî û Şehrezorî yo. No merdim bi naznameyê “Îbnî Selah eş-Şerxanî” ya meşhur o. Îbnî Selah serra 577 de dewa Şerxan de ameyo dunya ke na dewe dewêka Erbilî ya û mintiqaya Şehrezorî ra nêzdî ya. No merdim dewrê xo de îlmê hedîsî, tefsîr, fiqh û îlmê rîcal de sey îmamî ya qe-bul beno. No merdim zaf îlman de wayîrê zanayîşî yo.

Îbnî Selahî perwerdeyê xo yo sifteyîn babîyê xo ra girewto. Babîyê Îbnî Selahî zî mîyanê kurdan de şêxêko meşhur bîyo. O semed Îbnî Selahî perwedeyê xo yo sifteyî keye de dest pêkerdo. Îbnî Selahî badê cû seba îlim girewtîşî zaf cayan ra gêrayo. Îbnî Selahî, Îbnî Semînî ra îlmê hedîsî girewto ke no merdim yanî Îbnî Semîn îlmê hedîs de zaf zanayêko girs o. Îbnî Selahî nê merdimî ra ders girewto. Îbnî Selah seba îlmî şîyo Musul û uca de wendekarîye kerdo. Dima Îbnî Selah şîyo Şam û uca de Medreseya Nasirîye de wendekar bîyo. Îbnî Selah badê cû şîyo Qudus û Heleb, nê cayan de hem ders wendo û hem zî ders dayo wendene.¹

Gama ke Melîk Eşref lajê Melîku'l-Adîl lajê Eyûbî Şam de Daru'l-Hedîs awan kerdo, Îbnî Selahî ewtîya de ca girewto nê sazgehî de îlmê hedîsî ser o ders dayo. Îbnî

¹ Muhemed Emîn Zekî Beg, *Meşahiru'l-Kurd û Kurdistan*, Td. Muhemed Elî Ewnî, Daru'z-Zeman, Dimeşq, 2006, r. 77

Selahî îlmê hedîsî ser o “Muqedîmetu’l Îbnî Selah” cû kitabêk nuştî. No kitab mîyanê zanayanê hedîs de zaf kitabêko meşhur o. Bê nê kitabî Îbnî Selahî ser ruknê hecî û sewbîna îlman de zî kitabî nuştê.

Îbnî Selah deme xo de îmamêko gird, feqîh, muhedîs, zahîd û mamosteyêk bî. Îbnî Selah Dimeşq/Şam xo rê sey wetenî ya qebl kerdbî. Îbnî Selahî seba ders girewtene heta Xorasan şî bî labelê reyna zî agêrabî Dimeşq û uca de mendbî. Nê merdimi zaf merdiman ra hedîs girewto û zaf merdiman zî Îbnî Selahî ra hedîsî girewtê. Aye semed ra kes eşkeno vajo ke Îbnî Selah seba îlmê hedîsî zaf merdimêko baş o.²

Îbnî Selahî hurdîyeya xo de kitabo pîroz ezber kerd tepîya zaf îlmana eleqedar bîyo ke no halê ey demo dimayên de sebebe meşhur bîyayîşê ey bîyo. Vere-verkan Îbnî Selah goreyê mezhebe şaffîyan fiqhî bander bîyo. Îbnî Selah tena îlmê hedîsî de nê fiqhî û zîwanê erebkî de zî alimêko baş o. Îbnî Selahî demeyêk Qudus de Medresetu’l-Selahîyye de mamostayîye kerda. Labelê demeyêk dima Îbnî Selahî Qudus terk kerda û agêrayo Şam medreseya ke newa abîyaya Medresetu’l-Rewahîyye de mamostayîye kerda.³

Melikê Eşrefî çaxo ke Daru’l-Hedîsê Eşrefîyye Şam de awan kerd, Îbnî Selah sey îdarekerdox uca rê tayin kerd. Îbnî Selahî zî heta soyinê emrê xo uca de no wezîfe îfa kerd. Yanî kes eşkeno vajo ke heyatê Îbnî Selahî girêdayeyê suka Şam î yo. No Daru’l-Hedîs warê xo de zaf muhîm o. Îbnî Selahî ewtîya de Buxarî, Muslîm, Beyhaqî ûsn kitabî daye wendene. Îbnî Selah heta mergê xo ewtîya de tesnîf û îmlayê hedîsana meşxul bîyo.⁴

Goreyê çimeyanê tarîxîyan Îbnî Selah zaf merdimêko wakûr, giran, abîd/îbadetkerdox û wayîrê îtîbarî bî. Dewro ke Îbnî Selah tede

ciwîyayê zaf dewrêko tewlîhew bî a semed ra Îbnî Selah felsefe ra û munaqeseyê felsefeyî ra dûrî vinderto.⁵ O dem de kitabê felsefeyê yunankî hetê ereban ra ameyî açarnayene. Konjokturê sîyasî zî zaf xirab bî. Ge-ge alimî seba munaqeseyanê teorîkan pê kufra îtham kerdê o semed ra Îbnî Selah no tewir munaqeseyan ra dûrî vinderto û tena kare xo ya eleqedar bîyo. Îbnî Selahî goreyê bawerîya ehle sunetî hereket kerdo û fiqhê xo zî na bawerî ser o tesis kerdo.

Îbnî Selah îlmê hedîs de raste-rast merdimêko baş o. Labelê reyna zî seba fikranê ci hetê aliman ra zaf rexne bîyo. Kes eşkeno vajo ke her çiqas nê alimî Îbnî selahî rexne bikerê zî Îbnî Selah nînan ser de zî zaf tesîr kerdo. Alimê îlmê hedîsî el-Esqelanî û sewbîna aliman fikranê Îbnî Selahî ser kitabî nuştê. Goreyê Îbnî Selahî îlmê hedîs de bere îctîhadî, yanî goreyê fikre xo qerardayîşî, gêrîyayo. Labelê alime sey el-Îraqî, el-Esqelanî û Îbnî Kesîrî nê fikrî qebl nêkenê, nê fikrê Îbnî Selahî rexne kenê. Labelê ganî kes vajo tesîrê fikranê Îbnî Selahî sewbîna aliman ser o zaf esto û Îbnî Selah sey alimêko girsî ya qebl beno.⁶

Îbnî Selahî zaf waran de zaf eserî nuşte ke nê eseran ra her yew warê xo de sey eserêko abîdewî yo. Ma nika tîya de nameyê tayê eseran dane:

- **Muqedîmetu’l Îbnî Selah:** No eserê Îbnî Selahî îlmê hedîs û xususen zî îlmê ûsulê hedîs ser o yo. No kitab şeştî û panc beşê û nêzdîyê di sey rîpel o. No kitab de Îbnî Selah heme muşkilanê îlme ûsulê hedîsî çareser keno. Nê beşan de Îbnî Selah termanê ûsulê hedîs ser o vindeno. Îlmê ûsulê hedîs de mijarê sereke

2 Îbnî Selah, *Muqedîmet’l Îbnî Selah el-Kurdî*, hadrekerdox; Evdilhemîd el-Hîndawî, Mektebetu’l-Esrîyye, Beyrûd, 2005, r. 4-7

3 Trîfa ehmed Usman el-Berzencî, *Îshamatu’l-Ulema’î’l-Kurd fî Bîna’î’l-Hedaratî’l-Îslamîyye*, Daru’l-Kutubî’l-Îlmîyye, Beyrûd, 2010, r.200-204

4 Mehmet Özgenel, *Bir Kriz Dönemi Âlimi Olarak İbnu’s-Salâh ve Eseri Ulûmü’l-Hadisî*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15 / 2007, r. 55-68

5 M. Yaşar Kandemir, *İbnî Salah Eş-Şehrezorî*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2000, r. 198-200

6 H. Musa Bağcı, *Hadis Çalışmalarının Gerileme Dönemlerinde Hadiste İctihad Kapısının Kapatılması Sorunu*, Kutlu Doğum Sempozyumu – 2001, Ankara, 2003, r. 569-570

ke sey sened⁷, metîn⁸ û rawî⁹ ser o vindeno û nînan raste-rast bi şeklêko baş tarif keno. No kitab medreseyan de û unîversîteyan de sey kitabe dersî ameyo wendene û hîna zî waneyêno.

No kitab demo ke îbnî Selah Daru'l-Hedîs de sey îdarekerdox wezîfe kerdo, wendekaranê xo rê sey darsa dayo. No kitab çar serran de ameyo nuştîş. Yanî kes eşkeno vajo ke no kitab sey notê dersan hadre bîyo û dima sey kitabî ya neşr bîyo. No kitab de Îbnî Selah ûsulê îlmê hedîs de neweyî ano û nê ûsulê xo kitab de tetbîq keno. Mesela Îbnî Selah no kitab de sened terk keno û mabênê şîroveyanê hedîs de yewî tercih keno. Reyna no kitab de Îbnî Selah melumatanê alîmanê verênan hîna bisîstem dano. Tarîfê terman no kitab de hîna eşkera û akerdeyo. No seba alîman û wendekaran zaf çîyêko baş o. Çünke raste-rast tradîsyonê medreseyan de ge-ge şerhe yew kitabî, kitabî ra hîna zor û zehmet beno.¹⁰

Îbnî Selah kitabe xo de babetan sey sernameyan gêno û bi no şekla her babetê sey binbeşê îlmê hedîsî qebul keno. Goreyê nê sîstemî Îbnî Selahî kitabe xo şeştî û panc beşe rê teqşîm kerdo.

Kitabe Îbnî Selahî seba îlmê ûsulê hedîsî sey destpêk o aye semed ra Îbnî Selahî kitabe xo sey “muqedîme” name kerdo. Îbnî Selahî kitabe xo de beşa vîst û heşt de ney qebul keno. No namekerdiş amacê nusîyayîşê kitabî û şêligo hedef yê kitabî eşkera keno.¹¹

No kitab hetê Îmam Newewî ra ameyo kilm kerdene ke no hal zî seba qîymetê kitabî nîşanêk o.¹²

7 **Sened:** Rêzila ke heta pêxamberî îfade kena. Yew hedîs de sened zaf muhîm a. Sened pêt nêbo, hedîs nêna qebul kerdene.

8 **Metîn:** Metîn hedîs bi xo îfade keno. Raste-rast ma ne sened ne zî rawî ser o vinderênê û tena metînî sey hedîsî ya qebul kenê. Her çiqas no halêko xelet boz î tena metîn waneyêno.

9 **Rawî:** Merdimo ke hedîs rîwayet keno sey rawî ya name beno.

10 Özşenel, çc, r. 58-59

11 Özşenel, çc, r. 59-62

12 Özşenel, çc, r. 64

- **Sîyanetu Sehîhî Muslîm:** Nê kitabî de Îbnî Selah şerhe Sehîhê Muslîmî, ke şeş kitabê hedîsan ra yew o, şerh keno û derheqê ney de melumat dano. Kitabe Muslîmî kitabanê hedîsan mîyan de kitabêko zaf meşhur û namdar o.

- **Mîsbahu'l-Mîkat fî'l-Ehadîs**

- **El-Emalî**

- **El-Ehadîsu'l-Kullîye:** No kitab sey çewres hedîsî ya hadre bîyo labelê emrê Îbnî Selahî ney rê qîm nêkerdo û verêtemam bîyayîşê kitabî wefat kerdo. Badê cû Îmamê Newewî nê kitabî rê şîyê heb hedîsî zêde kerdê û no kitab bi nameyê xo ya neşr kerdo. Yanî çewres hedîsê Îmamê Newewî eslê xo de kitabe Îbnî Selahî yo. Labelê lîteratur de qeydêko ewnayîn çin o.¹³

- **Şerhu'l-Muşkîlî'l-Wasît**

- **Fetawayî Îbnî Selah**

- **Tabaqatu'l-Fuqehaî'ş-Şaffîye**

- **Rîsale fî Nesebî Resulîllah we Mewlîdîhî**

- **Edebu'l-Muftî we'l-Musteftî**

- **Rîsale fî'r-Ru'ya**

- **Fewaîdu'r-Rihle¹⁴**

Îbnî Selahî zaf wendekarî resnayî ke nê merdimî îlê hedîs de zaf cayêko muhîm gênê. Nê wendekaran ra tayê ci: Kemal İshak el-Maarî, Şemsuddîn İbn Nûh, Takîyyuddîn İbnî Rezin, Kemaludîn Sellar, Ebû Şame el-Maqdisî, Kemal et-Tiflîsî, İbn Xelikan, Alî b. Muhammed el-Yûnînî ûsn nînan zaf alimî resnayê.¹⁵

Îbnî Selahî heme emre xo rayîr de îlmî de xerc kerdo û bê îlmî sewbîna çîyêka meşxul nêbîyo. O semed ra Îbnî Selah heyatê xo de zaf eserî dayê û îlmê ûsulê hedîs de rayîrêka baş akarda. Îbnî Selah serra 643 de Şam de wefat kerdo û uca de defin bîyo.

13 Kandemir, çc, r. 200

14 Kandemir, çc, r. 200

15 Özşenel, çc, r. 57

Kurtejiyana Ehmedê Xanî

Ahmed Öner

Ehmedê Xanî di warê mesnewiyên evînî û mesnewiyên didaktîk ên derheqê ferhengnasî yên kurdî-erebî, zanîstên dînî û tesewîfî de bingeheke zexm avêtiye û digel “**Herîrî**” û “**Mela**” û “**Feqî**” edebiyata kurdî a klasîk saz kirine. Wekî Xanî di vê sedsalê de Şêx Şemsedînê Qutbê Exlatî, wekî şêxekî terîqeta **Xelwetî** di warê helbesta tekyayê û remzî de pêşengî kiriye. Lê ji bîlî **Xanî** û **Xelwetî** hinek nûnerên di yên edebiyata kurdiya kurmancî yên di warê nezmê de wekî Remezanê Cizîrî, Axaokê Bêdarî, Xalid Axayê Zêbarî(Laxer) û Mela Remezanê Ebbasî jî derketine.

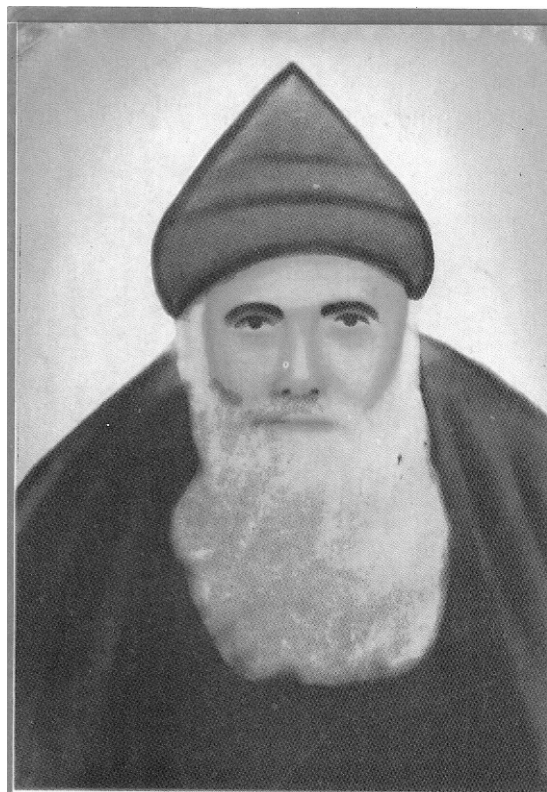
Zanyariyên Nasnameya Ehmedê Xanî

Ehmedê Xanî di sala 1651ê de li Bazîdê hatiye dinyayê. Cihê ku ji dayîk bûye tam ne diyar e. Li gor gelek lêkolîner û nivîskaran, ew ji êla Xaniyan bûye. Li ser cihê vê êlê dîtînen cuda hene. Li gor van dîtînan, cihê vê êlê îro ji Cizîra Botan heta derdora Wanê(Cizîr, Wan, Bazîd û Hekarî) tê guhertin. Wî bi xwe di berhema xwe ya bi navê Nûbiharê de tarîxa jidayîkbûna xwe wiha aniye zimên:

Lewra ku dema ji xeybê fek bû

Tarîx hezar û şêst û yek bû

Aleksandir Jaba di derheqê Ehmedê Xanî de gotiye: “Şaîrê pêncê jî Ehmedê Xanî ye. Eslê wî jî, ji tayîfeyê Hekariyan ji eşîreta Xaniyan e. Bi xwe hatiye Bazîdê, di tarîxa hezarê da tewetin kiriye. Û di zimanê erebî û farisî û tirkî jî qewî mahir û sahbê îrfan e. Û ji şîrayê di Kurdistanê hemûyan jî meşhûr û faîq e, belkî ji hemû şîeran meqbûl û memduh e. Û di hezar û şêst û sê da jî merhûm

مؤلف نوبهار الشيخ أحمد خاني

Şêx Ehmedê Xanî

bûye û di nêv Beyazîdê da mizgeftê jî bi navê xwe bîna kiriye. Û bi xwe jî li kenarê mizgeftê medfûn e.»

Peyva Xanî eşîra wî nîşan dide. Eşîra Xanî eşîrek ji eşîrên herêma Hekkarî ye. Malbata Xanî di sedsala XVan de ji herêma Hekkarî pêşî koçî Wanê, herêma Xoşabê kirine, piştî demeke dirêj jî ji ber arîşeya şerê osmaniyan û îraniyan koçî Bazîdê kirine. Navê bavê Xanî, Mela Îlyas, diya wî jî Gulnîgara qîza Qerexan e. Bavê wî Îlyas û birayê wî Mela Qasim wekî katibe (debir)

dîwana mîrê Bazîdê wezîfe kirine. Xanî jî piştî wan di dema mîr Mihemed Pirbelalî de ev wezîfe domandiye.

Malbata Ehmedê Xanî

Di pirtûkê de li ser esasê belgeyên nediyarkirî nivîskar Varlı dinivîse ku malbata Xanî bi eslê xwe ji **Xana Sêgundan** e a ku bi Çelê(**Çukurcayê**) ve girêdayî ye. Û ew dinivîse ku di "**Quyûdê Qedîm**" ên osmaniyan de ên ji wê demê mayî, navê gundê Xanê derbas dibe. Malbata Xanî berî jidayikbûna wî di dewra bapîrên wî de ji wê herêmê bar kirine, piştî hin qonaxan- wek Xoşeba ku gîredayî bajarê Wanê- li herêma Bayezîdê bicîh bûne. Li gor Qanatê Kurdo "Nave bavê Ehmedê Xanî Îlyas e; ew ji qebîla Xaniyan e; qebîla Xaniyan, sala 1592 li erdê Bazîdê cîwar bû".¹

Xana Sêgundan 10 km ji gûndê Gwîzereşê dûr e. Xana Sêgundan gundekî qeza Çelê ye ya bi wîlayeta Cûlêmêrgê ve. Xana Sêgundan zozan e, bajêr nîne.² Xan ser rêya bazîrganî û koçberiya Qefqasyayê ye û wê girêdide herêma Şamê.

Îhsan Cûlêmêrgî jî di meqaleya xwe ya bi navê "Xanê û Xanî" de dinivîse ku Ehmedê Xanî ji gundê Xanê ye û wiha dom dike "Gundê Xanê 40 km li başûrê bajarê Cûlêmêrgê ye û niha ew di nava tixûbê navçeya Çelê(Cukurca) de ye. Di wextê de ji ber hatin û çûna rêwiyan, di navenda sê gundan de xanek(baregaha rêwiyan) hate avakirin, jê re digotin "Xana Sêgundan". Di demeke kurt de, gund, deşt û geliyên deverê **jî paşnavên** xwe ji navên xwe wê xanê wergirtin: Xanî, Deşt Xanê, Geliye Xanê. Niha jî bi wan navan tên nasîn ew cîh û malbat.³

Yek ji eşîrên kurdan jî, eşîra Xanî ye ku wekî 180 mal ji herême koç kirine û li nêzî Xoşabê(Wan) bicîh bûne.⁴

1 Qanatê Kurdo, "Pêşgotina Redaktor" Mem û Zîn, Moskova 1962, r.8.

2 Sadiq Bahaeddîn Amedî, *Hozanvanê Kurd*, Bexda, 1980, r. 39; Îhsan Cûlêmêrgî, *Xanê û Xanî*, r. 78.

3 Cûlêmêrgî, b.n., r. 78.

4 Murat Ciwan, *Ehmedê Xanî Jiyana, Berhem û Bîr û Baweriyên Wî*, Stenbol 1997, r.80.

Ew Xanî berê wek malbateke alim û yê ku ji bav û kalan de fermanrewatî, dîzdarî, qadîtiya hin keleyên Bayezîdê û katibiya mîrên Bayezîdê kirine, mamosteyên(lalayên) mîrzadeyên mîran bûne û di medreseyên bilind ên merkezên mîrayetiyê de midderisî kirine. Wek bavîkek peyda bûne, fireh bûne û pişt re li Bazîdê wek hoz jî belav bûne.

Sadiq Bahaeddîn Amedî, cîh dide nameyeke Kurdekî Hekariyan ku di wextê xwe de şandiye radyoya Kurdî li Baxdayê û gotiye ku Xanî ji Xana Sêmalan e û ev gund di nava hidûdê Hekariyan de ye.⁵

Aleksandir Jaba, di kitêba xwe de cîh dide wê metna kurmancî ya derheqe jiyana Ehmedê Xanî ku mela Mehmûdê Bayzîdê nivîsiye. Jaba ev metin di wê kitêba xwe de kiriye Fransî jî. Mela Mehmûdê Bazîdî di vir de destnîşan dike ku Ehmedê Xanî ji taîfeya Hekariyan ji eşîreta Xaniyan e. Em ji wir fêr dibin ku ev eşîr di sala 1000'ê Hicrî(1592'yê Mîladî de) hatiye Bazîdê, li gundekî nîştacî buye.⁶

Û di sicîlên resmî yê osmaniyan de di tehrîratên wan an belgeyên bi navê "**maliyeden muhawwel**" de gelek agahî ji 1485ê bi şunde li ser kesên naskirî û malbatên bi hêz û xwedan meqam ên Xaniyan hene.⁷

Nivîskar Abdulah Varlı tarîxa barkirina malbata Xanî ji Xana Sêgundan û bi taybetî ya bicîhbûna wan a li Bayezîdê 1460-1465 dide û dibêje li gor rîwayetan, ew bi fermana mîrê Hekariyan Essedudîn Çengzêrîn bi serweriya mezinê Xaniyan e bi navê Mîr Hesên rabûne çûne li devera Daroing-Bazîd-Narîn Qelê bicîh bûne Mîr Hesên bûye mîrê Kela Zêrînak. Piştî Mîr Hesên kurê wî yê bi navê Mîr Silêman dibe serwerê Diza Zêrînak. Piştî mirina wî jî Mîr Ebdurrezaq dikeve şûna bavê xwe û dibe dîzdarê kela Zêrînakê. Ya baş belgekî ew e ku tê zanîn bapîrê Ehmedê Xanî yê dereca pêncê yê bi navê Mîr Ebdurrezaq di sala 1485ê de li Kela Zêrînakê dîzdar û qadî bûye. Ev di secereya hin malbatan de ku dibêjin

5 Amedî, b.n., r.310.

6 Ciwan, b.n., r.67.

7 Abdullah Varlı, *Dîwan û Jinewarî Ya Ehmedê Xanî*. Stenbol 2004, r.119.

em ji Xaniyan tèn, diyar dibe.⁸ Piştî Mîr Ebdurrezaq, Şeyx Ebdurrehman serweriya Kela Zêrînakê hildide ser milên xwe. Piştî demekê di encama hin şeran de ew ji Zêrînakê tê bidûrxistin, di pey re ew li Bazîdê li Qelet Ribat dibe Qadiyê Dizesorê (Îro gundê Ortadirekê ye). Piştî qadîtiya wî bajarî dikeve destê kurê wî yê bi navê Mîr Rostem. Hin pirsgirêkên wê demê rê vedikin ku Mîr Rostem bixeyide, bi xwe dev ji dîzdarî û qadîtiya wî bajarî berde, barke biçê li Qelet Ribat bicî bibe⁹. Di pey re wek malbatî li wî bajarî mane û Eyazê kurê Rostem û Îlyasê kurê Eyaz û kurê wî Qasim (birayê Ehmedê Xanî) û kurê wî Yusif û kurê wî Ehmed li vî bajarî jiyane.

Piştî mirina Mîr Rostem kurê wî Eyaz ketiye şûna bavê xwe, di pey mirina wî re jî kurê wî Îlyas ketiye şûnê. Îlyas bi keça Qerexanê kalikê Mîr Qerebehlûlê Pisyani a bi navê Gulnîgar re zewiciye. Li vir ew bi xizmitî digihîjin mala serwer. Gulnîgar diya Ehmedê Xanî û Qasim e. Piştî mirina Îlyas Qasim dikeve şûna bavê xwe. Piştî wî jî kurê wî yê bi navê Muhemmed, di şûna wî de jî kurê wî yê bi navê Xalid, kurê wî yê bi navê Ahmed. Ev hemû li wî bajarî wek Qadî mane. Giş weke mela hatine naskirin. Ji Eyaz bigre heta Ehmed peyva “Mela” li se navên wan bavan hemiyan jî hebûye.¹⁰

Belgeyek li ser vê malbatê ew e ku Şêx Îlyas di berhema xwe de ya bi navê “**Qisa Şem’ûn**” diyar kiriye. Wî li dawiya vê berheme bi erebî wiha nivîsiye: “**Qed ketebe fî eyyemî dewlet Xanî Xanan el kurd, el-e’del Behlûl el-Pisyani, Îlyas bîn Eyyaz bîn Rostem bîn Şeyx Ebdurrehman el kebîr bîn Mîr Ebdurrezaq. Fî senetî 1063[1652 zayînî].**”¹¹

Ji sicîlên bi navê “Tehrîrat sicîl –Quyudê Qedîmê” yên di sala 1656an de hatine nivîsandin de tê dîtin ku herêm û bajarê Bazîdê ên ku endamên malbatên eşraf, alim û dewlemend qeyd dikirin ku serê wan bijmêrin ji bo bac û qamçûran ji wan bistînin, gelek agahî li ser endamên mal-

batan hene. Di wan sicîlan de hejmara binemalan çawa tê zanîn, hejmara zaran jî nivîsiye. Nemaze di sicîlên serwerî û memûr, hejmara bi tevî nav û bala wan diyar dikin. Di yekê ji wan sicîlan de agahî li ser malbata Îlyas û Gulnîgara Qîza Qerexan hene. Ji wan sicîlan tê fahmkirin ku bi keç û kurên xwe pênc zarokên Îlyas û Gulnîgarê hene: kurê mezin **Qasim**, keça mezin **Perî**, keça navîn **Gulîzer**, kurê piçûk **Ehmed**, keça piçûk **Kitan**.¹²

Perwerdehiya Ehmedê Xanî

Ehmedê Xanî însanekî ne yek alî ye. Belkî jî yek ji xusûsiyetên wî yên taybetî jî ev e. Wî hem di warê dîn û jiyana manewî de hem jî di karên dinyewî de xizmetên baş kirine. Di pirsên dînî û manewî de wî hespê xwe hem meydana dîn de hem di ya felsefeyê de û hem jî di ya tesewîfê de ajotiye. Di kar û barên dinyewî de jî ew ji pirsên îdarekirina dewletê, yên edebiyatê û siyasetê û têkiliyên mîr û jinan bigire heta stêrnasiyê bûye xwediyê gelek fikr û îdiayan.¹³

Medreseya Bazîdê bi navê Sînaniye medreseyeke ku bi rêk û pêk û rêzdar e. Memosteyê vê medreseya bixêr û bereket bavê Şêx Ehmedê Xanî Îlyase kurê Eyaz e. Piştî ku malbata Xanî hatiye Bazîde alîmekî kurd ji nava medreseyên mîran dertê û dibe pêşenge netewewîn û welatparêzên hemî kurdên dinyayê. Şêx Ehmedê Xanî di warê netewiyetê, ilmên dîne îslamê, eqaîd, hedîs, tefsîr, felsefe û hemû şaxên ilimdariyên wî zemanî de feyza xwe ji Medreseya Sînaniye bêhtir, ji medreseyan Xelat, Bedlîs û Ruhayê standiye.¹⁴

Piştî ku bavê wî wefat kiriye, li cem birayê xwe yê mezin Mela Qasim dest bi xwendinê kiriye. Piştî çûye Muradiyê û li wir li **medreseya Gulgûnê** xwendiyê. Li gorî ku tê rîwayetkirin Xanî li **Bazîd, Xelat, Riha û Bedlîs û Xoşebê** jî xwendiyê. Piştî vegeriyaye Bazîdê û ji bo perwerdeyê ji wir jî çûye herêma **Cizîrê**. Herwiha ji mîrektiyên herêmên Behdînan û Serhedan jî ziyaret kirine. Dîsa tê gotin ku ji bo perwerdeyê û berhev kirina ilmê çûye **Bexda û Misrê**, ji bo hecê jî çûye **Hîcazê** û ji bo ku padîşahê Osmâ-

8 Varlı, b.n., r.118-119.

9 Varlı, b.n., r.123-125.

10 Varlı, b.n., r.126.

11 Varlı, b.n., r.129-130.

12 Varlı, b.n., r.173.

13 Ciwan, b.n., r.13.

14 Şakir Epözdemir, *Medreseyên Kurdistanê*, Stênbol 2015, r.89.

niyan re tekiliyê dayne çûye **Stenbolê** jî. Xanî îcazaya xwe li Xoşebê li medreseya **Extaiyyeyê** li cem Mela Camî standiye. Piştî li Bazîdê medreseyek û mizgeftê ava kiriye û heta wefata xwe li vê medreseyê dersdarî kiriye. Berhemên xwe yên navdar û sereke jî li wir nivîsandine.

‘Elaeddîn Seccadî jî “çavkaniyên cûda” jî berhemên Ehmedê Xanî û devê mele Salih li ser jiyana Ehmedê Xanî bi vî awayê didomîne.

Şêx Îlyasê bavê wî gelek sal pêşî hatina Ehmed a dinyayê li bajarê Bazîdê rûniştîye, lê aşînatiya xwe jî ‘eşîreta Xaniyan her dem berneye û li Bazîdê jî her malmezîna bûye. Ehmed di sala 1650’î de tê dinyayê. Dibe nazdarê babê xwe, yekdayê dayika xwe. Wekî yekî jî malbateke dewlemend li jêr çavdêriya babê xwe û xizmetkarên nav malê jî biçûkî ve berê wî jî seriyeke ve didin ser rêya xwendegêhê jî yê din ve ber bi dîwanxanê. Li mektebê dîwanxanê dîwanxanê dîwanxanê danayîyê werdigre, hetta girtir dibe payeya xwendîna wî jî berztir dibe, diçe nava feqîyan jî bo dîwanxanê. Xwendîna berztir di wê dewrê de ew bû ku kesek jê re lê bê, biçe feqîtiyê dîwanxanê serf û nehwe, belaxê û ûsûlê bixwîne. Ji bo Ehmed ev yek lê tê, her li Bazîdê diçe medresa Mûradyê. Muddetê piştî ku li mizgeftê Bazîdê û dor û bera wê dimîne, diçe Urfayê, Exlatê û Bedlîsê, vedigere ‘ilm û zanîna fêr dibe. Li her aliyekî ‘alimekî bi nav û deng heyê jî bo wergirtina ‘ilm û zanîniyê ku ew biçe nik wan. Dîbêjin ku serî li Misrê jî daye. Sadiq Bahaeddîn, navê Sûriyeyê jî li van cihan zêde dike. Di dawiyê de ku ‘îcaza ‘ilmî werdigre, vedigere bo Bazîdê, dest bi dersdanê dike. Ew ‘alimekî şarezayê her ‘ilmekî bûye, bi fermana şahane çûye Babê ‘Alî, Stenbolê.¹⁵

Zewaca Ehmedê Xanî

Li ser ve dabeşe hûr û kûr lêkolîn û lêgerîn hatine kirin. Lê mixabin tu beratek ku bibêjê; Ehmedê Xanî bi keça wî merivî re zewiciye tune. Nasnameya wî ya di weqfê û medrese û mizgeftan de tê xuyan ku mamoste di wan medresên xwe de ders daye û mamostekî kiriye. Ew di jiyana xwe de

qet nezewiciye. Secereyên ku heta dema me tên xwe wek bavik jî birayê Ehmedê Xanî, Mela Qasim tînin ziman û xwarê.

Bi rastî di vê dabeşê de hinek berate hene. Yek daboriya mizgeftê û medresên Xanî hatiye weqifkirin, didin diyarkirin ku zarokên wî tunene. Loma di şertê malxeyî yê wan weqfan de, navê kur û keçên Mela Qasim diborin. Heke jin û zarên Xanî hebûna, li ser Quyudên Qanuna Îslam, divê ku navê jin û zarên wî jî, jî bo malxetiya di wan weqfan de ye diyar bûya.¹⁶

Ehmedê Xanî Debîrê(katibê) Serayê ye

Ehmedê Xanî bi xwe di seraya Bazîde de debîrê dîwanê bû. Xanî, di helbesteke xwe de dide diyarkirin ku ew di Seraya serweriya Bazîdê de debîrvan bûye, her wisa jî tê zanîn ku Xanî dide diyarkirin, bavê wî bi xwe jî di wê Seraya navborî de debîrvan bûye. Karê debîrvaniya seraya serweriya Bazîdê jî bav û kalan jî binemala wî re bi mîratî maye. Debîrvaniya xwe ya di serayê de dide diyarkirin û wiha dibêje:

Ji saz qelem girîftar bûn, bûna sera munşîdar bûn.

Ewan karan jî bab mabûn, lew dîwan da munşî hildan.¹⁷

Xanî bi kurtî di demên **Mîr Mihemedê Pirbela, Mîr Ebdî** (Çolaq Ebdî Paşa) **Mîr Mîrza, Mîr Xelîl, Mîr Îbrahîm û Mîr Mîrza û Mîr Mihemedê Duyem** de debîriya Serayê kiriye. Demê nêzik berî kuştina Mîr Mihemedê Duyem jî mîr xeyidiye û dev jî debîriyê berdaye. Piştî çûye bajarê bi navê Xoşabê li bal Şêx Camî yê Neqşîbendî.

Tê gotin ku piştî di rîya Şêx Camî yê Neqşîbendî re ku bi eslê xwe jî aliyê **Mehabada** niha bû û li aliyê Bayezîdê mudderîsî dikir û şêx jî bû Ehmedê Xanî ket terîqeta wî. Ehmedê Xanî berê şagirdê wî bû û li cem wî xwendibû.¹⁸

¹⁶ Varlı, b.n., r.228-29.

¹⁷ Varlı, b.n., r.220.

¹⁸ Varlı, b.n., r.221.

¹⁵ ‘Elaeddîn Seccadî, *Mêjûyê Edebî Kurdî*, Baxda1952, r.194-196.

Di Ehmedê Xanî de Hizra Miliyetê

Xanî di wextekî welê de rabû ku - beriya niha bi sê sed û deh salan - ne li cem me, lê li Ewropayê jî xelk hêj li miliyet û li nijada xwe hişyar nebûbûn û zîlamên ji yek miletî hevdu ji bo ketolîkî an protestaniyê dikuştin. Di wê serdemê de di Elema Îslamê û Rojhilata navîn de belkî di tu dem û wextî de weke zemanê xwendin û tehsîla Şêx Ehmedê Xanî Kurdistan aram û azad nemaye. Ji ber azadiya Kurdistanê ye ku mejiyê Xanî, mejiyekî azad û zelal bû.

Tê zanîn ku gelek pesindarî di derbarê Xanî de hene wek Bazil Nîkîtin gotiye, Ehmedê Xanî jî Firdewsiyê Kurdan e.

Xanî, fêr kirin û şîrovekirina dînê Îslame bi zimanê dayîkê ve serkeftî ye ku zimanê kurdî yê ji ber mirinê xilas kiriye û ew peşve biriye, derxistîye asta bikaranîna zanistê. Lewra armanca wî ya herî mezin a bikaranîna zimanê kurdî ew e ku xwendina dîn û Qur'ana pîroz bi wî zimanî ne guneh û kemasî ye.

Di heyameke welê de Ehmedê Xanî bîra miliyeta xwe, bîra kurdaniya xwe biribû û ji kurdan re gotibû hûn berî her tiştî kurd in, rabin ser xwe, dewleteke kurdî çêkin û bindestiya miletên din mekin.

Têkiliya Ehmedê Xanî û Bedîuzeman Seîdê Kurdî

Seîdê Kurdî perwerdehiya xwe ya herî girîng li Bazîdê li nîk Ehmedê Xanî, Medreseya Mela Mihemed Celalî girt û îcazeya ilmên herî sereke bi destê Melaya Celalî teqrîben di navbera sê heyvan de girtiye.¹⁹ Ev yek jî dide xuyan ku Bazîd, Ehmedê Xanî ji bo Seîdê Kurdî pewîst e ku Mela Sêîdê Navdar di nav hemû medresên kurdan de ya herî qencîr ev medresa Ehmedê Xanî ya Bazîdê bijartiye.

Ehmedê Xanî rêber û alîmekî kurdan e ku li

19 Bedîuzeman Seîdê Kurdî, *Tarihçe-i Hayat, Stenbol 2011, r.24.*

gor yên pêşiya xwe rewşa perwerdehiya medresên kurdan û xwendina zarokên wan xwestiye bila bi zimanê wan ve bibe. Seîdê Kurdî jî wek Xanî daxwazên milet û welatê xwe cara yekem di sala 1907an de ji siltane Osmanî Evdilhemedê duwem re, cara duyem di 1910an de ji siltan Evdilezîz re bi raporeke pir girîng ve çûye payîtextê osmaniyan Stenbolê ji bo çareserkirina maf û azadiya gele xwe.²⁰

Şopdar û Şagirdên Ehmedê Xanî

Ehmedê Xanî li Bazîdê dibistanek jî danîbû û tê de dersa zarokan bi kurmançî digot. Di pey mirina wî re şagirtê wî Îsmail Bazîdî bîst salên din li wê dibistanê guhdar bû û dersên kurmançî tê de gotin. Li gorî agahiyên Mela Mehmûdê Bazîdî, Îsmail şagirdê Ehmedê Xanî bûye. Lê ensiklopediya Îslamê dibêje ew peyrevê Ehmedê Xanî ye. Îsmail di welatê xwe de kesekî meşhûr bûye ku kitêba wî ya **“Gulzar”** di medreseyan Kurdistanê de wek kitêbeke sereke ya rêziman bûye.²¹

Mamosta A. Jaba dibêje Smaîl şaîrekî kurd e, şagirdê Xanî bûye û di mizgefta wî ya bi navê xwe ava kiriye de dersên kurdî daye biçûkên kurdan. Ev şaîr di sala 1065ê hicrî de bûye û 1121'ê hicrî de miriye. Yanî hemdemê Xanî ye.²² Em di karin bibêjin serdema Xanî heya îro gelek şopdar û peyrevên wî hene ku hinekên sereke ev kesên behempan e:

- 1-Îsmailê Bazîdî.
- 2-Miradxanê Bazîdî
- 3-Mela Mehmûdê Bazîdî
- 4-Şewqiyê Xanîneseb
- 5-Şex Mihemedê Celalî
- 6-Bedîuzeman Seîdê Kurdî

20 Bedîuzeman Seîdê Kurdî, *“Munezerat”Dersên Cîvakî, Stenbol 2011, r.146.*

21 Kurdo, b.n., r.14-17. ; Abdurahman Adak, *Despêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk, Weşanên Nûbihar, Stenbol 2013., r.295.*

22 Bazîdî, b.n., r.215.

7-Xelîfe Ûsivê Celalî

8-Mela Musa Celalî

Hinek Taybetiyên Şêx Ehmedê Xanî

Şêx Ehmedê Xanî, herwekî neqil dîkin dibêjin mirovekî girepiya bû, li gorî laşê wî serê wî mezintir bû, çavên wî biçûk û geş bûn, riyê wî top bû û reşayî gelek tede nebû, dengê wî nêr û berz bû, gelek kêr ‘aciz dibû, diltêr bû. Ev diltêriya wî di dawiyê de ew rakêşa ber bi tesewifê. Bi cil û bergên xwe pak bû, mêzereke spî dida serê xwe, awayekî şalê Diyarbekirî li ber xwe dikir. Dibêjin gelek hez ji nêçîr û şikaran dikir, ku diçû nêçîrê cilên nêçîrê li xwe dikirin, siwarekî çak ê bi dest û lep bû. Dibêjin palewan jî bû, her gav jîmnastîk dikir, merivekî bi rêz û bi desthilat bû di nav xelqê de du cihên wî hebûn; yekê ilmî û yekê malmezîni. Herwiha mirovekî dîndar û Xwedêperestekî wiha bû ku soz û me’newiyata wî li her kesî tesîr dikir. Jiyana xwe bi vî awayî rabuhurand heta sala 1706’an di umrekî 56 salî de koça dawî kir û li Bazîdê hate veşartin, gora wî niha ziyaretgeh e.²³

Ehmedê Xanî reg û rêçêk a wisa şopan-diye ku ew roj ji hezkiriyê miletê xwe û hemû bawermendên misliman bû.

Wefata Şêx Ehmedê Xanî

Xanî li bakurê Kurdîstanê li bajarê Bazîdê wefat kiriye. Gora wî li Bajarê Bazîdê ye. Tirba Xanî ziyaretgeha xelkê me û mewanên biyanî ye.

Agahiyeke din jî wekî belge di vê berhemê de li ser wefata Ehmedê Xanî tê diyarkirin. Me di serê vê lekolînê de behsa hevokeke bi erebî kir ku Elaeddîn Seccadî di **Mêjûyî Edebî Kurdî** de daye û li gor hesabê ebcêdê tarîxa mirina Ehmedê Xanî derdixe ku heta niha herkes vê tarîxê wek tarîxa mirina wî qebûl dike: “Tara Xanî ila Rebbîhî” (Xanî ber bi Rebbê xwe ve firiya). Ew cumleya erebî ye ku bi hesabê ebcêdê tarîxa

wefata Ehmedê Xanî diyar dike²⁴.

Lê Elaeddîn Seccadî dinivîse ku wî wek destnivîs ev li pişt pirtûkekê dîtiye. Helbet belgeyeke wiha ne tekûz e, xwediyê her kitêbekê dikare tişteki li ser berg an pişt kitêba xwe binivîse, têrê nake ku meriv wê wek belge qebûl bike.

Lê cara pêşîn Abdulah Varli di berhema xwe de diyar dike û dibêje ku ev nivîsa erebî li ser kêla gora Ehmedê Xanî hatiye nivîsîn. Ew dinivîse ku dema cara pêşîn ew çûye Bazîdê, li ser kêla gora Ehmedê Xanî nivîsa “Tara Xanî illa Rebbîhî” dîtiye û ew li cem xwe nivîsiye. Lê ew dibêje ku wî li wir “rebbîhî” tenê bi “r”yekê nivîsiye, loma jî gava ew nivîs bi hesabê ebcêdê hesab kiriye tarîxa wî bûye 1119 hîcrî yanî 1707ê zayînî û ev bi vî awayî belav bûye. Heke ev rast be meriv dikare texmîn bike ku ev nivîs e ku li pişt kitêba Mela Salih hatiye nivîsîn û ketiye destê Elaeddîn Seccadî. Lê Abdullah Varli dibêje ku van salên dawiyê ew careke din çûye ser gora Ehmedê Xanî, tevî ku ew kêl jî ser gorê hatiye rakirin jî, wî li nav goristanê careke din ev kêla keftî dîtiye, şuştîye û nivîsa wê qeyd kiriye. Wî ferq kiriye ku di 1956ê de wî şaştiyeke piçûk kiriye, tevî ku şedde li ser “r”yê heye jî wî ev şedde destnîşan nekiriye. Di vê ziyareta xwe ya duduyan de ew careke din li gor hesabê ebcêdê vê carê “r”yê bi du “r” hesab dike, tarîx dibe 1021ê hîcrî, yanî 1709ê zayînî. Yenî heke ev rast be tarîxa jidayikbuna Xanî dibe 1650-51 û ya wefata wî dibe 1709.²⁵

Berhemên Ehmedê Xanî

A-Berhemên wî yên diyar:

Ehmedê Xanî, ji bo edebiyata kurdî digel Melayê Cizîrî du sitûnên qewî tînin meydanê. Mela bi dîwan û xezelên di dîwanê de, Xanî jî bi mesnewiya xwe ya bi navê Mem û Zînê di serî de ne. Çar berhemên diyar ên girîng yên Ehmedê Xanî hene ku her çar berhemên wî jî ji bo tarîxa edebiyata kurdî gelek bi nîrx in û di warên xwe de berhemên orjînal in.

²⁴ Varli, b.n., r. 241-243.

²⁵ Varli, b.n., r. 241-243.

²³ Seccadî, b.n., r.194-196.

1-Nûbihara Biçûkan (1683)

Xanî, ev berhema xwe di 33 saliya xwe de nivîsandiye. Berhem ferhengeke menzûm a erebî-kurdî û kurdî-erebî ye. Di ferhengê de 1000 peyvên Kurdî –Erebî hene. Yekem ferhenga kurdî ya menzûm e. Ferheng bi mebesta ku di sîstema medreseyan de ji bo pêdawîstiyên zarokên kurdan bi zimanê Erebi bibe bersivê hatiye nivîsandin. Xanî navê berhemê û armanca nivîsandina wê jî wiha aniyê zimên:

*Ne ji bo sahibrewacan
Belkî ji bo biçûkêd Kurmancan*

Em ji agahiyên Mela Mehmudê Bazîdî fêm dikin ku bi rastî jî Nûbihara Biçûkan di medreseyan Kurdistanê de piştî xwendina Qur'anê wekî kitebekê dersê hatiye xwendin. Bazîdî di pêşgotina kitêba Elî Teremaxî de navên pênc berhemên ku di medreseyan Kurdistanê de wekî kitêbên dersê tên xwendin dide. Sê heb ji van derheqê rêzîmana erebî de ne (Serfa Kurmancî, Zurûf û Terkîb), du heb ji wan jî berhemên edebî ne. Yên edebî Nûbihara Biçûkan û mewlûda Melayê Bateyî ne.

2-Eqîdeya Îmanê (1687)

Xanî ev berhema xwe di 37 saliya xwe de nivîsandiye, xwestiye ku xwendekarên medreseyan eqîdeya dînê xwe bi kurdî fêr bibin. Eqîde ew zanîst e ku li ser 6 hêmanên dînî yên baweriya dînê Îslamê radiweste.

3-Mem û Zîn (1694)

Ehmedê Xanî herwekî bi xwe gotiye Mem û Zîn ji xwe re kirine behane û bi vê hêncetê kula dilê xwe bi der daye, derdê miletê xwe yê kerr û lal bi ziman kiriye û ew axivandiye. Xanî bi pergalê zanîstî hebûn û pêşveçûna milete kurd aniyê

ziman.

Mem û Zîn ji bo Ehmedê Xanî remzên Kurdistanê, rêzikên welatê wî ne. Xanî dibîne ku ew rêzik wînda dibin, kurmanc bi zimanine din dixwînin û dinivîsînin, bi rêzikên miletên din ve diçin, belgên xwe ên nijadî ji xwe tavêjin, dikevin rengên miletên din û bi vî awayî û bi rêva bindestiya wan dikin.

Mem û Zîn mesnewiyeke orjînal e. Lewra di edebiyata Kurdî de berî Exmedê Xanî li ser vê mijarê û bi vî terzî tu mesnewî nehatine nivîsandin. Di tarîxa edebiyata kurdî de yekem mesnewî ye ku bi awayekî rêk û pêk hatiye nivîsandin. Ehmedê Xanî bi Mem û Zînê bandoreke mezin li yê pişt xwe yê wekî **Siwadî, Wedaî, Hacı Qadirê Koyî û Şex Ebdurrehmanê Axtepî** kiriye.

Xanî digel ku bi Erebi, Farisî û Tirkî jî dizanibû, berhemên xwe tenê bi kurdiya kurmancî nivîsandine. Xanî di Mem û Zînê de sê devokên kurdiya kurmancî yê sereke bikaranîne ku wî bi xwe di vê beyta jêrîn a Mem û Zînê de ev yek îfade kiriye.

*Bohtî û Mehmedî û Silivî
Hin le'î û hink ji zêr û zîvî*

Wezareta Çand û Turîzmê ya Komara Turkiyeyê, berhema Ehmedê Xanî ya bi navê “Mem û Zîn» di sala 2012'an de weşand. Di pirtûkê de, di rûpelekê de nivîsa orjînal ya ku bi tîpên erebî ye heye û di rûpela din de beramberê wê bi tîpên latînî bi Tirkî û Kurdî heye. Ji vê pirtûkê 2.500 heb hate çapkirin. Ji van pirtûkan hinek wê li pirtûkxanan bên belavkirin û hinek jî wê bên firotin. Ev cara yekemîn e ku wezareteke Komara Turkiyeyê pirtûkekî bi zimanê kurdî amade dike û dide weşandin.

4-Dîwana Helbestan

Helbestên Xanî ji aliyê wî ve bi şêklê dîwaneke murettib nehatine tertîpkirin. Helbestên wî yê ku di destnivîsan de hatine dîtin, pişt wî re

ji aliyê gelek kesan ve hatine komkirin û çapkirin:

- 1- Abdurrahman Durre, şerha Dîwana Ehmedê Xanî, (Avesta Stenbol 2002). Di vê xebatê de 27 helbestên Xanî hatine komkirin.
- 2- Abdullah Varlı, Dîwan û Gobîdeyên Ehmedê Xanî yêd mayîn, (Weşanê Sîpanê, Stenbol 2004). Di vê xebatê de 109 helbestên Xanî hatine komkirin.

B-Berhemên wî yên nediyar

Te zanîn ku Xanî di ware ola Îslamê, Tesewîfe, Evînê, Exlak, Cand, Feleknaşî (Astronomî) û Civaknasiyê de gelek xebat çêkirine. Li gor ilm û zanîstên Xanî pêwîste ku gelek berhem û helbestên wî jî hebin. Lê béguman ev roj bi sedemên cuda cuda zêdetir ji ber qedexebûna arşîvan di derheqê jiyan û berhemên Xanî de agahiyên nû bi rêkûpêk nediyarin.

Celadet ‘Elî Bedîrxan, di Hawarê de behsa wê yekê jî dike ku kitêbeke wî ya din jî heye ku li ser coxrafya û esmanan û stênasîyê, lê ew bi xwe jî dinivîse ku wî ev kitêb bi çavê xwe nedîtiye lê bihîstîye.²⁶ Gava meriv di Mem û Zînê de zanyariya fireh a stêrnasiya Ehmedê Xanî dibîne ji meriv re gelek ecêb nayê ku kitêbeke wî di vî warî de hebe.

- 1- Tuhfetü'l –Ewam (şerî`eta îslamê)
- 2- Yusuf û Zelîxa
- 3- Leyla û Mecnûn
- 4- Qewlê Hespê Reş
- 5- Sekerata Mirinê
- 6- BerhemekeCoxrafyayê(Pirtûkeke Erdnîgariyê): Li gorî tiştê ku min jê bihîstin Xanî pirtûkeke erdnîgariyê jî çêkiriye û têde qala esman û stêrkan kiriyê. Herçend lêkolînêr gelek lê geriya bin

jî ev kitêb neketiye destê xwendevanan.

ÇAVKANÎ:

- 1- Adak, Abdurrahman, *Despêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk*, Weşanên Nûbihar, Stenbol 2013.
- 2-Bediuzeman Seîdê Kurdî, “*Munezerat*”*Dersên Cîvakî*, Weşanên Nûbihar, Stenbol 2013.
- 3-....., *Tarihçe-i Hayat*, Weşanên Zehra, Stenbol 2006.
- 4-Seccadî, ‘Elaeddîn, *Mêjûyê Edebî Kurdî*, Bexda 1952.
- 5-Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*, Stenbol 2002.
- 6-..... *Eqîda Îslamê û Îmanê*, AKAV, Agirî 2013.
- 7-.....*Nûbihara Bîçûkan*, AKAV, Agirî 2013.
- 8- Varlı, Abdullah, *Dîwan û Gobîdeyê Ehmedê Xanî Yêd Mayîn*, Weşanên Derpêç, Enqere 2004.
- 9-....., *Dîwan û Jinewarî Ya Ehmedê Xanî*. Enqere 2004.
- 10- Sağnıç, Feqî Huseyn, *Dîroka Wêjeya Kurdî*, Stenbol 2003.
- 11- Kurdo, Qanatê,”*Pêşgotina Redaktor*”*Mem û Zîn*, Moskova 1962
- 12- Ezîzan, Herekol, “*Klasîkên Me*” *Hawar kovara Kurdî*, hêjmar 33,1’ê çiriya Pêşîn, Şam 1941.
- 13-Mele Mehmûdê Bazîdî, “*Alexander Jaba*” *Recueil de Notices et récits Kurdes û Kurdistan*, St. Petersburg 1860.
- 14- Zekî Beg, Mihemed Emîn, *Dîroka Kurd û Kurdistanê*. Weşanên Nûbihar, Stenbol 2013.
- 15- Ciwan, Murat, *Ehmedê Xanî Jiyan, Berhem û Bîr û Baweriyên Wî*, Stênbol 1997.
- 16- Cûlemêrgî, Îhsan, “*Xanê û Xanî*” *Nû Roj*, 11-17 Çileyê Pêşîn. Stênbol 1997.
- 17-Uzun, Mehmed, *Antolojiya Edebiyata Kurdî*, derpêç I.-II. , weşanên Tûmzamanlar, Enqere 1992.
- 18- -----, *Destpêka Edebiyata Kurdî Ya Nûjen*, weşanên Beybûnê, Enqere 1992.
- 19-Sadiq Bahadîr Amedî, *Hozanvanê Kurd*, Bexda 1980.
- 20-Epözdemir, Şakîr, *Medreseyên Kurdistanê*, Weşanên Nûbihar, Stênbol 2015

²⁶ Herekol Azîzan, “*Klasîkên Me*” *Hawar Kovara Kurdî*, hêjmar 33, 1’ê çiriya Pêşîn, Şam 1941.

Di Çîrokeke Gelêrî de Xusûsiyeteke Mirovî

Emin Agahdar

Li gerdûnê hertişt li dor xebateke têtûz tevdigere. Gava meriv tenê li vê cîhana heyretefzûd temaşê dike meriv dibîne ku têr û tije xebat dimeşin. Tiştêkî ne li rê tune. Her hebûn, bi pîvaneke şareza û nuwaze dilebite. Kêmasiyek tune. Li her aliyekî candar û ajal roj bîstûçar saet di xebatên xwe de ne. Geh ji bo hêlîna xwe dixebitin çivîk geh ji bo çêlikên xwe li newaleyan digerin mirîşk, geh bi avahiyan radi-peliqin dargerînek û bi vî awayî programa xwe ya sirûştî bi rê ve dibin. Geh ji bo hêkên xwe valakin li ciyan digerin masî, geh ji bo nêçîrê qertel ji jor ve zûmên xwe vedikin û li hêviya nêçîra xwe radiwestin û bi vî awayî bi hezaran mînak mirovan di heyretê de dihêle. Dema meriv bixwaze ku di vî warî de bikole, meriv ji xebatên nuwaze matmayî dimîne. Şukûftzede rengo rengo bi vî awayî xemilandîye.

Îja li vê gerdûnê em dibînin ku her cure canwêr xebata xwe bi xwe dike. Tevî ku alîkariya heydu dikin jî, xebata xwe ya resen bi xwe dikin. Karê xwe bi xwe dimeşînin. Naxwazin ku muhtacî hevalên xwe bibin. Di fealiyata ku tê de sergerm in de mest in, sermest in.

Lêbelê dema ku em li cemaeta mirovahiyê dinîhêrin, em dibînin ku ew ne weke ajal û nebatan tevdigerin. Hin kes baş li xebatên xwe miqate dibin. Lê keslani di suuyê hin kesan de perqiliye. Ev beşa duyê ya mirovan, her dem li dor tiralîyê digevizin. Dixwazin ku suxre û karên xwe bêtir bi hevalên xwe bikin. Baş nikarin şuxlan bi rê ve bibin. Serekftin pir nabe para wan. Îja ev çîroka jêr çîrokeke gelêrî ya bexçeyê folklorê kurdî ye. Ji ber ku rasteqîneke civakê derxistiye pêşberî me û raxistiye ber çavên me, ji me re sîdawer hat û me xwest ku em bi xwendevanên kovarê re jî parve

bikin. Çîrok ev e:

Çikçiko û Cotkar¹

Dibêjin çikçiko carekê hêlîna xwe di nav zeviyeke genim de çêkiribû. Her sibeh berî ku ew biçûya ji xwe re li qûtekî bigeriya baş temî li çêlikên xwe dikir û ji wan re digot:

- Va ye ez diherim, dibê hûn li her tiştê ku li dora we diqewime baş guhdarî bikin û dû re dema ez hatim ji min re bibêjin. Çimkî va ye genim li ber seridandinê ye, van rojan pale dê werin biçînin. Berî ku ew dest bi çîninê bikin divê em herin çiyekî din ji xwe re bibînin.

Dawiya dawî, rojeke pir xweş, dema ku diya wan çûbû ji xwe re li êm digeriya, cotkar hat ser erdê xwe, ji bo ku bala xwe bidê, hela ka genimê wî baş seridiye ya na. Piştî ku hinekî li nav erd geriya ji lawê xwe re got:

- Vaye genimê me baş seridiye û hatiye ber çîninê. Divê em herin ji çend cîranan re bibêjin ji bo ku sibe dasên xwe bigrin û werin alîkariya me.

Çêlikan bi heyecan û bi tirseke mezin li gotinên cotkêr guhdarî kirin û dû re jî dema diya wan hat, hemû gotinên wî jê re yek bi yek gotin. Û dû re jî hemûyan bi hev re ji diya xwe re gotin:
- Dayê, divê îşev berî ku roj hilê em ji vir bar bikin. Cotkar sibe ewê miheqeq birrek pale bine û dest bi palîyê bikin. Heger em îşev neçin, sibe emê pê re negihînin ku xwe xelas bikin. Diya wan bi hawakî pir sakîn û ji xwe bawer got:

- Wexta me hîn pir e. Ku hêviya wî cîran bin ewê hîn pir bipê. Lema jî qet netirsin. Roja din cotkar dîsa hat nav zeviya xwe. Dinya ji

¹ Ev çîrok jî vê berhemê hatiye wergirtin. "Zinarê Xamo, Hebû Tunebû, Antolojiya Çîrokên Zarokan-, weş. Rûpel, Stenbol, 2011, r. 281-283."

roja berê hîn germtir û genim jî pirtir seridîbû. Ji xwe re got:

- Êdî ez nikanin zêde bipêş û li benda cîranan bimînîm. Ya herî baş ew e ku ez ban merivên xwe kim, bira ew werin alîkariya min. Û dû re jî vegeriya ser lawê xwe û jê re got: - Lawo, bazde here gund, xeberê bide hemû ap, xal û pismamên xwe, ji wan re bibêje, bavê min gotiye bira sibe werin alîkariya me.

Çêlik dîsa ji tîrsa qutîfîn û dema diya wan hat, dîsa hemû gotinên ku jî devê cotkêr bihîstibûn jê re gotin. Û dû re jî dîsa jê xwestin ku ew zû ji wir herin. Diya wan got:

- Heger hêviya cotkêr îcar jî merivên wî bin, wî havil kir! Ew nikare tu genimî biçine. Lewma jî tu sebeb tune ye ku em bitirsîn û ji vir bar bikin. Ji ber ku jî merivên wî jî nuha tu kesê betal tune ye, ew jî ketine paliya xwe. Heta ew karên xwe neqedînin nayên alîkariya wî nakin. Lê sibe dîsa baş lê guhdarî bikin, hela ka ewê îcar xwe bide benda alîkariya kê? Roja din cotkar dîsa ew û lawê xwe hatin ser erd. Genim êdî ewqas seridîbû ku bûbû xaşxaş, lê simîl hîn li hewa bûn, neketibûn erdê. Cotkêr jî lawê xwe re got:

- Êdî rojekê jî em nikarin li benda cîran û merivên xwe bimînîn. Sibe bi berbangê re divê em bi xwe werin dest bi çînîne bikin ya na em tu genimî rana-kin. Dema diya wan hat, weke her tim bû vîçevîça çêlikan û jê re gotin:

- Dayê, divê em zû ji vir birevin!

Diya wan got:

- Hela ka jî min re bibêjin cotkêr îro çi got? Ma biryar da ku sibe ew dê bi xwe were biçine yan na? Çêlikan bi hev re gotin:

- Erê, erê. Deng hat me, ji lawê xwe re got, êdî em nikanin li benda cîran û merivên xwe bimînîn. Bi berbangê sibê re ewê bi xwe werin biçînî.

Li ser van gotinên çêlikan diya wan got:

Wê gavê divê em xwe zêde neawiqînin û zû ji vir birevin. Çimkî dema yekî karê xwe li hêviya alîkariya xelkê nehîşt û baweriya xwe bi hêza xwe

anî, wê çaxê mesele ciddî ye û divê meriv hesaban jê bike. Rabin em herin! Û dû re jî gotin "pîrr" û bi hewa ketin û çûn hêlîna xwe li dereke din çêkirin.

El-heq, dema ku mirov li pêwistiyên xwe xwedî derkeve, dê serkeftî be. Tu carî xebat û lebat li valahiyê naçin. Bi gotina Seidê Kurdî jîyan fealiyet e, tevger e. Ciyê ku tevger lê hebe, bereket jî li dû wê tê. Xanî jî wiha dibêje; vî zemanî herkes mîmarê dîwarê xwe ye. Dema weke takekes, an weke civak em, li berpirsiyariyên xwe miqate bin, misoger dê him dilê mirov aram be him jî dê serkeftî be. Bes divê herkes berê xwe bide kar û barên xwe.

Şerê Bê Xwedî

Şoreş Xursî

Çeto bê hal nexweş ketibû nav mitêlê (nivîna); tayekê bi wî girtibû, ji ber girtina tayê hîbe hîbek jê dihat mîna mirovên têkeve ber paskê mirinê, dinaliya. Malbat wek ku kesên li derdora miriyên li ser Yasîn tê xwendin, bê deng li derdorê diçûn û dihatin. Bê dengiyê hetanî ku lawê wî yê mezin Yehya ji nava rez hate malê paskê xwe li ser wan vekirî hiştibû.

Yehya derbasî hindur bû û ji hêwanê hêdîka wek marê serê xwe ji qulê ve dirêjî derve bike ji devê derî; deryê ku ji darê tûyê yê di hindir hêwanê de bû, li hindirê jûrê ya ku bavê wî Çeto tede nexweş razayîbû xwe deyiqand li bavê xwe mêze kir û pêve paşê zivirî ser dayka xwe pîrsa nexweşiya bavê xwe kir.

- Dayê gelo rewşa bavê min çawa ye?

Bi axaftina Yehya bê dengiyê paskê xwe ji ser wan rakir û bédengî xera bû.

Gulê hevsera Çeto dayka Yehya li ber stûna stûrî reş ya di bin beşta de mîna bîrdariyeke bê hempa li hêwanê hatibû çikandin di ber pêçana pel û kolandina kodikan de runiştî wek ku kesên heftê sêwiyî bi dawê ve girtibe bi keserek kûr ji kezebê ve Yehya bersivand.

- Weleh nizanim kurê min, li ber rehma Xwedê ye. Ji doh ve heta îro zad û zewade nedaye ser zimanê xwe. Te karê xwe yê nava rez xelas kir ya na?
- Belê min tevda karê xwe qedand, hew dora çala her sê darê bihiva nepêçayî man e.
- Çima te dora çala hersê daran nepêçayî hişt lawkê min? Divê dora çala bihiva bê

pêçan; yan na wê terş û sewal têkevin ser dara mêwa ku li wir e.

- Dayê min ê wê derê jî bi pêça lê Apê min Hecî nehişt ku ez bipêçim. Ew ji bo xwe li wir xwedî derdikeve û dihimîne. Min jî jê re tiştek negot, ji ber ku apê min e û min jî jê re hîmet girt.

Ew çala darê bihivan bi qandî serşokekê fi-reh bû. Sê darên bihîva tê de bû. Dema bavê Çeto Hesoyê Şemê diçe ser dilovaniya xwe Çeto dibê ew çal ji min re ye, birayê wî Hecî Selîm dibê ji min re ye. Ji bo vê yekê navbera wan ne xweş bibû, wek ku dibêjin temahkarî birakûji ye.

Dema deng dikeve kerrîneka guhê Çeto bi hêrs ji nava nivînan dipeke. Ew Çetoyê ku di ber mirinê de nala wî wek bîrîndarên ku bi heftê xençerî birîn bûbe, liv û tev jê nedihat, qêrînek jê hat bi hêrs rabû ser xwe û hilmeyî lawê xwe Yehya bû.

- Bê namuso tû jî zîlamîmî ! Xelk bi zorê malê we ji we bistîne hûn jî stû dirêj kin. Hîn ez li ser rûyê erdê saxbim Quniko bazde nava malê min. Heya ku çavê min vekirîbe ew vê xewnê nabîne.

Gundiyan hîn dema Hecî Selîm zarok bû navê wî kiribûn Quniko. Ji ber karê wî ji sibê heyê bi evarî qunikên cixara dida hev û vedixwar. Heya rojekê ji bo ku qunika cixara yekî gundî vexwe wî ew gundî şopandibû, heyê gundê jêrîn ku bi konaxa niv saetê. Dawiya dawiyê ew gundî ku cixara xwe diqedîne qunika cixara xwe davêje çem nav avê yan jî Xwedê zane ku pêl cixarê dike cixarê vedimirîne. Ew

bixwe tê nava gund vê çîroka xwe ji hevalên xwe re behs dike. Piştî vê hikayeta wî li nava gund belav dibe ji wê rojê û pêve navê wî dike Quniko.

Çeto hem barebara wî bû hem jî rabibû li kincê xwe digeriya ji bo ku here xarê bibe ser birayê xwe

Hecî Selîm. Jina wî Gûlê, kurê wî Yehya û malbat çiqas hewl dan ku Çeto rûnînin mixabin nikaribûn pê, ew zêft nekirin. Çeto bi xezeb çavên xwe li der û dora xwe digerîne. Awirê wî dikeve tîfînga li dîwêr dalqandî. Bi lez destê xwe davêje tîfîngê û di derî re derdikeve, berê xwe dide nava rezan û kulfetê wî li dû. Dema tê nava rezan dibîne birayê wî li bin dara zeytûnê xwe dirêj kiriye. Çeto gazî birayê xwe Hecî Selîm dike:

- Kero Qunikooo..! Te daye dû ecelê xwe, hîn ez nemirime tê bazdî nav malê min..!

Çav di serê Çeto de mîna dû çot gwîzên fesûd (pûç) li ser avê bîlîze dilistin. Dema çavên Hecî Selîm bi çavên birayê wî Çeto dikeve qurte qurt li qirikê dikeve. Wî baweriya xwe bi Xwedê û bi pêxember anî ku xelasiya wî ji destê birayê wî tune. Erdê rast, destvala û tu stare tune ku xwe biparêze.

- Wa wa wa keko! tu dikî çi bikî, xwîn ketiye çavên te. Tu li kerê şeytên siwar bûyî, destê xwe li xwe ragire.

Hecî Selîm hîn wanî dipeyîvî girmîn bi devê tîfîngê ket, fişek çû li milê Hecî Selîm ket, xwînê tê de da der. Çeto cardin destê xwe danî ser dîkê tîfîngê ku bi teqîne tîfîng ne-teqîya. Dido sisê çar teqîn ji tîfîngê nehat. Cercûra di devê tîfîngê de hew fişekê tede mabû. Beriya wê bi rojekê Yehya yê kurê Çeto çibû neçîrê li vegerê ji bîr kiribû ku tîfîngê paqij bike û fişekan jê derxe. Tevda fişekên di cercûrê de hatibûn teqandin hew fişekê di devê tîfîngê de mabû.

Hecî Selîm dema wanî birîndar dibe Gula hevsera Çeto û lawê wî Yehya digihijîne tîfîngê û ji dest derdixin. Kurê Çeto dikeve bin milê apê xwe, wî tîne nava gund. Ji bo ku şehşehê çênebe

û mesele dirêj nebe raste rast wî nabin mala wî. Apê xwe Hecî Selîm dibe ba mala biraye kalkê (bapîr) xwe Dawo. Li wir wî derman dike û ji xwe birîna wî ne xedar bû, fişek hebekî milê wî dixermişîne. Apê wan Dawo temenê wî gihîştibû derdora not salî. Lê hîn li ser xwe bû û peyva wî derbas dibû. Apê wan Dawo dikeve navberê, bi herduyan re dixeyide û wan li hev rûdinîne. Piştî vê bûyerê êdî herdu bira çiqas wan li hev anîbûn jî silav li hev nedikirin û tim di bin çavan re li hev dinertin.

Dema ev bûyer li wan qewimîbû serê havînê bû. Çend mehekî bi hev re hêşimkêşî kişandin. Hîn wanî hêşimkêşî dikşandin bi destê sibê re hêzên dewletê girtin ser gund. Dema mehsera bû; ê ku hîn nûh benî û bastêqên xwe raxistibûn, hinan jî hîn benî û bastêqên xwe ranexistibûn şîra tirî di aşmê de bû an jî şîre di dista de li ser agir bû. Çar payê tirî, gwîz û fêkiyên wan di dar debûn.

Hêzên dewletê tev postalên xwe yên bi qirêj dan ser şalikên bastêqan, holikê wan bi ser benî û dîmsa wan de xera kirin. Nehîştin bi qasî serê derziyekê tiştêkî xelas kin, tevde di hindirê holikan de şewitandin. Dem dan wan ku di navbera dû rojan de divê ew gundê xwe valakin. Kesê ku bimînin wê bîr kuştin an jî wê malên wan bê şewitandin. Jixwe tiştê ku şewitandibûn hey şewitandibûn belê qesta wan kuştin bû. Sedama vê wêraniyê jî ji bo ewlehî û parastina dewletê ji ber hêzên pêşmergeyan bû. Ji xwe li çiyê pevçûnên dijwar di navbera hêzên pêşmergeyan de û hêzên dagirker de qewimîbûn.

Di navbera du rojan de tevda gundiya xwe bera nava bajêr dan ji bo ku herkes ji xwe re li xaniyan bigerin. Gelek kesên ji wan, xirbê xerabe jî bi dest wan nediketin û li kuçe û kolanên bajêr ji xwe re ji naylonan kon vegirtin. Ji ber ku gundê vala bibûn ne gundê wan bi tenê bû. Bi hezaran gund hatibûn vala kirin bi vî rengî û hîn xerabtir. Hinar, bihîf, gwîz, tirî hwd... tevda fêkiyê wan di dar de bê xwedî man. Çûn û hatina gundan qedexa bû, rebenên gundiyan bêxwedî û perîşan bûn, ketin derî û dertolan. Du mal sê mal di nava hevdu de dijiyan. Ew xaniyên mîna qesr û qonaxa hewşên mîna dêr û deşt

fireh bêxwedî û bê xwedan hiştibûn; ketibûn pînîkên bajaran. Ew hewa çiya û zozanan li paş xwe hiştibûn bêhna zibalek û qirêja bajêr ya genî stûna pozên wan dihejand û bêhn ji pozên wan dernediket.

Bi der baharî re Çeto hew debar kir; taştîya radibe serxwe hinek xwarin dixe tûr û berê xwe dide gund. Di qutibirê de dide çiyê û dikeve kezeba rê. Kuştina ku tîmên taybet an jî cerdevan wê wî bikûjin êdî ne li ser balê bû, kêr dabû hestî janê dabû dila. Bi hesret û bi kovanî qevzên xwe diqelaşt. Çiqasî kal bibû jî ji ber hesret û kovaniya gund qevzê diqelaşt mîna evîndarê bi salan ji hezkirya/ yê xwe dîr bikeve û berê wî têkeve hezkirîya wî/wê, mîna qevzê xezalan ku jiber neçîrvanekî biqelêşe wanî sivik û bilez qevz diqelaşt.

Ew sal zêde bi şilî û şepelî derbas bibû, ji ber ku terş nemabûn, giha dida ser çonga mirovan. Ji dar û beran, şenkayîya giha û çîmenan kevir û qûçên çîyan xuya nedikirin. Dengê zelal ji teyr û tilûran derdiket wê bi hata gotin qeyn ji ber çav lêkirina Çeto wanî teyr û tilûr hatine ziman.

Çeto dema bi serê sikurê (gir) dikeve û serberjêrî ser gund dibe xaniyên gund, rez, dar û berên gund bi ber çavan dikeve ji kezeba şewat ve keserek kûr kişand. Mîna miskarê(coyê) avê der bibe hêsrana zo zo (cot cot) xwe ji çavan berda. Hilmekê li ser zinarekî bilind rudinê, qutya xwe ya tûtînê a wêneyê dîlberekê li ser li pêş conga wê karxezalek mexel derdor bi gul û nêrgîza hatiye xemilandin, ji bêrîka xwe derdixe cixareyek ji tutina Xursê mîna lûla sobê stûr dipêçe û agir bi cixarê dixe. Dixana agir mîna dixana ji xêrîka trêne derkeve bi ser sera diket. Heya jê hat gulpek li cixarê xist tevda dixana cixarê kişand ser kezaba xwe. Yek û dido ew cixare xelas kir, yeke din vexwar. Di wê navberê de hem li tevda newalê mêze dikir û hem jî cixare dikişand. Piştî cixara xwe ya duyemîn bi nêvî kir û pêve rabû ser xwe û hêdî hêdî daket bestê û xwe bera newalê da. Kelekê wî dibir û yek dianî. Kanî ew newal û besta ku ji dengê mirovan vala nedibû. Ne bi

şev û ne bi roj ew best û newal ji çûn û hatinê xalî nedibû. Ji bilî vê yekê dengê dewarên reş, pezên bizînî û mêşînî ne serî û ne binî hebû. Niha jî ne in û ne cin, ji bilî dengê teyr û tilûrên çiyê û pêve dengê tişteki nedihat. Li şûna war û wargehên wan kund û pepûkan dixwendin.

Ji bo kulmek ax bihostek erd hevûdû dibirin ber kuştinê û vê gavê jî şewlê dehl û reza; xaniyên wek qesr û qonaxa bê xwedî û bê xwedan hiştibûn. Bi darê zorê ji ser mal û milkên xwe rabibûn, kesekî ne gotibû lam û cîm deng nekiribûn. Dema ji gund hatibûn derxistin nehiştibûn qirşikî jî bi xwe re bikin heval. Bibûn noka li kevir, tevda xal û xwarza ap û biraziya dê û dota ji hev dîr ketibûn. Çeto ji xwe re wanî yeko yek dijimart û bi xwe re diaxivî.

Çeto dema nêzîkî gund dibe mîna kesekî li bayebanê kerbela di çelê havîne de ziman ji deva bikşe û berê xwe bide ser avê di pêşî yê de diçe ser xaniyê xwe; zêde zêde di xema xaniyê xwe de bû. Ew sal hewqas bi şilî û şepelî derbas bibû; gelo xaniyê wan hedimî bû an na? Çeto heta ku ew xanî lê kir; ew xanî kir xanî çavên şeytên derket, şîrên heft rokî di firnikên pozan de avêtibû. Çeto beriya wî xaniyî lêke di meha adarê de ew û bavê xwe radibin hev, pev diçin. Ji malê cîhê dibe. Ji ber ku wê gavê li gund xaniyê vala tunebûn ew jî diçe serdestê gund, textê xwe yê razanê vedike û naylonê bera ser dide ew û zarokên xwe di bin de dilûsin. Ji ber ku ew merivekî pir zêde bi bi rik çiqas dîkin nakin ku vege-re mala bavê an jî her nav mala merivekî, cîranekî ew neçû. Ji xwe re bi keviran û beşta bi qandî jûrekê lê dike, ew û zarên xwe dikevinê, li wir xwe bi cih dike. Ji alîkî ve xanî lê dikir ji alî din ve şirte şirta baranê li ser serê wî û zarokên wî di bin naylonê de bûn. Her sal çû li xwe zêde kir, yek û dido dest bi avakirina qaba kir. Xaniyên qab; xaniyên ku tawanê wê mîna pişta masî kevirra dispêrin hev û ser wan ax dîkin an jî beton dîkin, zivistanan germ havînan jî hênîk e û gelekî li hember erdhejê zexm e. Êdî di gund de xanî li xaniyê Çeto dernediket. Ji bo avakirina xanî bi qonaxa pênc saetan Çeto kevir

dikişand û gelek caran dema diçû ber pez kevirên xweşik şahîk didît, li pişta xwe dikir ji çiyê dianî malê. Hew wî zanibû û Xwedê zanibû ku çiqas zor û zehmetî kişandibû ji bo avakirina xanî.

Çeto ji jora gund ve digihêje ser xanyê xwe û xwe bera hewşê dide. Ji derve dîwarê xênî hîn xera nebibû mixabin xanî bê derî û bê pac bû. Dema derbasî hindirê xênî dibe dibîne tevda ser pişta xênî hedimiye. Hinek beşt û mirdyaqên xênî teqiyane û di bin axê de mane. Çend max bi tenê mane, jê û pêve ne beşt û ne mirdyaqê xênî xuya dikir. Çeto dibîne ku xanyê wî yê bi beşta lê kiribû tevde xera bûye. Lê xanyê qab kirî di ber dilopên berf û baranê de çibû hîn zexm û ava bû. Her çiqas li bajêr bûn û nedîçûn nav gund haya wan ji her agahiyên gund çêdibû. Gelek caran dibîhistin ku leşkerê dewletê bi hevkarîya cerdevanan diçin beşt û mirdiyaqên xaniyê wan derdixin tînin ji xwe re. Tiştê bi kêrî wan tê dihilîn yê din jî di şewîtînin ji bo xwarina xwe li ser çêkin û xwe li ber germ bikin, her wiha ne beşt û mirdiyaq, ne qaployê ceyranê û ne pac û derî hiştibûn di xaniyan de.

Çeto bi çavên melûl bi keserên kûr li xaniyê xwe mêze kir, ked û xebata dabû xaniyê xwe ezayeta ku wî û malbata wî kişandibûn mîna perdeya sinema tevde di bîra xwe de anî. Niha jî xaniyê wî halê ketibûyê ew beşt û mirdyaqana bibû agir hinav û dilê wî dişewitandin.

Paşê xwe bera nava dehlê da. Piraniya darên wan hişk bibûn û gelek ji wan jî hatibûn jêkirin. Halê xanî û dehlê (bexçe) dît û pêve ew roja birayê xwe Hecî Selîm birîndar kir, hat ber çava û ji xwe re got:

- Min ji bo bihostek ax dikira birayê xwe bikuşt. Niha jî mal û milkên min hatiye wêran kirin ez nikarim bêjim tiq dengê xwe derxim. Xwedayê min ez bi qurban bim ji Te re. Ev çi ecêb û sosret e; û kela girî ket qirikê. Piştî dîtina dehl û xanî berê xwe da nava rez. Çavên xwe li derdora xwe digerîne. Li nava rezê mala birayê wî Hecî Selîm du kes bi ber çavan dikeve. Yek jê di nava rez de li bin dara

zeytûnê, “mextela Hecî Selîm ciyê ku Çeto bi tîfingê bera dabû yê” runiştîye yê din jî li serê rez diçe û tê. Baş bala xwe didê dibîne ku birayê wî Hecî Selîm û torinê xwe ye. Çeto piştî Hecî Selîm dît çû ber bi wan ve. Dema nêzîkî Hecî Selîm bû şop bi ser Hecî Selîm ket; Hecî Selîm serê xwe rakir û li hêla şopê zivirî. Dîtina dibîne ku kekê wî Çeto qedimiye ber wî. Kêliyêkê şaş û metal dibe û radibe ser xwe. Di keve nava hinek fikar û ramanan.

Gelo li vir ew çi dike û piştî birîn kirina wî wê cardin Çeto çawa nêzîkî wî bibe. Çeto jî tev li hev bibû. Nema dizanî bû wê çawa tevbigere. Li ber xwe mêze kir li çavên Hecî Selîm mêze kir. Çeto:

- Roja te bi xêr birayê min. Hûn çawa nin, baş in?
- Qeyn bi xêr ser çava. Baş im. Xwedê ji te razîbe. Hûn çawa nin?

Dema vê xêr têdanê Hecî Selîm çû destê Çeto, Çeto çû rûyê Hecî Selîm maç kir. Bi vî hawî Çeto û birayê xwe li hev hatin. Aşitî di navbera wan de çêbû. Herdu li bin dara zeytûnê rûniştin û bi gîlî gazinan derd û halê xwe ji hev re gotin. Çeto:

- Birayê min ê hêja bala xwe bidê..! Tu dibînî ev newala tevde hat valakirin ne serî û ne binî

heye. Tevdeka me em bûn mîna noka li kevir. Wek ka û kapora bi ber ba kevin her yek di deverên cuda de derketin. Mixabin û sed mixabin ji bo bihostik ax bi dehan mêr hatin kûştin. Jin, jinebî, zaro sêwî man. Derî hatin girtin, wûcax korbûn, mal li mîrata reş geriyan. Em ji xwe bigrin û pêde herin. Dikara min ji bo çalek bê xêr û bê kêr min tîlya xwe di çavên xwe de rakira û min xwe kor bikra. Li vir li bin vê dara zeytûnê min tîfing bera te da. Bi wê berdana tîfingê ku min bera te da, Xweda xêra me got ku tu nehat kuştin. Eger tu bihata kuştin heya ez hebûma li ser rûkarê dinyê tim wê mîna mîxekî zeng girtî wê di ser kezaba min de ba. Zarokên me ji me çêtir û zanatir bûn. Wan tu car wek me nekirin û bi hev re dijminayî

neajotin. Tim ji me re digotin; “bavo hûn doza çî li hev dikin, hûn ji bo çî dijminahiyê bi hev re dikşînin. Dijminê mezin li ber çavên me ye em wan nabînin em dijminahiya hev dikin. Bi hezaran mirovên me dixin zîndan, wan keç û bûkên nû gihastî bi dar û jopan vedikin. Wan keç û xortên me yê çeleng li serê çiya bedenên wan bê gor di binê hezazan de wendayî dirizin. Dijmin dixwaze we tune bike hûn jî hevdu ji dijmin re davêjin erdê û we dest bi şerê bê xwedî, vala û badîhewa kiriye. Weleh ne bihistik, bendik ew tevda milkê me zevt bike em dengê xwe nakin bila tiştek nabe cardin apê me ye.”

- Belê keko tu rast dibêji. Zarokên min jî ev galegal ji min re digotin. Dema te min birîn kir jî berê xwe nedan zarokê te û bi dû heyfê neketin. Tu bawer ke min wan çiqas pîs kir jî wek min nekirin. Jixwe ya baş ew bû û tu dibîne em vê rastiya tal nûh teze dibînin. Ku me ji bo bihostek ax hevdu dibir ber kuştinê û îro dijmin war û wargehên me talan û wêran kiriye em dirêj dirêj ji xwe re lê mêze dikin û deng jî ji me nayê.
- Mala Xwedê hezar carî ava ku zarokên me wek me nekirin birayê min. Eger ku ew jî bi ber bayê me ketibûna wê niha me yê tiliyên xwe di çavên xwe xista. Me yê jî mîna mala Rûto û Çelo ku ji bo barek çîlo heft mîr ji hev kûştin; dawîya dawî kesê dihatin ser dozê ji bo li hevanînê, şerm dikirin ku bibêjin ji bona barek çîlo me hevdu kuştîye. Ew digot ê din çêtir dizane, ê din di got ew çêtir dizane bila ew meselê bêje. Dawîya dawiyê li ser barê çîlo perîşan û şerbepeze bûn. Pezê xwe dehl û rezê xwe tevde firotin û xistin devên parêzer, walî, qeymakam, dozger û fermandarê eskeriyê yê kurtêlxwir. Yek di ser qehrî yê din

re ruşwet û torpîl didan serdestan ji bo yê din mat bikin. Keda malbatên xwe tevde bi erde ve badîhewa telef kirin. Kulfetên belengaz û reben bi çî zorê ew mal dabûn ser hevdu, ku ne çûna ber pez, çûna êzînga û rêjberiyê, ne paletî û himalî ma ku nekiribûn; hesreta wan ku bi hêsanî pariyek nan bixwin û hebanik xew rakevin. Dawîya dawiyê poşman bûn mixabin ji dest derketibû. Heya aqlê xwe naskirin malê xwe xelas kirin. Kinê peyvê mala Xwedê ava ku em neketin derxetîk wanî û şerê bê xwedî, vala û badîhewa di navbera me de neqewimî.

Herdu birayan gelekî bi gilî û gazin rahiştibûn hev. Hîn wanî ji xwe re sihbet dikirin; torinê Hecî Selîm tê ba wan, diçe destê apê xwe yê Çeto maç dike, xêratinê tev didin. Paşê herdu nanê xwe derdixin li bin dara zeytûne dafînin û hersê bi hev re dixwin.

Nimêja xwe ya esir dikin û pêve berê xwe didin warên rex bajara piştî xwe didin rabirdûyên xwe yê ku carna bi şahî û kelecana carna bi fikir û êş derbas kiribûn. Gundê xwe li pê xwe di nava tariyekî vala de miryên xwe jî di goristana de bê xwedî û bê xwedan dihêlin. Dikevin kezeba rê û diçin xaniyê xwe yê wek koxpînka yê li rex bajêr.

